

ALİ ŐIR NEVÂYÎ'NİN GARÂ'IBÜ'S-SIGARI'NDA İNSAN

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Programı**

Esmâ ACAR

Danışman: Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ

TEMMUZ 2013

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı öğrencisi Esmâ ACAR tarafından Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ yönetiminde hazırlanan **Ali Şir Nevayi'nin Garaibü's-Sıgârı'nda İnsan** başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 02. 08.2013 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.


Prof. Dr. Yunus BALCI

Jüri Başkanı


Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ

Jüri Üyesi



Yrd. Doç. Dr. Cemal BAYAK

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 20/08/2013 tarih ve ...14/11... sayılı kararıyla onaylanmıştır.


Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.


EsmA ACAR

ÖNSÖZ

Ali Şir Nevâyî Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden ve devlet adamlarındandır. Türkçenin üstünlüğünü her fırsatta dile getirmiş olan ve bunu eserleriyle de ispat eden Ali Şir Nevâyî çok sayıda eser vermiş ve eserleri üzerine kapsamlı çalışmalar yapılmıştır.

Ali Şir Nevâyî'nin divanları ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle dil hususiyetleri üzerine olup içerik yönünden ve edebî yönden yapılmış yeterli çalışma olmadığını tespit ettiğimiz için bu konu üzerinde çalışma gereği duyduk. Bunu yaparken Nevâyî'nin ilk divanı olan Garâ'ibü's-Sıgar'ı seçtik.

Çalışmamızın amacı tahlil olduğu için beyitlerin imla ve transkripsiyon özelliklerine herhangi bir müdahalede bulunmayıp Günay Kut'un yayımını esas aldık.

İnsan unsurları sevgili, âşık ve rakip üçlüsü arasındaki aşk hadisesine dayanmaktadır. Çalışmamızda bu unsurların özellikleri ve yapılan teşbihler alt başlıklar hâlinde incelenmiştir. Bazı beyitler birden fazla maddeye örnek teşkil ettiği için ilgili madde başlıklarında tekrar kullanılmıştır. Maddelendirme yapılırken alfabetik sıra göz önünde bulundurulmuştur.

Yol gösterici olması bakımından daha önce Anadolu sahasında yazılan divanlar üzerine yapılmış olan tahlil çalışmalarını esas aldık. Bunlar: Mehmed Çavuşoğlu, Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili; Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divanı'nın Tahlili; Cemal Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili adlı çalışmalardır. Garâ'ibü's-Sıgar'da yer alan insan unsurları bu çalışmalarda ele alınan insan unsurları ile mukayese edilmiş, benzer ve farklı görülen noktalar çalışmamızın sonuç kısmında belirtilmiştir. Maddelendirme yaparken daha önce yapılmış olan tahlil çalışmalarından yararlandık. Diğer eserlerde göremediğimiz, ancak Garâ'ibü's-Sıgar'da bulunan bazı madde başlıklarını da çalışmamıza ilave ettik.

Bu çalışmada insana ait unsurların Garâ'ibü's-Sıgar'da ne şekilde, nasıl, hangi anlamlarda kullanıldığı incelenmiştir. İnceleme yapılırken önce eserdeki tüm beyitler

baştan sona fişlenmiş, daha sonra fişlenen beyitler tasnif edilerek uygun madde başlıkları altında ele alınmıştır. Beyitlerin altında ilgili beytin divanda bulunduğu yer parantez içerisinde belirtilmiştir. Burada bulunan rakamlar sırasıyla sayfa numarasını, şiir numarasını ve beyit numarasını göstermektedir.

Tezimin her aşamasında beni yönlendiren, teşvik eden hocam Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ'a göstermiş olduğu katkı ve desteklerinden dolayı en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Yüksek lisans derslerime giren ve akademik eğitimime katkıda bulunan Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE'ye, tez sürecinde karşılaştığım zorluklarda yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. M. Vefa NALBANT'a, hayatımın her döneminde ilgi, sevgi ve sabırlarıyla yanımda olan aileme teşekkürü borç bilirim.

ÖZET**ALİ ŞİR NEVÂYÎ'NİN GARÂ'İBÜ'S-SIGARI'NDA İNSAN**

ACAR, Esmâ
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Programı
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ

Temmuz 2013, 154 Sayfa

Türk Edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Ali Şir Nevâyî büyük bir şair ve devlet adamıdır. Eserleriyle Türkçenin üstünlüğünü kanıtlayan Ali Şir Nevâyî'nin ilk divanı olan Garâ'ibü's-Sigar'da bulunan insan unsurları temelde âşık, sevgili ve rakipten oluşmaktadır. Bu çalışmada eserde yer alan insan unsurları maddeler halinde incelenmiş olup bu unsurların beyitlerde ne şekilde, nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca eserde kullanılan kelime ve mazmunların Anadolu sahasında yazılan divanlarla benzer ve farklı noktaları ele alınmıştır. Divan edebiyatının ortak mazmunlarını kullanmasının yanı sıra Anadolu sahasında yazılmış olan diğer divanlarla karşılaştırıldığında Ali Şir Nevâyî'nin divanında pek çok farklı söyleyiş dikkati çeker.

Anahtar Kelimeler: Ali Şir Nevâyî, Garaibü's-Sigar, Divan Edebiyatı, Divan Tahlili, İnsan, Âşık, Ma'şuk, Rakip

ABSTRACT**HUMAN IN ALİ ŞİR NEVAYİ'S GARÂ'IBÜ'S-SIGAR**

ACAR, Esmâ

Master Thesis

Department of Turkish Language and Literature

Classical Turkish Literature Programme

Adviser of The Thesis: Assoc.Prof.Dr. Süleyman SOLMAZ

July 2013, 154 Pages

Ali Şir Nevayi, who is one of the important figures in Turkish Literature, was a great poet and a statesman. He proves the dignity of Turkish in his works and the elements of human in his first divan Garâ'ibü's-Sigar consists of lover, beloved and rival. In this thesis, the elements of human are surveyed one by one and it is studied that how these elements are reflected to the couplets and also in which meanings they are shown in them. Moreover, it is examined that the differences and similarities of the words and metaphors, which are given in the work, with divans written in Anatolia are investigated. In addition to using common metaphors of divan literature, when it is compared with the divans which are written in Anatolian area, various utterances in Ali Şir Nevayi's divan attract attention.

Key Words: Ali Şir Nevayi, "Gharaib al-Sighar", Divan Literature, Analysis of divan, Human, Lover, Beloved, Rival

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM İNSAN

1.1. Genel Olarak İnsan	10
1.2. Güzellik	10

İKİNCİ BÖLÜM SEVGİLİ

2.1. Genel Olarak Sevgili	13
2.2. Sevgili İle İlgili Benzetmeler	15
2.2.1. Ay	16
2.2.2. İnci (Dürr)	19
2.2.3. Gül	20
2.2.4. Güneş	21
2.2.5. Kâfir	23
2.2.6. Kâtil	25
2.2.7. Leylâ	27
2.2.8. Melek, Hûri	28
2.2.9. Mesih, İsa	29
2.2.10. Muğbeçe	30
2.2.11. Nihâl	32
2.2.12. Padişah (Şah, Şeh)	32
2.2.13. Peri	33
2.2.14. Put, Sanem	36
2.2.15. Serv	37
2.2.16. Sihirbâz (Füsûn-ger)	38
2.3. Sevgilide Güzellik Unsurları	38
2.3.1. Ağız	38
2.3.1.1. Ağız ile ilgili benzetmeler	39
2.3.1.1.1. Fıstık (Piste)	39
2.3.1.1.2. Gonca	39
2.3.2. Boy (Kad, Kamet)	40
2.3.2.1. Boy İle İlgili Benzetmeler	40
2.3.2.1.1. Elif	40
2.3.2.1.2. Nihal	41
2.3.2.1.3. Serv	42
2.3.3. Dudak (La'l, Leb)	43
2.3.3.1. Dudak ile ilgili benzetmeler	44
2.3.3.1.1. Ateş	44
2.3.3.1.2. Gonca, Gül, Gül Yaprağı	45
2.3.3.1.3. La'l, Mercan	45

2.3.3.1.4. Mesih, İsa	46
2.3.3.1.5. Şarap, Mey	47
2.3.3.1.6. Şeker.....	48
2.3.4. Gabgab, Zenahdân	49
2.3.5. Gamze	49
2.3.6. Göz.....	51
2.3.6.1.1. Göz İle İlgili Benzetmeler.....	51
2.3.6.1.1. Kâfir	51
2.3.6.1.2. Nergis	51
2.3.6.1.3. Tiğ (Kılıç)	52
2.3.7. Hâl (Ben).....	52
2.3.8. Hatt (Ayva Tüyleri).....	54
2.3.9. Kaş	54
2.3.9.1. Kaş İle İlgili Benzetmeler	55
2.3.9.1.1. Hilâl, Yeni Ay	55
2.3.9.1.2. Tavus.....	56
2.3.10. Kirpik	56
2.3.11. Kulak.....	57
2.3.12. Ten	57
2.3.13. Turre, Kâkül	57
2.3.14. Yüz ve Yanak.....	58
2.3.14.1. Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler.....	59
2.3.14.1.1. Gül, Gül Yaprağı.....	59
2.3.14.1.2. Güneş	60
2.3.14.1.3. İd (Bayram).....	61
2.3.14.1.4. Peri	62
2.3.14.1.5. Şarap, Mey	62
2.3.14.1.6. Yıldız, Süheyl.....	62
2.3.15. Zülf, Saç, Gîsu	63
2.3.15.1. Saç ile ilgili benzetmeler.....	65
2.3.15.1.1. Koku Bakımından	65
2.3.15.1.2. Renk Bakımından.....	66
2.3.15.1.3. Şekil Bakımından.....	67
2.4. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar	68
2.4.1. Ayağı Toprağı	68
2.4.2. Cilve, Naz.....	68
2.4.3. Eşik (Âsitân)	70
2.4.4. Hayâl	70
2.4.5. Kûy.....	71
2.4.6. Lütuf.....	72
2.4.7. Söz (Güftâr).....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SEVEN, ÂŞİK

3.1. Genel Olarak Âşık.....	74
3.2. Âşık İle İlgili Benzetmeler.....	76
3.2.1. Bülbül.....	76
3.2.2. Gedâ	76
3.2.3. Mecnûn.....	78
3.2.4. Pervâne.....	79

3.3. Gönül.....	80
3.4. Aşığa Ait Vücut Aksâmı İle İlgili Unsurlar	96
3.4.1. Ağız.....	96
3.4.2. Akıl.....	96
3.4.3. Boy	97
3.4.4. Boyun	97
3.4.5. Can, Ruh.....	98
3.4.6. Ciğer.....	101
3.4.7. Cism, Ten, Vücut	101
3.4.8. Dudak (Leb)	104
3.4.9. Göğüs, Bağır, Sîne	104
3.4.10. Göz.....	105
3.4.11. Gözyaşı (Eşk, Sirişk).....	107
3.4.12. Kemik (Süngek)	110
3.4.13. Kirpik	111
3.4.14. Yüz, Yanak.....	111
3.5. Maddî Ve Manevî Haller	113
3.5.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle	113
3.5.2. Aşk, Sevdâ	117
3.5.3. Ayrılık, Hicran, Firkat.....	120
3.5.4. Cefâ, Cevr , Renc, Mihnet.....	124
3.5.5. Delilik.....	125
3.5.6. Gam, Gussa, Dert, Belâ.....	126
3.5.7. Hastalık, Zayıflık	128
3.5.8. Kan	129
3.5.9. Matem	130
3.5.10. Şâdlık, Kâm.....	131
3.5.11. Vuslat	132
3.5.12. Yara, Zahm, Dağ.....	133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM RAKİP

4.1. Rakip	135
4.2. Diğer Tipler.....	137
4.2.1. Zâhid (Sofu)	137
SONUÇ	140
KAYNAKLAR	149
KAVRAM DİZİNİ.....	150
ÖZGEÇMİŞ	154

GİRİŞ

Tahlil çalışmaları bize divan şiirinin kelime kadrosunu, mazmun dünyasını ve kaynaklarını gösterir. Divan şairlerine baktığımız zaman kalıplaşmış olan belirli ifade ve mazmunların ağırlıklı olarak kullanıldığı dikkat çeker. Bu ortak mazmunların yanında seçilen kelimeler ve kullanılan ifadeler şairin fikirlerini ve duygularını da göstermektedir.

Tahlil çalışmaları eseri meydana getiren unsur ve mefhumların nerelerde, nasıl, hangi anlamlarda kullanıldığını belirlemeye yardımcıdır. Şair kendi şahsiyetini yansıttığı kadar içinde yaşadığı toplumun ve dönemin özelliklerini de eserlerine yansıtır. Divan tahlili sayesinde şairin hem iç dünyasını hem de dış dünyaya bakışını anlamak mümkündür. Başvurmuş olduğu teşbih unsurları şairin hayal dünyası hakkında okuyucuya bilgi verir. Ayrıca; şairin eğitimi, mesleği, kişilik özellikleri, sanatının gücü ve daha pek çok faktör ifadelerini etkilemektedir. Şair içinde bulunduğu toplumun geleneklerini, yaşayış biçimini, âdetlerini, çeşitli inanışları, atasözü ve deyimleri şiirleri içinde az ya da çok barındırır.

Tahlil çalışmaları divan şairinin dünyasını ve beyitlerdeki derin anlamları günümüz okuyucuna aktarması bakımından da son derece önemlidir. Divan tahlil yöntemleri bize ana hatlarıyla aynı konuları işleyen eserlerin, şairlerinin hayal dünyasına bağlı olarak ele alınışındaki farkları da anlama imkânı sunmaktadır. Zira şair, divan şiirinin ortak malzemesini kullanırken kendine özgü hayalleri ve iç dünyasını ifadelerine yansıtır.

Beyitte sevgilinin kaşlarından söz ediliyorsa yay, keman, hilal gibi kelimeler olmazsa olmazlardandır. Sevgilinin boyu anlatılıyorsa serv, nihâl, elif kelimeleri mutlaka kullanılır. Sevgiliyi tanımlarken ay, güneş, peri, melek gibi teşbih unsurlarına başvurulur. Ancak divan şairi bu ortak malzemeyi kendi hayal dünyasıyla süsler. Yukarıda değinmiş olduğumuz gibi şairin eğitimi, inancı, mesleği, yetiştiği çevre, kişilik özellikleri gibi pek çok faktör ortak malzemenin ifadesinde oluşan farklılığın ve zenginliğin sebeplerindedir.

Bir eseri değerlendirmeden önce eserin yazarını, yazıldığı dönemin şartlarını ve genel özelliklerini göz önünde bulundurmamak sonuca ulaşmak açısından yol gösterici nitelik taşır. Biz bu çalışmamızda Garâ'ibü's-Sıgar'da bulunan insan unsurunu incelemiş bulunmaktayız. Ancak eseri incelerken yazıldığı devrin özelliklerine değinmekte fayda olduğunu düşünmekteyiz. Bu amaçla öncelikle Ali Şir Nevâyî'nin yaşadığı dönem hakkında bilgi vermeyi uygun gördük.

Horasan'ın merkezi olan Herat ile Maverâünnehir'in merkezi olan Semerkant, XV. yüzyılda Orta Asya'da birbirine bağlı iki kültür merkezi olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde Herat edebiyat ve sanat hareketleriyle ün kazanmıştır. Şahruh, saltanatının ilk zamanlarından beri ünlü bilim ve sanat adamlarını Herat'ta toplamıştı. şehzadelerle devlet adamlarının zengin sarayları da şairleri ve sanatçıları bu merkeze çekmekte, şiir, yazı ve müzik geliştirmekteydi. Herat asıl daha sonra, Hüseyin Baykara ve Nevâyî devrinde bilim ve sanat bakımından en parlak dönemini yaşar.

Semerkant da bu dönemde aynı şekilde bilim ve sanat merkezi olarak geliştirmekteydi. Bu bölgede valilik yapan Uluğ Bey yaptırdığı rasathane ve içinde çalışan âlimleriyle bu gelişime büyük katkıda bulunmuştur. Ali Kuşçu bu isimler arasında dikkat çekenlerden biridir.

“Şahrûn'un 43 yıl süren saltanatı zamanındaki Herat ile Uluğ Bey'in 36 yıllık valiliği ve 2 yıllık hükümdarlığı devrindeki Semerkant bilim ve toplum hayatı bakımından birbirinden farklıdır. Herat'ta koyu bir taassubun hâkim olmasına karşılık, Semerkant oldukça serbesttir” (Levend, 1965: 14). Ancak bu dönemde her iki merkezde de önemli bilim adamları yetişmiş, büyük sanat eserleri meydana gelmiştir. Herat daha çok edebiyat ve sanat, Semerkant ise bilim merkezi olarak tanınmıştır.

Bu dönemde edebî dil olarak Farsça yaygınlaşmış ve bu dilde önemli eserler verilmiştir. Büyük şairlere özenen ve şiire yeni başlayan gençler de ilk denemelerini Farsça olarak yazmaktaydılar.

Ali Şir Nevâyî

Hayatı ve Edebî Kişiliği

Ali Şir Nevâyî 17 Ramazan 844 (9 Şubat 1441) tarihinde Herat'ta doğdu. Babası Kiçkine Bahadır Babür Şah'ın sarayında önemli bir mevki sahibiydi. Hüseyin Baykara'yı da himâye eden Babür Şah, Ali Şir Nevâyî ile olan ilişkisini babasının ölümünden sonra da koparmamış, Meşhed'e giderken hem Ali Şir'i hem de Hüseyin Baykara'yı yanında götürmüştü. Ali Şir Meşhed'de İmam Rıza Medresesi'nde okurken pek çok İranlı şair ve âlimle tanışmış, onlardan ders almıştır. 1464'te Herat'a gelen Nevâyî daha sonra Semerkant'a gitmiş, arkadaşı Hüseyin Baykara tahta geçene kadar burada kalmıştır. Hüseyin Baykara tahta geçtikten sonra Nevâyî çeşitli devlet işlerinde görev almıştır. Ali Şir Nevâyî 13 Cemâziyelâhir 906'da (3 Ocak 1501) Herat'ta ölmüştür (Kut, 1989: 449-450).

Ali Şir Nevâyî sadece Çağatay edebiyatının değil bütün Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olmuştur. Türkçe eserlerinde Nevâyî, Farsça eserlerinde ise Fânî mahlaslarını kullanmıştır. Türkçenin ve Çağatay Türkçesinin yeni bir şiir dili oluşturmaya çalıştığı bir dönemde Nevâyî; kaleme aldığı manzum ve mensur eserleriyle edebî dile büyük bir katkı sağlamıştır. Bu özelliği ile Nevâyî hem Çağatay Türkçesinin hem de Çağatay Türkçesi şiir dilinin kurucu şairi konumundadır (Çetindağ, 2011: 153).

Nevâyî'nin yaşadığı dönemde Orta Asya'da iki ayrı edebiyat dili vardı: Farsça ve Türkçe. Nevâyî'nin yaşadığı yüzyılın başlarında Farsça bir şiir dili olarak en muhteşem dönemini yaşamaktaydı. Yüzyılın ortalarına doğru Molla Câmî gibi bir şair yetişince Türkçe ihmal edilmeye başlanmış, Türk gençleri Farsça düşünüp Farsça yazar duruma gelmişlerdi. Aslında Nevâyî de dönemin Türk şairleri gibi Farsça şiir yazmaya devam edip kolaycılığa kaçabilirdi. Ancak o Türkçeyi şiir dili haline getirdi ve bu dilde de çok güzel şiirler yazılabileceğini kanıtladı. Bu nedenle başta Molla Câmî olmak üzere birçok şair Nevâyî'nin Türkçeye yaptığı katkıları vurguladılar (Çetindağ, 2005: 226-227).

“Nevâî, Farsça'nın çarşıda pazarda konuşulduğu, Türk şairlerince edebî dil olarak Türkçe'den üstün tutulduğu bir ülkede, edebî dili Farsça ile boy ölçüşecek kararlı bir hale getirmek istiyordu. Nevâî bu isteğini gerçekleştirmiş, kendinden önce gelen Sekkâki, Haydar, Atayî, Mukimî, Yakînî, Emirî, Gedaî, Lutfî gibi şairlerce kullanılan, fakat yeter derecede işlenmemiş olan Türk dilini işleyerek, onu daha kıvrak, daha canlı, olgun ve Orta Asya'da hakim edebî dil haline getirmiştir.” (Levend, 1965: 195).

Nevâyî'ye etki edenlerin başında İran'ın büyük mutasavvıflarından Câmî gelmektedir. Câmî'ye olan hayranlığı onun Câmî'nin mensup olduğu Nakşibendiye tarikatına girmesine sebep olmuştur. Nevâyî'nin Orta Asya Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde büyük tesire sahip olmasından dolayı Çağatay diline “Nevâyî Dili” de denmiştir (Kut, 1989: 450).

15. yüzyılın ortasından itibaren Nevâyî özellikle Türkçe şiirleriyle geniş bir etki alanı yakalamıştır. O, Sebki-Hindi akımının ortaya çıkışına kadar Anadolu'da en çok tanzir edilen şairler arasındadır. Osmanlı sarayında Nevâyî'ye nazire yazma geleneği Avni ile başlar, Adli ile devam eder ve Muhibbi ile son bulur. Muhibbi bu şairlerin en önemlisi sayılır. Çünkü divanında Nevâyî'ye nazire olarak yazılmış 20 civarında gazel bulunmaktadır (Çetindağ, 2005: 228-229).

Nevâyî'den sonraki yüzyıllarda da Nevâyî lehçesinde şiir yazmak ya da onun şiirlerine nazire yazmak şairlerde bir heves olarak görülmüştür. O devirlerle ilgili yazma eserler, arşiv belgeleri, mecmualar ve diğer kaynak incelendiğinde bu hevesin derinliğini görmek mümkündür. Bazı şairler kendilerini Nevâyî ile karşılaştırmış ve onu üstat olarak görmüşlerdir. (Çavuşoğlu, 1976: 34).

“Ortaçağ sonrasına hükmeden atalarımız, farklı kültür coğrafyalarında bulunmalarına rağmen, onun adını hürmetle andılar ve şiirlerini severek okudular. Hatta, Fuzûlî kadar Bâkî de, Sekkâkî kadar Şehriyar da onun ölümsüz kitaplarının satırlarını gördüler. Behzad, minyatürlerini resmetti, nakkaşlar yıllarca kitaplarını nakışladılar. Türklüğün kutsal kitapları gibi ciltlendi mesnevileri. Hamseciler şiirlerini taklitten aciz kaldılar. 18. yüzyılda Nedim ile Şeyh Gâlib, ruhuna hürmeten Çağatayca birer şiir bile yazdılar.” (Canım, 2002: 140).

Eserleri

Divanları

Bedâiyü'l-Bidâye: Ali Şir Nevâyî şiirlerini ilk defa Hüseyin Baykara'nın tahta geçmesinden sonra, bizzat onun isteği üzerine tertip etmiş ve böylece Bedâiyü'l-Bidâye ortaya çıkmıştır. Eserin bugün bilinen dört nüshası vardır. Paris Bibliotheque Nationale, Londra British Museum, Bakü Azerbaycan İlimler Akademisi Cumhuriyet El Yazmaları Fonu, Taşkent Özbekistan İlimler Akademisi'nin Edebiyat Müzesi.

Garâibü's Sıgar: Nevâyî, Bedâiyü'l-Bidâye için yazdığı önsözü de koyarak esere yirmi yaşına kadar olan şiirlerini almıştır. Sayısı pek çok olan nüshaları içinde en önemlileri Topkapı Sarayı Müzesi ile Paris Bibliotheque Nationale'deki külliyatta yer alanlardır. Divanda 636 gazel, 1 müstezat, 3 muhammes, 1 müseddes, 1 terci-i bend, 1 mesnevi, 34 kıta, 52 muamma bulunmaktadır. Divan Günay Kut tarafından 1965 yılında doktora tezi olarak çalışılmış, 2003 yılında ise TDK tarafından yayınlanmıştır.

Nevâdirü'ş-Şebâb: Gençliğinde yani 20-35 yaşları arasında yazdığı şiirleri topladığı divandır. Divanda 647 gazel, 1 müstezat, 3 muhammes, 1 müseddes, 1 terci-i bend, 50 kıta, 52 muamma yer almaktadır. Eser üzerine Metin Karaörs tarafından metin-inceleme çalışması yapılmıştır.

Bedâyü'l-Vasat: Orta yaşlarda yazmış olduğu şiirlerin yer aldığı divandır. Divanda 638 gazel, 1 müstezat, 2 muhammes, 2 müseddes, 1 terci-i bend, 1 kaside, 58 kıta, 10 lugaz, 13 tuyuğ vardır. Eser Kaya Türkay tarafından 1988 yılında doktora tezi olarak çalışılmış, 2002 yılında TDK tarafından yayınlanmıştır.

Fevâidü'l-Kiber: Ömrünün sonuna doğru yazdığı şiirleri ihtiva eder. Divanda 627 gazel, 1 müstezat, 2 muhammes, 1 müseddes, 1 müsemmen, 1 terci-i bend, 1 mesnevi, 48 kıta, 84 müfred bulunmaktadır. Eser, Önal Kaya tarafından yayınlanmıştır. (TDK 1996)

Hazâyinü'l-Me'ânî: Dört divanda yer alan bütün şiirleri ile son şiirlerinin birlikte harmanlanmasından meydana gelmiştir. Külliyyat-ı Devâvin adıyla da tanınan bu eser için

Nevâyî ötekilerden ayrı bir önsöz kaleme almıştır. Divanın Türkiye'deki beş nüshasında yer almayan bu önsözün memleketimizdeki tek nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Farsça Divan: 3 nüshası bilinen bu eserde Nevâyî, Fânî mahlasını kullanmıştır. Divanda 468 gazel, 1 müseddes, 1 mersiye, 36 kıta, 67 rubai, 16 tarih, 341 muamma, 6 lugaz bulunmaktadır.

Hamsesi

Nevai'nin hamsesinde bulunan mesneviler şunlardır:

Hayretü'l-Ebrâr: Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrar'ı ile Emir Hüsrev'in Matla'ul-envâr'ı ve Câmî'nin Tuhfetü'l-ahrâr'ına nazîre olarak 888 (1483) yılında kaleme alınmıştır. Mesnevi 4000 beyit civarındadır. Nevâyî mesnevisinde başlangıç, tevhid, münacat, nat, Nizâmî, Hüsrev ve Câmiye övgü, söz hakkında iki manzume, Baykara'ya övgü, gönül hakkında, hayret hakkında manzume ve Nakşibendi'ye övgüden sonra çeşitli konularda hikayelere yer verir. Taşkent'te Parsa Şemşiyev tarafından yayınlanmıştır. (1958-1960). Eser, Muhammed Sabir tarafından 1961 yılında doktora tezi olarak çalışılmıştır.

Ferhâd u Şirîn: Nizâmî ile Hüsrev-i Dihlevî'nin aynı isimdeki eserinden ilham alınarak 889 (1484) yılında yazılmıştır. Ferhat, Nevâyî'nin mesnevisinde Çin hakanının oğludur. Ferhat'ın babası hükümdarlığı ona vermek ister, Ferhat önce kabul etmez ancak yoğun ısrarlar sonucu tahta geçer. Eser, Gönül Alpay tarafından inceleme ve edisyon kritikli metin olarak yayınlanmıştır. (TDK 1994)

Leylâ vü Mecnûn: Nevâyî bu mesneviyi yazarken Nizâmî den ve Hüsrevi Dihlevî'den yararlanmıştı. Mesnevi 3500 beyit civarındadır. Arabistan'da geçen bu hikaye halk arasında gittikçe efsaneleşmiş, Mecnun'un aşkı umutsuz aşkın sembolü olmuştur. Eser, 1993 yılında Ülkü Çelik tarafından metin-gramer-sözlük halinde doktora tezi olarak çalışılmış, 1996 yılında TDK tarafından yayınlanmıştır.

Seb'a-i Seyyâre: 889 (1484) yılında 5000 beyit civarında yazılmıştır. Bu hikâyeyi ilk defa Firdevsî Şehname'de işlemiş, daha sonra Nizâmî ve Emir Hüsrev de aynı konuyu kaleme almışlardır. Agah Sırrı Levend Ali Şir Nevâyî hakkında yapmış olduğu 4 ciltlik çalışmanın (TDK 1965) üçüncü sayısında Hamse içerisinde yer alan bu eser hakkında bilgi vermektedir.

Sedd-i İskenderî: Beyit sayısı 7000 aşan bu son mesnevi 890 (1485) yılında yazılmıştır. Nevâyî bu eserinde İskender'i bir Türk hükümdarı olarak tasavvur etmiş ve onun şahsında Hüseyin Baykara ile oğlu Bediüzzaman'ı anlatmıştır. Eser, 1990 yılında Hatice Tören tarafından metin-inceleme-dizin olarak hazırlanmıştır, 2001 yılında TDK tarafından yayınlanmıştır.

Divanlar ve Hamse Dışında Kalan Eserleri

Mecâlisü'n-Nefâis: 897 (1491-1492) tarihinde yazılan bu eser Türk dilinde yazılan ilk Şuarâ Tezkiresi olması bakımından önemlidir. Çağatay Türkçesi ile kaleme alınan eser Hüseyin Baykara'ya ithaf edilmiştir. Eserde 46'sı Türk olmak üzere 469 şair anlatılmaktadır. Tezkirede adı geçen şairlerin büyük bir kısmı şiirlerini Farsça olarak yazanlardır. Eser, Kemal Eraslan tarafından yayınlanmıştır. (TDK 2002)

Nesâyimü'l-Muhabbe: Eser Câmî'nin 883'te yazdığı "Nefehatü'l-Üns" adlı Farsça eserinin Çağatay Türkçesine tercümesidir. Bu mensur eserde 34'ü kadın olmak üzere 770 velînin hayat hikayesi bulunmaktadır. Nevâyî Câmî'nin eserini birebir tercüme etmemiş, bazı değişiklikler yapmıştır. Yapılan eklerin büyük çoğunluğunu Türk sûfileri oluşturmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu Orta Asya sûfileridir. Eserin tenkitli basımı Kemal Eraslan tarafından hazırlanmıştır. (TDK 1996)

Muhâkemetü'l- Lugateyn: Nevâyî'nin dil alanındaki şuurunu gösteren önemli bir eserdir. Türkçenin Farsçaya üstünlüğünü kanıtlamak için kaleme alınmıştır. Ayrıca Nevâyî zengin ana dilleri dururken onu bir yana bırakıp Farsça yazmaya özenen gençleri eserinde tenkit eder. Nevâyî, eserinde Türkçenin üstünlüğünü anlatırken şu noktalar üzerinde durmuştur: Türkçede olup Farsçada karşılıkları olmayan sözcükler, Türkçe sözcüklerde anlam zenginliği, Türkçede ünlülerin bolluğu, Türkçenin gramer

zenginliği. 1941 yılında TDK tarafından eserin Refet İşıtman'ın yapmış olduğu tercümesi yayınlanmış, 1984 yılında ise eser Sema Barutçu Özönder tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Sema Barutçu'nun çalışması 1996 yılında TDK tarafından yayınlanmıştır.

Lisânu't-Tayr: Nevâyî'nin hamse dışında kalan mesnevilerindedir. Bu eserde Nevâyî Farsça şiirlerinde kullandığı Fânî mahlasını kullanmıştır. Bu eser İnan şairi Feridüddin-i Attâr'ın Mantuku't Tayr adlı eserine naziredir. Eserde pek çok değişiklik ve ilaveler yapılmıştır. Eser tasavvufun temel ilkesi olan ilahî tecelli konusunu işler. Mustafa Canpolat tarafından yayınlanmıştır. (TDK 1995)

ihil Hadis: Kırk hadis anlamına gelen bu eser Câmî'nin aynı isimdeki eserinin 886 (1481) yılında yapılmış tercümesidir. Nevâyî, bu eserini Hüseyin Baykara'ya ithaf etmiştir. Eserde Hz. Muhammed'in sözlerinden seçilmiş kırk hadis dörtlükler halinde açıklanmıştır.

Vakfiyye: Mensur olarak yazılmış, arasına şiirler serpiştirilmiştir. Eser 1481-1482 yıllarında yazılmıştır. Nevâyî eserde yapmış olduğu vakıflar hakkında bilgi vermektedir.

Nazmü'l-Cevâhir: Hz. Ali'ye atfedilen Nesru'l-Le'al adlı eserin rubai nazım şekliyle yazılmış tercümesidir. 890 (1485) yılında kaleme alınmıştır.

Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ: Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberler hakkındaki menkıbeleri ihtiva eden mensur bir eserdir.

Tarih-i Mülûk-ı Acem: 1485 yılında kaleme alınan bu eser İnan şahlarını ve İnan'ın efsanevî tarihini anlatmaktadır.

Hâlât-ı Seyyid Hasan Erdeşir: Nevâyî'nin babası gibi sayıp sevdiği Seyyid Hasan'ın ölümü üzerine onun hayatını ve hatıralarını kaleme aldığı eserdir.

Hâlât-ı Pehlevan Muhammed: Nevâyî bu eserde yakın dostu, şair, bestekar ve tabip Pehlevan Muhammed'i anlatmaktadır. Eser nazım-nesir karışık olarak kaleme alınmıştır. Kemal Eraslan tarafından çalışılmıştır.

Münşe'at: Nevâyî'nin mektuplarının toplandığı eserdir. Bu mektuplarda Nevâyî'nin hayatı ve yaşadığı dönem ile ilgili önemli bilgiler vardır. A.Deniz Abik tarafından 1993 yılında doktora tezi olarak çalışılmıştır.

Mîzânu'l-Evzân: Aruz hakkında bilgi veren bu eser rubai vezinlerinden sonra tuyuğ, koşuk, türkî, çenge, muhabbetnâme gibi millî şekilleri ele alması bakımından önemlidir. Kemal Eraslan tarafından 1993 yılında yayınlanmıştır. (TDK)

Hamsetü'l Mutehayyirîn: Nevâyî bu eserini Câmî'nin ölümünden sonra kaleme almış, onu hayatını ve eserlerini anlatmıştır. 1492 yılında yazılan eser üç bölümden oluşur. Birinci bölümde Nevâyî'nin Câmî ile olan dostlukları ve Câmî'nin hayatı anlatılır. İkinci bölümde Nevâyî'nin mektuplaşmaları yer alır. Üçüncü bölümde ise Câmî'nin yazdığı eserler söz konusu edilir. A. Deniz Abik tarafından 2000 yılında çalışılmıştır.

Sirâcu'l-Müslimîn: 905 (1500) yılında kaleme alınan küçük bir akaid kitabıdır. Şeriatın hükümlerini, Allah'ın sıfatlarını ve İslâmın esaslarını manzum olarak anlatmaktadır.

Mahbûbu'l-Kulûb: 906 (1500-1501) yılında kaleme alınmış bir ahlak kitabıdır. Bu eser Nevâyî'nin şahsiyetiyle ilgili bilgiler vermesi bakımından önemlidir. 1993 yılında Zuhâl Ölmez tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Münâcât: Kısa cümlelerle yazılmış samimi bir nesir örneğidir. Hangi tarihte yazıldığı bilinmemektedir.

Risâle-i Muammâ: 1492 yılında Farsça olarak kaleme alınan bu eser Câmî'ye sunulmuş ancak daha sonra kaybolmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN

1.1. Genel Olarak İnsan

Garâ'ibü's-Sıgar'da insan unsuru olarak sevgili, âşık, rakip üçlüsü ele alınabilir. Bunların dışında zâhid, rind ve diğer insan tipleri de eserde karşımıza çıkmaktadır. Eserde insan pek çok yönüyle ele alınmıştır.

1.2. Güzellik

Güzellik denilince hem fiziksel anlamda güzellik hem de huy güzelliği, ahlâk güzelliği gibi kavramlar akla gelir. Kültürümüzde güzellikle ilgili pek çok söz bulunmaktadır. “İçinin güzelliği dışına yansımış, yüzü güzel olanın huyu da güzel olur” gibi sözler iç ve dış güzelliğin birbiriyle bağlantılı olduğunu ifade etmektedir.

“Kadın ve erkek güzelliği, tabiat ve eşyanın güzelliği eski Türk edebiyatında çok önemli bir yer tutar. O devirde hayatta da güzelliğe ön planda yer verilir. Bunu mimarîde, minyatürde, hat sanatında, musikide, kılık ve kıyafette, dilin kullanımında da görürüz.” (Kaplan, 1996: 147).

Güzellik Divan şiirinin de vazgeçilmez unsurlarındandır. Ancak göreceli olduğu ifade edilen güzellik kavramının Divan şairleri tarafından mutlak ölçütlerle ele alındığı görülmektedir. Divan şiirinde güzel tipi genellikle benzer özelliklere sahiptir. Güzele ait bu genel özellikler sevgili maddesinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Divan şairlerinin Yaratıcıyı övmek ve ilahî güzelliği anlatmak amacıyla da beyitlerinde güzellik unsurlarına yer verdikleri görülmektedir. Ancak biz bu çalışmamızda insana ait unsurları ele aldığımız için sevgilinin güzelliği üzerinde duracağız.

Diğer şairlerin güzelliği ele alış biçimlerini görmek için aşağıdaki beyitleri örnek olarak gösterebiliriz.

Güzelde murâd ân olur endâm değüldür
Keyfiyyet olur meyde garaz câm değüldür (Necati Bey)

Âşık öldürmek tutalum muktezâ-yı hüsn imiş
Tığ-ı hicrân ile kat etmek kimün fermanıdur (Ahmed Paşa)

Hüsnün oldukça füzûn ışk ehli artuk zâr olur
Hüsn ne mikdâr olursa ışk ol mikdâr olur (Fuzûlî)

Âhır olunca hüsn-i yâr vuslatı el virür velî
Fasl-ı hazanda görünen düşlerün i'tibârı yok (Nev'î)

Şirâze etdi hüsnün evrâkına hatın
Âhum yelinden ol perî dedi dağılmasun (Hayâlî Bey)

Niçin sık sık bakarsın böyle mir'at-ı mücellâya
Meğer sen dahi kendi hüsnüne hayran mısın kâfir (Nedîm)

Bu çalışmada Garâ'ibü's-Sıgar'da sevgilinin yüz güzelliği ve yüzündeki güzellik unsurları incelenmiş olup bunun yanında beyitlerde karşımıza çıkan sevgilinin boyu, saçları, tavırları da bu başlık altında ele aldığımız konular arasında bulunmaktadır.

Sevgili o kadar güzeldir ki bu güzelliğin görünmesi, açığa çıkması iki cihanda da yüzlerce kavgaya sebep olmaktadır.

Zihî hüsnünġ zuhûrıdın tüşüp her kinge bir sevdâ
Bu sevdâlar bile kevneyn bâzârıda yüz ġavġâ (27 /2-1)

Hız. İbrahim'in içine atıldığı ateşin gül bahçesine dönüşmesi gibi sevgilinin güzelliğinin parlaklığı da mum alevini gül bahçesine çevirir. Bu durumda mum alevinde yanan pervâne kendini ateşe atan Hız.İbrahim gibidir.

Cemâliñg pertevidin şem' otı ger gülsitân irmes
Nidin pervâne ot içre özin salur Halil-âsâ (28 /2-8)

Divan Edebiyatında âşığın sevgiliyi tanıdığı gün mübarek bir olarak ele alınır. Sevgiliyi tanımak âşık için mutluluk kaynağıdır. Ancak Ali Şir Nevâyî'de bu durumun daha farklı algılandığı görülmektedir.

Sevgilisini tanıdığı gün âşık için belâlı bir gün olmuştur. Çünkü âşık sevgilinin güzelliğini gördüğünden beri ona müptelâ olmuştur ve ağlamaktadır.

Körgeli hüsnüñgni zâr u mübtelâ boldum sañga
Ni belâlig kün idi kim âşnâ boldum sañga (39 /17-1)

Âşık karanlık gecelerde gözyaşı dökmek istemez. Gözlerinin sevgilinin güzelliğinin mumuyla aydınlanmasını ister. Sevgilinin güzelliği mum olduğunda, âşık da canını fedâ eden pervâne olarak ele alınır.

Közümni şem'-i cemâliñg fûrûğı birle yarut
Tañg atkuça kiçeler eşk-bâr kılma mini (450 /614-2)

Sevgilinin güzelliği âdeta bir gül bahçesidir. Gül yaprakları üzerindeki çiyananeleri bu bahçeyi süsleyen mücevherler gibidir.

Gül-şen-i hüsnüñgga zînet birdi tirdin kaçreler
Kim körüp tur beyle gül-berg üzre şeb-nem gevheri (484 /666-3)

Sevgilinin yüz güzelliğinin verdiği zevk her nefes aynada çoğalmaktadır. Külün fazla olması aynanın parlaklığını ve cilasını artırır.

Her nefes artar cemâliñgñiñ şafâsı közgüdin
Közüñiñg andağ ki küldin bolğay efvn şaykalı (471 /647-3)

İKİNCİ BÖLÜM

SEVGİLİ

2.1. Genel Olarak Sevgili

Divan şairlerinin sevgiliyi tasvir ederken genellikle ortak mazmunlar kullandığı görülmektedir. Sevgili fiziksel olarak tüm şiirlerde benzer özelliklere sahiptir. Bu sevgili selvi gibi uzun boylu, gül yüzlü, siyah saçlı, ince belli, ok gibi kirpikleri ve yay gibi kaşları olan kusursuz bir tiptir. Cilvelidir, salınarak yürür. Gamzeleriyle ve ok gibi kirpikleriyle âşığına delici bakışlar atar.

“Aşk, âşık ve maşuk odağında kendine ait bir aşk kurgusuyla karşımıza çıkan divan şiirinin baş aktörü şüphesiz sevgilidir. Güç, kuvvet ve otorite sahibi, sultanların dahi kapısında beklediği sevgili bu yönüyle divan şiirinin de sultanı sayılır. Bu özelliği ile birlikte makamı gökler katında, güzellikte bir benzeri olmayan, ulaşılmaz olduğu için âşığın hayaliyle yetindiği soyutlanmış bir tiptir.” (Gönel, 2010: 209).

Divan şiirinde yâr, hûb, habîb, mahbûb, cân, cânân, nigâr, sanem, güzel, efendim, gözüm, şâh, sultan, fettân, âfet, kâtil, kâfir, zâlim, seng-dil, bî-vefâ, cevân, server, hüsrev, dilber, dildâr, dilârâ, serv, mehlika, mürüvvet kânı, lâle ruhsâr, perî, melek, hûr, gül-çehre gibi pek çok sıfat sevgiliyi tanımlamak ve ona hitap etmek için kullanılır.

İlgisizlik, vefâsızlık, cefâ ve naz sevgilinin sahip olduğu değişmez vasıflardır. Zaman zaman âşığıyla ilgilenir görünüp vaatlerde bulunması âşığı ümitlendirse de sevgili asla vefâ göstermez. “Gönlü taştır, âşık yâr olmaz, ele geçmez, vuslatı yoktur, söz verir ama sözünde durmaz, ağlayıp inlemek ona tesîr etmez, merhametsizdir. Âşık ağlaması ona zevk verir. Âşık ne kadar çok ağlarsa o kadar makbûl olur. Sebebsiz yere cevri ü cefâ eder. Zulmettiği kişiler zavallı, günahsız âşıklardır. Âşıkın âh u feryadını duymazdan gelir. Bütün bu haller sevgilinin kendine has sıfatları olup yadırganmaz, ayıplanmaz. Çünkü o gönül mülkünün sultanıdır.” (Pala, 2003: 415).

“Divan şiiri geleneğinde âşık-sevgili ilişkisinde sevgiliye düşen görev aşıkların üzüntüden, acıdan öldürmek onlara cevir ve cefa etmektir. Geleneksel sevgili tipinin en belirgin özelliği aşığa eziyet etmektir.” (Batıslam, 2003: 88).

Sevgilinin “Gamı dünyâyı öylesine kaplamıştır ki, ondan başka bir rahat ve huzur mekânı bulunamaz; bağı katıdır; onun ayrılığının belâsına düşen vuslatının lüzumunu anlar, çünkü cehennem ateşine yanan cenneti anlayabilir; Allah sanki sevgiliyi gülüp oynamak, âşıkı da gam yemek için yaratmıştır; âşık acımaz onu dâimâ inletir, öldürmeyi merdlik (lütuf) sayar, kapısında sürünür de bu garib kimdir demez; âşık acımadığı vefâ göstermediği bir yana, gayrılara iltifât eder, gülüp oynar.” (Çavuşoğlu, 1971: 87).

Âşık için sevgiliden gelen her şey güzeldir. Sevgilinin zahmeti de lütfu da nazı da kibri de âşığın gönlüne hoş gelir. Ondan gelen her şey âşık için mutluluk kaynağıdır. Ondan gelen bir şeyin kötü olması mümkün değildir. Çünkü Hak onun zatını ezelde güzel yaratmıştır.

Cevr ü luḫ u kibr ü nâz andın köngülge ḫüb irür
Ḥaḫ ezelde zâtını anıñg yaratıp tur çü ḫüb (64 /52-6)

Sevgilinin saçı sünbül, yüzü güldür. Endâmı ise selvi gibidir. Âşık sabah rüzgârından hâlini sevgilisine bildirmesini ister. Çünkü âşığa göre rüzgar, âşık ile sevgili arasında haber taşıma işlevi görmektedir.

Ay nesim-i şubḫ aḫvâlim dil-ârâmımğa ayt
Zülfi sünbül yüzi gül serv-i gül-endâmımğa ayt (89 /88-1)

Sevgilisiz bahar âşık için cehennemden farksızdır. Baharda açan kırmızı güller bu cehennemden ateşidir, beyaz çiçekler ise buzdur.

Bahâr sinsiz olup tur mañga ‘aceb düzaḫ
Ḳızıl gül anda ot u aḫ şüküfeler dur yaḫ (106 /112-1)

Sevgili olmadan âşığın gönlüne bahar gelmez, âşık baharda açılan çiçekleri, bahçeleri istemez. Divan şiirinde sevgili olmayınca baharın gelmeyeceğini gösteren örnekler mevcuttur. Nedim'in

“Bağa sensiz varamam ravza-i Rıdvan olsa

Bakamam her güli bir mihr-i dırahşân olsa” beyitinde de aynı durum söz konusudur.

Neşâtî'nin aşağıdaki beyti de bu bakımdan ele alınabilir.

“Bağa sensiz varamam çeşmime âteş görünün

Gül-i handânı değil serv-i hırâmânı bile”

Sevgili her zaman âşığına zulm eder. Onun en önemli özelliği zâlimliğidir. Âşığın ise bu zulm karşısında tek yapabildiği sabır göstermektir. Âşığın elinden sabırdan başka bir şey gelmez.

Ay Nevâyî, yâr zulmığa ni çâre ğayr-i şabr

Kimse nitkey şabr kılmay zâlim olsa dil-beri (485 /666-7)

2.2. Sevgili İle İlgili Benzetmeler

Divan şiirinde değişmeyen bir sevgili tipi vardır ve yapılan benzetmeler de genellikle bu tipe uygun olarak kullanılan unsurlardır. Yaygın olarak karşılaşılan ve hemen hemen her şairde ortak olan benzetme unsurları şu şekildedir: “Sevgilinin boyu yüksekliği ve inceliği ile Tuba ve şimşada benzer. Yürüdüğünde salınan bir servi manzarası arzeder. Bu vücudun en belirgin kısmı yüzdür. Çehre eğer ay veya güneşe benzetilmişse diğer tamamlayıcı unsurlar da ona eşlik eder. Mesela yüzün aya teşbihiyle birlikte saçın geceyi, kaşların hilali, dişlerin yıldızları temsili gibi. Şayet kalabalık sevenleriyle kuşatılmış sevgili hükümdar olarak takdim edilmişse bu sefer de bütün güzellik unsurları bu çerçeveye intibak eder ve hükümrancılık vasıtaları haline gelir: Yüz, yazıya teşbih edilen ayva tüyleriyle birlikte âşığın katline amir bir fermanıdır; kaş bu fermanın tuğrası, dudak ise mührü makamındadır. Sevgili güzelliğiyle bir gül bahçesini temsil ettiğinde çehredeki güzellik unsurları bu sefer çeşitli çiçeklere dönüşür: Saçın sümbül, yanağın gül veya lale, gözün nergis olması gibi. Kuyuya benzetilen çene çukuru da bu tabloya katılır. Sevgili bir cellat rolünü benimsediğinde; saç tuzak, kaşlar yay,

kirpikler ok, gamze ve bakışlar ise hançer ve mızrak haline dönüşür. Madenler söz konusu ise kalp taşa, dudak lale, ağız sadefe ve dişler inciye teşbih edilir. bazen de dudak şeker, yüzdeki tüyler ekin taneleri ve çehre harmandır. Sevgili güzelliğiyle cennet, âşıklar tarafından tavaf edilmesiyle Kabe, kendisine perestiş edilmesiyle de puttur. Bu unsurlar sevgili dini bir nitelik kazandığında yeni teşbih örgüleri oluştururlar.” (Okuyucu, 2011: 212).

Divan şiirinde sıkça yer alan pek çok benzetme unsurunun Ali Şir Nevâyî'nin beyitlerinde de yer adlığını görmekteyiz. Zira Ali Şir Nevâyî'nin hem kendi döneminde hem de kendisinden sonraki yüzyıllarda yaşamış olan divan şairlerini etkilediği bilinmektedir. Garâ'ibü's-Sıgar'da sevgiliyi anlatmak için kullanılan benzetme unsurları şu şekildedir:

2.2.1. Ay

Sevgilinin yüzü, yanağı, alnı, bazen de bütün olarak kendisi aya benzemektedir. Ay gecenin güzellik kaynağıdır. Sevgili de güzelliğiyle geceyi aydınlattığı içi aya benzetilir.

“Ay bir ışık kaynağıdır. Işığı ise, güneş gibi ateş değil, nurdur. Gecelerin güzelliği ay ile kaîmdir. O, nuruyla güzeldir ve geceye güzellik verir. Bu nurlu yüzüyle ay, sevgiliden başkası değildir. Ona kimsenin eli değmemiş, kimse yanına yaklaşmamıştır. Her gece görünmez, bir yerde duramaz, uzaktan seyredilir, yükseklerdedir, karanlığı aydınlatır. Bütün bunlar sevgilideki özelliklerdir.” (Pala, 2003: 52).

Âşık ay yüzlü, selvi boylu, lâle yanaklı, gümüş tenli sevgilisinin ayrılığıyla gam çekmektedir ve sevgiliden medet istemektedir.

Meh-veşâ, serv-çadâ, lâle-ruhâ, sim-tenâ

Çâre kim çalınmadı şabrım gam-ı hecrinînde yana (56 /42-1)

Âşık olur da sevgili kendisine zulm eder ümidiyle lütuf vakti aya benzeyen sevgilisinin önünde durur. Çünkü sevgiliden gelen eziyet bile âşık için bulunmaz bir lütuftur.

Luţf vaqtıda ol ay allıda il dur maḥşūş
Veh ki bî-dād kılrda mini eyler taḥşîş (223 /283-2)

“Sevgili zaman zaman âşığını terkeder ve tekrar döner. Bu davranışı, ayın gece görünüp gündüz kaybolması veya hilâl hâlınden dolunay hâline gelişi sırasındaki değişikliklere benzer.” (Sefercioğlu, 2001: 138).

Âşık ay yüzlü sevgilisinden ayrılmak istemez ve bunun için dualar eder.

Özni Nevāyî ḥalāş istemes öz māhıdın
Yâ Rab anı kılrma ol māh-liqādın ḥalāş (225 /285-7)

Âşık ister ki ay gibi güzel olan sevgiliye kavuşanlar onun gönlünü hoş tutsun, kıymetini bilsin. Sevgili âşığın helâk olduğunu duyunca avunur ya da âşık bunu böyle zanneder. Bu nedenle âşık sevgiliye kavuşanlardan helâk olduğunu sevgiliye bildirip onun avunmasını ister.

Ay vişâl ehli ol ay könglini hoş- ḥâl tutuŋ
Ger helâkim ḥaberidin avunur kim avutuŋ (287 /376-1)

Yüzlerce güzel cilve yapsa da âşığın gözü yalnızca aya benzeyen sevgiliyi görür. Sevgilinin yanında başka güzeller güneşin yanındaki zerre gibidir. Zerrenin çok olması asla güneşin görünmesine engel olmaz. Başka güzellerin cilveleri de âşığın sevgiliye duyduğu aşka engel değildir. Ne olursa olsun âşığın gözü sevgiliden başkasını görmez.

Yüz ḥüb cilve kılsa barmas közümdin ol ay
Kim zerre ḥayli bolmas hergiz kıyaşka ḥâyil (302 /396-2)

Sevgiliden âşığa yalnızca yüzlerce gam ve belâ nasip olur. Bu durum âşık için kötülük değil, iyiliktir. Sevgiliden gelen cefâ âşık için lütuftur.

Ol ay ‘azîmet itip yüz gam u belâ nağdın
Naşîbim itti, yaman barmadı kerem kıldı (455 /621-5)

Aya benzeyen sevgiliye âşıktan daha fazla muhabbet besleyen bir kişi daha yoktur. Fakat âşık kendine şöyle bir nazar etse kendinden daha yaman bakan kimsenin olmadığını da düşünür.

Niçe kim ol ayğa mindin mihri bânrağ yok kişi
Yağşı tâ kılsam nazar mindin yamanrağ yok kişi (444 /605-1)

Âşık geceler boyunca aya benzeyen sevgilisine feryâdını duyurmaya çalışmaktadır. Âşık yaşadığı sıkıntıyı dışarıya karşı belli etmez, gece olduğu vakit sesini yalnızca sevgilisine duyurmaya çalışır. Zayıflığından dolayı başkaları âşığın sesini duymaz. Burada hastalıkların, dertlerin gece vakti artmasını da göz önünde bulundurmak gerekir. Gece olduğu zaman insan kendini dinlemeye başlar, yalnızlığını daha çok hisseder.

Sevgili aya benzetilir ve ay geceleri görünür. Bu nedenle âşık sesini sevgilisine gece vakti duyurmaya çalışmaktadır.

Ünümni za‘fdın il anğlamas hoş ol tünler
Ki yitkürür idim öz mâhıma fiğânımnı (451 /615-4)

Âşık sevgilisinin incinmesini, zarar görmesini asla istemez. Feleğin cefâsı sevgilisine zarar vermesin, sonbahar rüzgârının tozu sevgilisine ulaşmasın ister.

Felek cefâsıdın ol ayğa bolmasun derdî
Hazân nesîmidin ol gülge yitmesün gerdî (453 /619-1)

Âşık ay gibi güzel olan sevgili için canını fedâ etmeye hazırdır. Ancak âşığın derdi ten toprağının altını üstüne getirse de sevgiliye fedâ edilecek bir can bulunmamıştır.

Ol ay fidâsı kıluğâ tapılmadı cânım
Niçe ki derd-i tenim tofrağını ahtardı (454 /619-5)

Âşık derdini sevgilisine anlatıp ona kavuşabilmek ister. Ancak âşığın feryatlarının sevgiliye ulaşması mümkün değildir. Âşık gönlündeki yaranın feryâdına da yansımış olmasını ister.

Nâlem ol ayğa yitip cân vaşlıdın maħrûm irür
Cân dağı peyveste efgânımda bolğay kâşki (443 /604-6)

“Ay ve güneş gökyüzünün iki gözüdür. Güzelin sinesi ay gibidir. Ay âşığın bağrındaki yaranın göğe aksetmiş bir şeklidir. Aydaki gölgeler, lekeler âşığın göğsündeki yara bereler yahut da güzelin yüzündeki ayva tüyleri veya benlerdir. Ay ve güneş, âşığın âh ateşinin göklere çıkmış kıvılcımlarıdır.”(Çelebioğlu, 1998: 685).

Âşık aya benzeyen sevgilisine duyduğu aşkı açıklamıştır ancak kendisi sevgiliyle ilgili bir şey bilmemektedir. Âşık aşkına dair bütün sırları sevgiliye açtığı hâlde kendisi sevgilinin hiçbir sırrına vâkıf değildir.

Qıldım ol ay allıda ‘âşıklığım izhârını
Min anğâ sırrım didim bilmen anıñg esrârını (456 /623-1)

2.2.2. İnci (Dürr)

Sevgili değerli bir incidir. Ayrılık vakti âşığın döktüğü gözyaşları da şekil bakımından inciye benzemektedir. Ayrıca âşığın gözyaşı seli bir denize benzediği, inci de denizde meydana geldiği için benzerlik kurulduğu görülmektedir.

Niçe ol dürr-i kirâmi şevkıde hicrân tûni
Köz yitişkünçe sirişkim seylini deryâ körey (491 /675-2)

2.2.3. Gül

Yüzünün ve yanağının güle benzetilmesinin yanında bazen de sevgilinin kendisi güle benzetilmektedir. Sevgili gül olarak ele alındığında âşık da bülbüle teşbih edilir.

Âşık güle benzeyen sevgilisi için bülbül gibi feryat etmektedir. Bu feryatların ve inlemelerin sevgiliye tesiri olmadığı hâlde âşık yine de sevgiliye ulaşma arzusundan vazgeçmez, feryat etmeye devam eder.

Ay Nevâyî niçe bülbül dik figân ol gül için
Yok anğa te'sîri çün bu nâle vü feryâdnîng (283 /369-9)

Âşık bülbül gibi feryat etse de faydası yoktur. Gül gibi güzel sevgili âşığın ağlayıp inlemelerine kulak asmaz, âşığın hâline acımaz.

Nevâyî eylese bülbül kibi figân ni asıg
Çü rahm kılmadı ol gül figân ü zârımğa (434 /590-9)

Gül seher vaktinde, sabâ yelinin esmesiyle birlikte açılır. Aynı zamanda gülün (sevgilinin) kokusunu âşığa getiren de sabâ yelidir. Bu nedenle âşık sabâ yelinden sevgili ile kendisi arasında elçilik yapmasını, haber ulaştırmasını ister. Sevgiliden ayrı kalmanın acısı âşığın göğsüne güle benzeyen sevgilinin dikenleri gibi batmaktadır.

Ay şabâ bağrımğa sançılğan tiken kim anğladîng
Bolsağ ol gül birle hem-dem kılgâ sin irsâl anı (460 /630-4)

Ayrılık çölünün gülü kan seli ile kırmızı bir lâle olsa sevgilinin bu duruma şaşırmasına gerek yoktur, bunu anlamak için âşığın kan akıtan gözlerine bakması yeterlidir.

Hecr deştiniğ güli ger lâle bolsa seyli kan
Kılmağıl ay gül ta'accüb çeşm-i hûn-bârımğa bak (256 /329-2)

Divan şiirinde felekten daima şikâyet edilir. Felek cefâ sebebidir. Âşık ay yüzlü sevgilisinin felekten cefâ görmemesini dilemektedir. Güz mevsimi güllerin solmaya başladığı vakittir. Ancak âşık güle benzeyen sevgilisin sonbahar rüzgarından etkilenmesini, zarar görmesini istemez.

Felek cefâsıdın ol ayğa bolmasun derdî
Hâzân nesîmidin ol gülge yitmesün gerdî (453 /619-1)

Sevgili güle benzetildiği vakit âşık bülbül olur. Gül gibi güzel olan sevgili ağlamakta olan âşığın hâlinden anlamaz, âşığı başından defeder. Oysa güle benzeyen sevgiliye bülbül gibi inleyen âşık gerekmektedir.

Bilmey sini ol gül kıavar ay zâr Nevâyî
Sin dik anğa bir bülbül-i nâlân kirek irdi (462 /633-7)

Âşığın sevgilisine “gül harmanı” olarak hitap ettiği de görülmektedir. Âşığın göz ırmağı sevgilinin gül bahçesine benzeyen güzelliğini gördüğünden beri gönlü tıpkı açılmamış bir gonca gibi kan bağlamıştır.

Gonca dik kıan bağlanıp tur könglüm ay gül kıurmeni
Bargalı köz cüy-bârıdın cemâliñg gül-şeni (459 /628-1)

2.2.4. Güneş

Güneş Divan şiirinde pek çok yönüyle beytlere konu edilmektedir. “Güneş gelince gölgenin gitmesi, güneşin suya aksedişi, ay ile güneşin birbirlerini takip edip durmaları, güneş görününce yıldızların kaybolması, gecelerde güneşin saklanması vs. yönleriyle de birçok beytlere konu olan güneş üzerine sayısız teşbih ve mecazlar kurulur.” (Pala, 2003: 187).

Divân şiirinde sevgilinin yüzü ve yanağı parlaklığıyla ve aydınlık vermesiyle güneşe benzetilir. Gara’ibü’s-Sıgar’da da sevgilinin yüzünün güneşe benzetildiği görülmektedir.

Şâir sevgilisini güneşe benzetir ve o güneşin gölgesindeki köpek kadar bile itibar görmediğini söyler.

Ay Nevâyî ol kıyaşnıñ sāyeside kör itin
Kām-rân u yoq sañga allıda itçe i' tibār (151 /176-7)

Sevgilinin yüzü güneşe benzediği için âşık ne zaman sevgilisinin yüzüne baksa gözleri yaşarır. Sevgilinin yüzü o kadar parlak ve aydınlıktır ki âdeta güneş gibi göz yaşartmaktadır.

Ol kıyaş yüzige baqqan sayı artar köz yaşım
Mihr tâbıdın eger her nime kim ol dur qurur (142 /163-3)

Ateş, yanarak feryâd eden kişi için gamlanmaz. Onun görevi yakmaktır. Yananlar onu ilgilendirmez. Güneşe benzeyen sevgili de âşığın ağlamalarına aldırış etmez. Âşığın gönlü sevgilinin hasretiyle yansa da bu durum sevgiliyi kaygılandırmaz.

Yoq 'aceb ger ol kıyaş nevhañgga baqqas ay köñgöl
Otqa ni gam gerçi köygen nâle eyler derd-nâk (259 /335-2)

Güneş; sevgilinin yüzünü görünce kendinden utanır. Akşam olunca güneşin batması da bu utanmanın sonucudur. Sevgilinin yüzünün parlaklığı ve aydınlığı karşısında güneş utancından âdeta yerin dibine geçer. Güneşin batışı hüsn-i ta'lil yoluyla aktarılmaktadır.

Qıyaş sini körüp andağ uyaldı öz yüzidin
Ki yirge kirdi tura almay infi'âli bile (426 /578-7)

Güneş gibi güzel sevgiliden ayrılınca âşığın âhının yıldızları ve feleği yerinden oynattığı haberi tüm dünyaya yayılmıştır.

Bu ki 'âlemga havâdiş tüşti gūyâ qozgamış
Ol kıyaş hecride âhım encüm ü eflâknı (467 /540-3)

Güneş doğduğu vakit herkes için doğmaktadır. Sevgili de güneşe benzediği için herkesin gününü aydınlatır. Ancak âşık için sevgilinin güneşi bir gün bile doğmamaktadır.

Ol kıyaş her kişige t̄ali' irür veh niteyin
Kim Nevâyî'ğa bu nev' olmadı bir kün t̄ali' (238 /303-7)

Âşık güneşe benzeyen sevgilinin ısıtmasını görüp can vermek ister. Çünkü kendisini bu devrin Mesih'i olarak görür. Bu nedenle can verse bile tekrar dirileceğini düşünmektedir.

Nevâyî ol kıyaş ısıtmağın körüp cān bir
Bu dem çü dehrde sin sin Mesih dik ferdi (454 /619-7)

Güneş çıkınca eriyen karlar gibi, âşık da sevgili gördüğü vakit gözyaşı dökmeye başlar. Sevgili görününce âşığın gözyaşları ve göz akı ter gibi çözülüp akmaktadır.

Ol kuyaş qar üzre çıkkaç yüzüm üzre aᅇglaman
Eşk ya köz aᅇı ᅇall bolup aᅇar mu yoᅇsa ᅇoy (441 /600-6)

2.2.5. Kâfir

Sevgilinin âşığa yaptıklarından dolayı kâfire benzetildiği görülmektedir. Sevgili âşığın zulmeder, merhamet göstermez. Bu nedenle kâfir olarak ele alınır. "Kâfir sıfatı sevgili için kullanıldığında kelimenin takdîr edici, övücü anlamı ile tevriye yapılabilir. Bir kâfire ait olan bütün sıfatlar sevgilide bulunabilir." (Pala, 2003: 261).

Sevgili öyle bir kâfirdir ki âşığın paramparça olmuş yanık gönlünü ve bağırmı köpeklerinin önüne doğrar.

Bu ki pâre pâredür köygen bağır birle köᅇgül
İtleri allında ol kâfir hemānā toᅇramış (216 /272-2)

Zünnâr “On iki düğümlü papaz kuşağının adıdır. Mecûsî ve Hıristiyan rahipleri kuşanırlarmış. Şâirlerimiz sevgililerinin saçlarını siyahlığından küfre, uzun ve örülü olmasından zünnâra benzetmişler ve birçok mazmûnlar yaratmışlardır.” (Onay, 1996: 511).

Âşık gönlüne nasihatlerde bulunur. Âlemde sevgili gibi kâfir yoktur. Sevgili kâfire benzetilince dünya kilise olur. Âşık varlığının ipliğini kâfire benzeyen sevgilisine zünnâr gibi bağlar.

Ay köngül deyr içre ol kâfirni sivdüng bil ki yok
Rišteî özni aŋga bağlar üçün zünnâr dik (270 /350-5)

Âşık sevgilisi için canını seve seve fedâ etmektedir. Âşık kendi rızasıyla canını vermek istemese de sevgili onun canını zaten alacaktır. Bu nedenle âşık sevgiliye zorluk çıkarmaz, kendi gönül rızasıyla canını fedâ eder.

Cänni hoşluğ birle ol kâfirğa birdim nige kim
Ol hod alur ıalsa iş almaıқа nâ-hoşluğ bile (433 /589-3)

Kâfire benzeyen sevgilinin zulm askeri âşığın can ülkesinde din nakdini yağmalamaktadır. Âşığın canı ülke olarak ele alındığında sevgilinin zulmü bu ülkeyi yağmalayan asker olur ve âşığın can ülkesinde din nakdini yağmalar. Çünkü sevgili kâfirdir.

Niçe bir kâfir hayâliniŋ sipâh-ı zulmıdın
Kışver-i cân içre dînim naıdığa yağma körey (491 /675-4)

Âşık mescide gitmeye niyetlenmiştir ancak korkusuz bir kâfir olan sevgiliyi görünce vazgeçer. Sevgiliyi görmeseydim korkmadan, çekinmeden giderdim demektedir.

Min hod ittim ‘azm-i mescid ay müselmânlar, velik
Bâk imes ger körmesem ol kâfir-i bî-bâknı (467 /640-4)

2.2.6. Kâtil

Divan şiirinde sevgili öldürücülük vasfıyla geniş yer tutmaktadır. Sevgilinin bizzat kendisi öldürücü olabildiği gibi çeşitli uzuvlarının da ayrı ayrı bu vasfı taşıdığı görülmektedir.

Sevgili; can alıcılık yönüyle kâtile benzer. Bilindiği üzere tarihteki ilk kâtil kıskançlık yüzünden kardeşini öldüren Kâbil'dir. Yeryüzünde çıkan ilk fesat ve dökülen ilk kan bu olayla meydana gelmiştir.

“Kur'an-ı Kerim'de bu kıtal olayının sebebi teferruata girilmeksizin özet bir şekilde anlatılmıştır. Kur'an'a göre, Kâbil ile Hâbil Allah'a birer kurban sunarlar. Allah Hâbil'in kurbanını kabul eder, Kâbil'inkini ise kabul etmez. Bu sonuca fevkalâde öfkelenen Kâbil, bir kıskançlık ve hased sonucu kardeşi Hâbil'i öldürür. Yeryüzünde insanlar arasında cereyan eden ilk öldürme hadisesi, ilk kıtal, ilk kötülük budur.

Kardeşini öldüren Kâbil derin bir korku ve endişeye kapılır ve ne yapacağını bilemez. Bu arada bir karganın yeri eşelediğini ve ölmüş diğer bir kargayı toprağa gömdüğünü görür. Bu olayı aynen taklit eden Kâbil de, öldürdüğü kardeşi Hâbil'i toprağa gömer.

Kur'an'da anlatılan Kâbil-Hâbil kıssası ana hatlarıyla bu kadarken, tefsirlerimizde İsrâiliyyât kabilinden pek çok sâir bilgiye rastlamak mümkündür. Sahih olmayan birçok kaynaktan gelen haberler, Kâbil ve Hâbil arasındaki öldürme olayına değişik ve efsânevî boyutlar getirmiştir.

Rivâyetlere göre; ilk zamanlar Hz. Âdem'in bir batında ikiz çocukları oluyordu. Bu ikiz çocuklardan biri kız, diğeri ise erkek olurdu. Bir batında doğan kız, diğeri batında dünyaya gelen erkekle, erkek ise ikinci batında doğan kızla evlenirdi. Yani çapraz evlilik olurdu. Buna göre Kâbil'in, Hâbil'in kız kardeşiyle evlenmesi gerekiyordu. Fakat o buna razı olmamış, daha güzel ve alımlı olan kendi kız kardeşiyle evlenmek istemişti. Fakat Hz. Âdem buna razı olmadı. Kâbil ısrar edince babaları, Allah'a birer kurban sunmalarını, hangisinin kurbanı kabul edilirse, o kızla onun evleneceğini söyledi. Bunun üzerine iki kardeş kurbanlarını sundular, Hâbil'in kurbanı kabul, Kâbil'inki reddedildi. Bu duruma kızan Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürdü. ” (Tökel, 2000: 347-348).

Hâbil'in masumiyetiyle ve can vermesiyle âşığı, Kâbil'in ise öldürülücülük vasfıyla sevgiliyi temsil ettiği düşünülebilir.

Âşığın başında sevgilinin tasası vardır. Ancak âşık bu tasayı bile kısmet olarak görür. Âşık sevgiliden gelen herşeyin kısmet olduğunu düşünmektedir.

Ger Nevâyî dik başıñğa tüşse bir kâtil gamı
Anda dağı körge sin ni bolsa kısmet ay refîk (258 /258-9)

Âşık sevgilinin yüzünü gördükten sonra gözlerinin başkalarının yüzünü görüp onlara meyletmesini istemez.

Yüzüñni kördüm imdi közlerimni bağla ay kâtil
Ki nâ-geh bolmağaylar özge yüzni körgeli mâyil (291 /381-1)

“Sevgilinin öldürücü bir tip olarak tasavvuru ve aşk ilişkilerinin savaş benzetmeleriyle ifadesi sadece bizim edebiyatımıza mahsus değildir. Bu husus eski çağlardan beri başka kültürlerde de mevcuttur. Antikitede aşk tanrısı öldürücü oklar fırlatan bir okçu olarak tasavvur edilir. Aşkla ilgili benzetmelerde keza savaş araçları kullanılır; kadın bir kaledir, erkek onu fetheder.” (Okuyucu, 2011: 214).

Sevgilinin kâtil vasfıyla âşığın canını almasına gerek yoktur, yaşadığı kıskançlık âşığı zaten öldürmektedir. Sevgili bu yüzüyle ortaya çıkarsa herkesin yüzü kıskançlıktan dolayı kan olacak, gözyaşları kanlı akacaktır.

Beyitin bir diğer anlamı ise sevgili ortaya çıkınca kıskançlıktan dolayı herkesin kanlı bıçaklı olacağı şeklinde düşünülebilir.

Ay Nevâyî reşkdin öldüm ki ol kâtil bu kün
Her taraf bu şekl ile yüzlese yüz kan kılığusı (463 /634-8)

Âşık sevgiliye gitmeye niyetlenirse kâtile benzeyen sevgilinin kendisini avlayacağını bilmelidir. Canını fedâ etmeye razı olmalı, bunu bilerek sevgiliye yönelmelidir.

Cân bile ‘azm ittim ol kâtil sarı kim sa’y itip
Yâ Nevâyî dik kılay cänni fidâsı ya körey (491 /675-9)

Sevgili kâtildir, âşığın gönlünü yüzlerce parçaya bölmektedir. Ancak âşık bu halde iken de aşkını ve sevgilisini anmaktan vazgeçmez. Sevgili âşığın gönlünü yüz parçaya böldüğünden beri her bir parça aşk kılıcının lezzetini anlatmaktadır.

Kılğalı yüz til kibi könglümni çäk ol kâtilim
Tîğ-i ‘ışkı lezzetin eyler hikâyet her tilim (313 /412-1)

Sevgili öyle bir kâtildir ki kirpiğinin neşterini bütün halkının kanını dökmek için kullanır. Sevgilinin kirpiği kan dökmesi yönüyle neştere benzetilmektedir. Sevgili-kâtil benzetmesinde kirpik bu özelliğiyle kullanılmıştır.

Veh ni lü’li-veş dur ol kâtil ki ‘amdâ halknıñg
Kanını tökmekke her bir kirpiki dur neşteri (439 /597-5)

2.2.7. Leylâ

Sevgilinin Leylâ’ya benzetilmesi beyitlerde sıkça görülen bir durumdur. Sevgili Leylâ’ya benzetildiğinde âşık da Mecnûn olarak ele alınır. Âşığın divâneliği anlatılırken Mecnûn’un çöllere düşmesi hadisesine telmih yapılır. Ayrıca leylî kelimesi kullanılarak sevgilinin saçları geceye teşbih edilmektedir.

Aynanın yansıması sabit durmaz, kararsızdır. Leylâ yüzünün aynasında aksini göstermiyorsa Mecnun aynanın yansıması gibi kararsız olsa neye yarar.

Ni işke boldı bî-ārām közgü ‘aksi dik Mecnûn
Yüzi közgüside ‘aksini ger körgüzmedi Leylâ (28 /2- 4)

Âşık ay yüzlüler arasında güneşe benzeyen sevgilisini Leylâ olarak görür. Ay bu sevgilinin peşine düşen Mecnûn gibidir. Nasıl ki ay güneşin etrafında dönüp, onu

takip ediyorsa âşık da güneşe benzeyen sevgilisinin peşinden gider. Sevgili Leylâ olduğunda âşık Mecnûn'a teşbih edilmektedir.

İrür Leylî-veşim hürşid meh-veşler arasında

Ꞑamer bir külhânî Mecnûn anıñg 'ışkı hevâsında (44 /25-1)

2.2.8. Melek, Hûri

Beyitlerde sevgilinin melek yüzlü olarak ele alındığı görülür. Âşığın nazarında sevgili insanüstü bir güzelliğe sahiptir. Âşık bu güzelliği tarif etmek için sevgilisini meleğe benzetir.

“Melek ismet senbolüdür, bu cihetten sevgiliye melek-sîret de denilir. Melek görülmez, bu yüzden âşıklarına görünmeyen veyâ görülmemiş derecede güzel olan sevgili meleğe benzetilir.” (Çavuşoğlu, 1971: 94).

Melek yüzlü sevgilinin adımını attığı yer öyle bir bağ olur ki süslü hâliyle cennet bahçelerini bile kıskandırır.

Ol melek-simâ kudümıdın kıyâmet kör ki bağ

Zib ü âyin birle reŝk-i ravza-i Rıdvân irür (160 /190-2)

Âşık melek yüzlü sevgiliye gönlünü kaptırmıştır. Onu bir periye benzetir ve insanlar içinde ona benzer bir yiğit bulunmadığını söyler.

Köñglüm aldı bir perî-peyker, melek-simâ yigit

Kim benî âdemde andağ bolmamış peydâ yigit (86 /84-1)

Sevgilinin güzellik yönünden cennette bulunan hûrilere benzetildiği de görülmektedir. “Hurîlerin safran, misk, anber ve kâfur gibi güzel kokulu maddelerden yaratıldığına dair rivâyetler vardır. Onların anber ve misk dolu saçlara, hilâl kaşlara, güneş gibi aydınlık yüzlere, tatlı sözlere sahip oluşlarını ifade için bu rivâyet ortaya atılmış olabilir. Hurîlerin gül yanaklı, inci dişli, mercan dudaklı, selvi boylu, güzel

huylu, gülden daha taze temiz kızlar oluşu, divân şiirindeki sevgililerin hurîye benzetilmesine neden olmuştur.” (Pala, 2003: 224).

“Hûr ile sevgili arasındaki benzerlik güzellik noktasındandır. Bunun yanında hûr cennette bulunduğu için sevgilinin mahallesi cennete teşbîh edilmekte veyâ sevgilinin mahallesi cennete kendisi de hûriye benzetilmektedir.” (Çavuşoğlu, 1971: 95).

Ayrılık akşamı görünen karanlık değil, cehennem ateşinin dumanıdır. Çünkü hûri gibi güzel sevgiliden ayrılmak âşık için kıyâmet günü demektir.

Tîre şâm-ı hecr yok kim dūzaḡ otı dūdı dur
Ni kıyâmet zâr min ol ḡūr-veş hicrânıda (430 /584-3)

2.2.9. Mesih, İsa

Sevgilinin nefesi âşığa can verir. Ölmüş olan âşığın, yeniden can bulmak için sevgilisinin nefesine ihtiyacı vardır. Bu bakımdan sevgili Mesih özelliği taşımaktadır. “İsâ, Cebraîl’in Meryem’e üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltir. Körlerin gözünü açmak, çamurdan kuşlar yapıp can vererek uçurmak, bebekken konuşmak, su üstünde yürümek gibi mucizeler göstermektir.” (Pala, 2003: 248). Sevgilinin nefesi de âşığa can bahşetmesi bakımından Hz.İsa’ya benzer.

Ölmekte olan âşık, sevgilinin nefesiyle yeniden can bulmayı diler. Ancak sevgili âşığın hâlini görmez, başkalarına can verir. Beyitlerde genellikle âşığın bu durumdan yakındığı görülmektedir.

Âşık Mesih gibi can bahşeden sevgilisinin kendisini hatırlamamasından ve kendisine ziyarette bulunmamasından şikâyet eder.

Bu nefes kim ölgeli yitmiş biz anıḡ yādıdın
Ol Mesihâ bir ‘iyâdet birle kılmâs bizni yâd (115 /124-6)

Mesih genellikle beyitlerde “dem (nefes)” kelimesi ile birlikte ele alınır. Âşık Mesih gibi can bağışlayan sevgilisine seslenerek “dudağımı görenler benim el içinde bu kadar çok söyleme sebepimin ne olduğunu anlarlar” der.

Ay Mesîhâ hoş deminġ bar lîk körsenġ la‘lini
Ol nefes ma‘lûm bolġay il ara gûyâlîġinġ (266 /345-4)

“Sevgilinin İsâ peygamber olarak tasavvurunun dayandığı temel, dudağının ve nefesinin, İsâ peygamber gibi ölüleri diriltme ve konuşurma özelliğine sahip olduğu hayâlidir. İsâ Peygamber’in mucizesinin söz konusu edildiği bu tasavvura vücut veren diğer husus, sevgilinin âşık için taşıdığı değer ve önemdir.” (Sefercioğlu, 2001: 132).

Âşık eziyet çekip ölürken Mesih nefesli sevgili başkalarına can bağışlamaktadır. Kendisi ölmekte iken sevgilinin başkalarına can bahşetmesi âşığı feleğe ve dünyaya karşı isyana sürükler. O yoksa felek de olmasın ister.

Min çikip endûh öley il cānı bolsun ol Mesîh
Savrul ay çarġ-ı nigûn vey dehr-i dūn ber-bād bol (303 /298-3)

Âşığın Mesih vasfı taşıyan sevgilisi öldüm diyen hastasını diriltir de dudağıyla âşığa hayat bahşetmez.

Közidin ta cānġa yitmen la‘lidin birmes ġayāt
Ol Mesîh ölgüm digende tîrgüzür bîmārını (456 /623-3)

2.2.10. Muğbeçe

“Muğbeçe Mecûsi çocuġu, meyhaneci çıraġı demektir. Sevgilinin ona benzetilmesi zâlim ve kâfir oluşuna dayanır.” (Kurnaz, 1996: 210).

Muğbeçe olarak düşünölen sevgili âşığın aklını başından almış, onu perişan etmiştir. İslam’da (mensup olunan toplum olarak değerlendirilebilir) mirzâ mîrek çok ise âşık neylesin. O gönlünü bir kâfire kaptırmıştır.

Mirza mirek küçük çocuk anlamında düşünülduğünde ise muğbeçe ile aynı işlevi üstlenir. Yani mirza mirek kadehi dolaştıran çocuktur. Âşık “eğer müslümanlar arasında böyle muğbeçeler çok ise ben ne yapayım, aşüfte olmamak mümkün değil” demektedir.

Mini bir muğ-beçe âşüfte vü vâlih kılmış
Neyley İslâm ara ger köp ise mîr-zâ mîrek (264 /342-6)

Aşk ateşinin âşığı yakmasının sebebi olarak sevgilinin sunduğu kadeh gösterilmektedir. Muğbeçeye benzeyen sevgilinin âşığa sunduğu kadeh sanki aşk ateşinde pişirmişler gibi âşığı yakmaktadır.

‘Âşık oldu kim ki mey birdinğ meger ay muğ-beçe
‘İşk otı birle bişürmişler meger ki daşını (469 /643-5)

Muğbeçenin sunduğu kadehin yüzü âşığın can nakdi ve ten yarasıdır. Âşığın yaradılışının hazinesini yüzlerce defa alt üst etse de bu hazineden âşığın canından ve teninden başka bir şey bulunmaz.

Vech-i mey cân nağdi vü ten dâğı dur ay muğ-beçe
Hilkatim gencînesin yüz katla ger hod ahtaray (446 /608-5)

Muğbeçeye benzeyen sevgilinin dudağını görünce âşığın canı çıkmaktadır. Sevgilinin kadeh doldurup dolaştırmasına gerek yoktur. Sevgilinin dudağının şarabı âşığı mest etmek için yeterlidir.

Çıktı cânım bâde-i la‘lîng körüp ay muğ-beçe
Veh tola eylep niter sin úaadırma peymâneni (457 /624-5)

2.2.11. Nihâl

Sevgilinin boyu düzgünlüğü ve ince oluşu sebebiyle fidana benzetilmektedir. Sevgilinin boyunda bulunan yüzlerce cilve ve salınışın her biri âşığın çaresiz gönlünde bambaşka hâllere sebep olmaktadır.

Ķāmetiṅĝa her zamān yüz cilve ay zibā nihâl
Nā-tuvān kōṅglümge her bir cilvesidin özge ḥāl (304 /399-1)

2.2.12. Padişah (Şah, Şeh)

Divan şiirinde sevgili padişah olarak ele alınır. Sevgili âşığın gönül mülkünün sultanıdır. Sevgili aynı zamanda güzellik ülkesinin de padişahıdır.

Âşık padişaha benzeyen sevgilisine bayram yerine doluşanlar yüzünden kibirlenmemesini söyler. Çünkü feleğin gücü toplanan bu kalabalığı dağıtmaya yeter.

‘Īd-gāh ehli hücūmı birle ay şeh kıılma kibr
Kim felek bu cem‘ni ḥāli perīşān kılgusı (463 /634-7)

Padişaha benzeyen sevgilinin gizlice gelişinden mecnuna dönen âşığın haberi olmaz. Bu nedenle âşık eğer sevgilisi peri değilse niçin gözden kayboldu diye sormaktadır. Sevgili bir görünüp bir gözden kaybolması yönüyle periye benzemektedir. Âşıktan habersiz olarak gelmesi ise gizli şekilde halk arasında dolaşan padişaha teşbih edilir.

Kilip tur yaşurun ol şeh min-i mecnūn imes āgeh
Perī irmes ise pes veh niçük közdin nihān kildi (449 /612-5)

2.2.13. Peri

Sevgilinin periye benzetilmesi beyitlerde sıkça geçen teşbih unsurlarındandır. İnsanlara görünmemesi, onlarla münasebette bulunmaması, görüldüğü kişileri kendine âşık etmesi gibi yönlerden sevgilinin periye benzediği söylenebilir.

Peri görenlerin delirdiğine inanılır. Periye benzeyen sevgili âşığını Mecnûn gibi divâne eyler. Ancak âşığın aklını başına getiren de yine sevgilinin kendisidir.

Ay perî dip sin Nevâyî bar imiş mecnûn kibi
Bir yolu ol tilbeni kıyadın kıredmend eylediñg (287 /375-7)

Sevgili bazen âşığa cilve eden bir peri çocuğudur. Bu cilveler âşığın aklını başından alır ve onu mecnûna çevirir.

Ni tañg mecnûnluğum kim cilve eyler
Közümge laħza laħza bir perî-zād (116 /126-3)

“Sevgilinin peri olarak tasavvuru, peri ile ilgili inanışlara dayanır. Peri insanlara görünmez. Sevgili âşıklara görünmeme özelliği ile periye benzer.” (Sefercioğlu, 2001: 133).

Âşığın gönlü sevgilinin aşkıyla divâne olmuştur. Âşığın Mecnûn'a dönen gönlü sevgilinin yanağını arzulamaktadır. Âşığın gönlünün Mecnûn oluşu, yani delirmesi yine peri görenin delirdiği inancına dayanır.

‘Arızıñgğa ay perî, mecnûn köñgülniñg meyli bar
Tilbe yañgılg kim aniñg ot birle bolğay ülfeti (451 /616-5)

Âşığın deliliği zaman zaman kaybolmaya yüz tutar. Ancak gözü periye benzeyen sevgiliyi gören âşık yine mecnûnluk belirtisi göstermeye başlar, derdi depreşir.

Def olup irdi Nevâyî’niñg cününü ay perî
Tâ sañğa tüşmiş közi mecnûn-şi‘arî dur yana (416 /564-7)

Peri yüzlü sevgili bahçede başkaları ile gezince âşığa gezinti yeri olarak ancak ateş dolu bir külhan kalmıştır. Sevgili olmayınca gül bahçesi bile külhandan farksızdır. Çünkü sevgili o bahçede âşıkla değil rakiple dolaşmaktadır.

İl çemende ol perî birle kizip min tilbege
Veh ki ʿişret cilve-gāhı gayr-i gülhān bolmadı (480 /659-4)

Âşık sevgilisini ya lâle bahçesinde, sarı güller içinde duran bir periye ya da omzunda altın renkli yük bulunan aya benzetmektedir.

Bir perî dur lâle-zâr içre sarıg güller ara
Ya ol ay ignide dur zer-beft-i gül-gün maḥmeli (471 /647-4)

Âşığın deli gönlü periye benzeyen sevgiliye kavuşma arzusuyla feryâd etmektedir. Yazık ki sevgili ona çocuk gibi ümit vererek kandırmaktadır.

Tilbe könglüm ol perî vaşlın tilep eyler fiğān
Veh niçe etfāl dik ümmîd ile alday anı (475 /652-2)

Âşık gönül alan güzeller içinde sevgilinin her an aynaya bakmasına anlam veremez. Peri gibi güzel olan sevgili kendini beğenmiş biri midir yoksa gösteriş meraklısı mıdır?

Dil-rübâlar içre her dem közgüğe bakmaḥ ni dur
Veh ki bilmen ay perî ḥod-bîn mü sin ya ḥod-nümây (477 /655-4)

Sevgilinin kûyunda her an başını fedâ etmeye hazır yüz bin âşığın bulunur. Aşk divâne âşığın korkusuzca bu yola sürüklemektedir. Âşık, sevgili için canını fedâ etmekte en ufak bir tereddüte düşmez.

Ol perî kûyide kim her laḥza yüz miñg baş barur
Südreben iltür min-i dīvāneni bî-bāk ʿışk (252 /324-3)

“Peri insana görünmez, insanlarla ülfet etmez, yüzünü göstermez. İnanişâ göre çok güzel olur. İliştiği kimseleri kendine aşık ve divane ederek bağlar.” (Tolasa, 2001: 154).

Âşığın periye benzeyen sevgilisine bakmaya tâkati yoktur, çünkü ne zaman sevgiliye bakmaya kalksa hayretten aklı başından gider. Burada da peri görenin delirdiği inancı karşımıza çıkmaktadır. Sevgili perilere benzeyen güzelliğiyle âşığın aklını başından alır.

Ol perî nezzâresîga veh ki yok tur tâkatim
Kim kaçan kılsam nazâr dîvâne eyler hayretim (310 /408-1)

Periye benzeyen bir güzelin aşkıyla âşığın güçsüz canındaki nal ve gizli yara; nun harfi ve noktası gibi olur. Nun harfi nala benzemektedir. Nunun noktası ise âşığın canındaki yara olarak ele alınmaktadır.

Bir perî ‘ışkıda cânınıḡ nokta birle nûnı dik
Nâ-tuvân cânımğa na‘l ü dâğ-ı pinhân dur yana (417 /566-2)

Âşık peri gibi güzel olan sevgilinin kızıl elbiseyle salınarak cilve yapmasını lâle bahçesi içinde gezen bir dağ keklğine benzetmektedir.

Cilve mü eyler kızıl ton birle her yan ol perî
Ya meger kim lâle-zâr içre kizer kebk-i derî (437 /594-1)

Kırmızı elbise içinde kendini mahveden sevgili gibi âşığın canı da periye benzeyen sevgilinin ağzına duyduğu özlemle mahvolmaktadır.

Ol perî la‘lide cânınıḡ ay Nevâyî boldı maḥv
La‘l-gün kisvetde maḥv itken dik öznin ol perî (437 /594-7)

Sevgiliye kavuşmayı herkes istemektedir ancak periye benzeyen sevgilinin mahallesinde divâne âşıktan daha adsız sansız bir kişi yoktur.

Hâşlar vaşl istegeyler veh ki min dīvānedin
Ol perī kūyide bī-nām u nişānrağ yok kişi (444 /605-6)

2.2.14. Put, Sanem

Sevgili güzellik bakımından puta benzetilir. “Buradaki put daha çok kilise duvarlarındaki mozayik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir.” (Pala, 2003: 88).

Âşığın gönlü puta benzeyen sevgilinin gamından dolayı aşk kâfiri olmuştur. Âşık parçalanmış canının ipliklerini bir araya toplayıp zünnâr olarak bağlar.

Ol büt gamıdın kâfir-i ‘ışk olğalı köñglüm
Cân riştelerin cem‘ kılip bağladı zünnâr (159 /188-5)

Âşık put gibi güzel olan sevgilinin saçlarına gönlünü bağlayandır. Bu nedenle küfre girmektedir. Küfr kelimesinin siyah manası ile sevgilinin saçları arasında da benzerlik kurulur. Eğer şeyh put gibi güzel sevgilinin saçlarını açtığına inanmazsa âşığın sevgilisine olan bağına bakabilir. Çünkü âşık sevgilinin saçlarının esiri olmuştur.

Zülfin açtı ol şanem ay şeyh bâver kılmasañğ
Kim esîr-i küfr min büt birle zünnârımğa bağ (256 /329-4)

Mânî “Meşhur Çinli bir nakkaş ve ressamın adıdır. Sasanîler zamanında, Şâpur devrinde İran’a gelmiştir. Burada zerdüştlük ve Hristiyanlığı incelemiş ve bunların ikisini birleştirerek yeni bir mezheb kurmuştur. Buna Mânî dini (Maniheizm) denilir. Mânî dini en çok Çin’de yayılmış olup kutsal saydıkları kitapları resimlerle süslü imiş. Yaptığı resimler çok güzel olduğu için bu özelliğini müridlerine gökten inen bir mûcize olarak göstermiştir.” (Pala, 2003: 309).

Âşığın Çin putları gibi kusursuz ve güzel olan sevgilisinin suretinden Manevi nakışı meydana gelince Çin nakışı ziyan olmuştur.

Eyle kim Mānī işidin zāyi‘ oldı naqş-ı Çin
Ol büt-i Çin şüretidin boldı naqş-ı Mānevī (491 /676-3)

2.2.15. Serv

Sevgili boyu yönüyle selviye benzetilmektedir. Ancak beyitlerde boy kelimesinin kullanılmayıp, doğrudan sevgilinin kendisine selvi olarak hitap edildiği de görülmektedir. Ayrıca selvi gibi salınması, nazlı olması ve başına buyruk davranması da sevgilinin selviye teşbihinde rol oynamaktadır.

“Sevgili kimseye baş eğmeyip, salına salına, nâz ile yürür, ondaki hususiyeti ve yürüyüşündeki edâyı gören servi, sevgili dururken sabâ yeline baş eğmeğe utanır.” (Çavuşoğlu, 1971: 87).

Mum alevinin başında kül olan perişan sevgilisi gibi âşığın selvi gibi naz eden sevgilisinin başında da turna kanadı dolaşmaktadır. Mum alevinin sevgilisi pervânedir. Tıpkı mumun başında perişân hâle gelen pervâne gibi âşık da serviye benzeyen sevgilisinin başında dolanan bir turna kanadına benzemektedir. Burada tavus, turna gibi değerli kuşların tüylerinin başa ya da sarığa takılması geleneği akla gelmektedir. Başa takılan tüyler hükümdarlık, yücelik göstergesidir. Sevgilinin başındaki turna kanadı da bu yönüyle ele alınabilir.

Serv-i nâzım başıda turna perin kör kim irür
Şem‘niñ başında kül bolğan perişân yâr dik (261 /337-2)

“Servi çiçek ve meyve vermez; bu noktadan sevgilinin âşık vefâ göstermediği veyâ iltifât etmediği anlatılır. Servinin gölgesi vardır; bu cihetten âşıkın veya rakibin sevgilinin gölgesi olduğu, âşığın sevgilinin gölgesine sığınmak (yanında bulunmak) isteği ifâde edilir.” (Çavuşoğlu, 1971: 98).

Âşığın gözyaşları sel olup cilveyle aktıkça âşık keşke cilve eden gözyaşlarım değil de selvi gibi salınan sevgilim olsaydı demektedir. Âşık cilve edenin gözyaşları değil salınan sevgilisi olmasını dilemektedir.

Bolğuça eşk-i revânım seyli her yan cilve-ger

Cilve ol serv-i hırâmânımda bolğay kâşki (443 /604-3)

2.2.16. Sihirbâz (Füsûn-ger)

Sevgili güzelliğiyle ve aşkıyla âşığı büyülediği için sihirbaz olarak ele alınır.

Âşık sihirbaz sevgilisinden vuslat ilacı istemektedir. Çünkü sevgili periye benzer görüntüsüyle âşığı divâne etmiştir. Bu divâneliğin ilacı yine sevgilinin kendisindedir.

Ay füsûn-ger köp meger ol vaşldın kılğay ‘ilâc

Kim mini dīvâne eylep tur perî-veşlğ bile (434 /589-4)

2.3. Sevgilide Güzellik Unsurları

2.3.1. Ağız

Sevgili ile ilgili önemli güzellik unsurlarından bi diğeri de sevgilinin ağzıdır. Sevgilinin ağzı hem küçük oluşu hem de asla konuşmaması sebebiyle yok sayılmaktadır. Sevgilinin ağzının yok sayılması Divan şiirinde sık karşılaşılan bir durumdur. Garâ’ibü’s-Sıgar’da da beyitlerde bu yönüyle ele alınmaktadır. Sevgili, ağız olmadığı için âşığın sözlerine de cevap vermemektedir.

Yüz sözümdin birige birmes cevâb ol nüşleb

Ağzını yok tur disem vâkı‘ ki hiç irmes ‘aceb (61 /49-1)

“Ağız, dudakla beraber bir bütünlük gösteren güzellik unsurudur. Dudak, ağzın gözle görülen kısmıdır ve ağız dudaktan ayrı düşünülmediği zaman, daha çok bu görünmezlik özelliği ile ele alınır. Bu sebeple ağız, gayb, nâdir, esrâr, sır veya yok olarak vasıflandırılır. Yine bu özelliği ve kapalı hâliyle goncadır.” (Sefercioğlu, 2001: 200).

2.3.1.1. Ağız ile ilgili benzetmeler

Garâ'ibü's-Sıgar'da ağız renk ve şekil bakımından çeşitli teşbihlere konu olmuştur. Ayrıca sevgilinin ağzının yok sayılması da beyitlerde ele alınmıştır.

2.3.1.1.1. Fıstık (Piste)

Şekil ve tat yönünden sevgilinin ağzı fıstığa benzetilmektedir.

Âşığın gönlü sevgilinin ağzını ve dudağını hayal etmekten hâlsiz düşmüştür. Meclis içindeki her şekerli fıstık âşığa sevgilinin dudağını hatırlatmaktadır.

Her muğanned piste kim bezm içre irdi cilve-ger

La'liñg ü ağzıñg hayâlidin köñgöl bî-tâb idi (444 /606-2)

2.3.1.1.2. Gonca

Divan şiirinde ağız kapalı olmasından dolayı açılmamış goncaya benzetilir. Sevgilinin ağzı kırmızı rengiyle ve şekil itibariyle küçük oluşuyla da goncaya benzemektedir.

Âşığın gönlünde her zaman sevgilinin goncaya benzeyen ağzının hayali vardır ve bu hayal âşığın gönlünü bir ok gibi yaralamaktadır.

Her zamân ağzıñg hayâli sançılır köñglüm ara

Güiyâ bu gonca anı zaħm iter peykân bolup (73 /64-6)

Âşığın gönlü sevgilinin goncaya benzeyen ağzını bulamasa da onu arzulamaktan vazgeçmez.

Nevâyi gonca tilep köñglüm ağzın itti heves

Egerçi tapmadı lîkin yanğılmadı köñglüm (314 /413-7)

2.3.2. Boy (Kad, Kamet)

Sevgilinin beyitlerde en fazla konu edilen özelliklerinden biri boyudur. Âşık sevgiliyi överken boyunun uzun ve düzgün oluşundan söz eder. Sevgili endamıyla, salınarak yürümesiyle âşığın gönlünü fetheder.

“Sülün; uzun kuyruklu, güzel tüylü ve güzel yürüyüşlü bir kuş türüdür. Divan şiirinde av kuşu olması dolayısıyla ya âşığın gönlüne ya da salına salına yürümesinden ve güzelliğinden dolayı sevgiliye benzetilir.” (Erdoğan, 2013: 428).

Sevgilinin boyunu görünce sülün gül bahçesini terkedip çöllere düşer, dağ keklığı dağa doğru feryat eder. Sevgilinin endâmı; güzelliği ve salınışı ile bilinen sülünü bile kıskandırır. Burada şair tabiatta olan tabii olayları bize hüsn-i ta'lil ile aktarmaktadır.

Ķāmetiñġdin ‘azm-i şahrā kıldı gül-şendin tezerv

Tag sarı eyle kim feryād itip kebg-i derī

(484 /666-2)

2.3.2.1. Boy İle İlgili Benzetmeler

2.3.2.1.1. Elif

Boy, şekil bakımından elife benzetilmektedir. “Divan edebiyatında sevgilinin boyu elife benzer. Alfabenin ilk harfi olduğu için âşık da sevgilinin güzellik kitabında ilk defa elif boyunu okur.” (Pala, 2003: 147).

Sevgilinin elif boyuna duyduğu arzu âşığın canını harap etmektedir. Sevgilinin güzellik hazinesinin cevheri âşığın gönül virânesinde korunup saklanır.

Ay elif dik ķāmetiñġ meyli bozulġan cān ara

Genc-i hūsnūñġ cevheri bu hātır-ı virān ara

(41 / 20 -1)

“Edebiyatımızda umûmiyetle elif, düzlüğü, dikliği ve inceliği itibâriyle sevgilinin boyu veyâ kendisidir. Aynı husûsiyetlerden dolayı sevgili servi boyludur. Bu sebeble îcâbında servi-boy mazmûnundan elif harfi tedâî edilmelidir.” (Çelebioğlu, 1998: 608).

Sevgili elif boyunu süsleyerek güzelleştirdiği gibi selvi boyluların boyunu da yüzünün güzelliği ile düzgünleştirmiştir.

Melâhat birle tüzdüñg serv-şadler şâmetin ya‘nî
Ki mundağ zib birle ol elifni eylediñg zibâ (28 / 2 -9)

2.3.2.1.2. Nihal

Sevgilinin boyunun düzgünlüğü ve inceliği fidan-boy benzetmesinde kullanılır. Sevgilinin gül yüzüne âşığın gönül bahçesi gülşen olur. Fidan gibi uzanan boyuna ise âşığın canı çimenliktir.

Yüzüñg gülige köñgöl ravzasın yaza gül-şen
Kadıñg nihâliğa cân gül-şenin çemen kılğıl (294 / 385-2)

Bahçıvanın özenerek kucağında yetiştirdiği selvi fidanlarından hiçbiri sevgilinin boyu gibi değildir. Fidanlar ne kadar özenli yetiştirilse de sevgilinin boyundaki güzelliğe erişemezler.

Şucarğa serv-nihâli biri şaddıñg dik imes
Eger kitürse anı bâğ-bân şucağı bile (423 / 574-7)

Yukarıdaki beyit anlam bakımından Fuzuli'nin Su Kasidesi'nde yer alan

“Suya virsün bâğ-bân gül-zârı zahmet çekmesün

Bir gül açılmaz yüzün tek virse min gül-zâra su” beyitini hatırlatmaktadır.

Fuzuli bahçıvan ne kadar uğraşırsa uğraşsın gül bahçesinde sevgilinin yüzü gibi bir gül açılmayacağını söylerken, Nevâyî bahçıvanın yetiştirdiği fidanların asla sevgilinin boyu gibi güzel olamayacağını dile getirmektedir.

Sevgilinin boyunun fidanı direk gibi titreyince âşık sabâ yeli gibi âh ederek onun etrafında dolaşmaya başlar. Sevgili serviye benzetilince âşık onun başında esen sabâ yeli olarak ele alınmaktadır.

Anıñ nihâl-i kadı titreben tirek yañlıg
Min ivrölüp başıga tartıban şabâ dik âh (418 /567-2)

Güzel bir fidana benzeyen sevgili boyuyla ve salınışıyla her zaman yüzlerce cilve yapar. Bu cilvelerin her biri âşığın zavallı gönlünde bambaşka hâllere sebep olmaktadır.

Ķâmetiñgâ her zamân yüz cilve ay zîbâ nihâl
Nâ-tuvân köñglümge her bir cilvesidin özge hâl (304 /399-1)

2.3.2.1.3. Serv

Servi divan şiirinde adı en fazla geçen ağaçtır. Sevgilinin boyu uzun ve düzgün oluşu nedeniyle genellikle serviye benzetilir. Hatta çoğu zaman boy dile getirilmez, sadece servi kullanılır. Sevgilinin boyu serviden üstün tutulur ve servinin sevgiliyi kıskandığı ifade edilir. Servi-boy benzetmesini Nevâyî'nin şiirlerinde de görmekteyiz.

Sevgilinin elife benzeyen boyunu süsleyerek güzelleştirmesi gibi yüzünün güzelliği de selvi boyluların boyunu düzgün gösterir.

Melâhat birle tüzdüñg serv-şadler şâmetin ya'ni
Ki mundağ zîb birle ol elifni eylediñg zîbâ (28 /2-9)

“Sevgili servi gibi salınır. Âşık bu durumda kendinden geçer. Çünkü onun endamlı yürüyüşü servinin salınışını hatırlatır. Hatta sevgilinin boyu serviden çok daha güzeldir.” (Pala, 2003: 84).

Âşık selvi boylu, gül yanaklı sevgilisini göremedikçe baharı görmek istemez. Sevgiliye kavuşamamanın acısı âşığın baharına ateş düşürür.

Bahârını niteyin, ot minîng bahârımğa,
Ki tüşmegey nazarım serv-i gül-'izârimğa (434 /590-1)

Bahçede kırmızı gül sevgilinin yanağından utanır. Selvi, sevgilinin kaygısız salınışını görüp boyunun kölesi olur.

Ay, gül-i sūrî çemende 'arızîng şermendesî
Serv bu âzâdlıg birle kadınğnıng bendesî (437 /595-1)

“Mekân itibariyle gülistan, sebze-zâr, bağ, bostan ve su kenarlarında bulunan servi, yârin boyu için en çok kullanılan bir teşbih unsurudur. Birçok beyitte servi, istiâre yoluyla sevgilinin boyu yerine geçer.” (Mermer, 1991: 111).

Sevgilinin boyunun hayâli nehir kıyısının ve bahçenin salınan selvisi gibi bazen âşığın gönlünde bazen de gözündedir.

İrür kadınğ hayâli geh köngül geh közde güyâ kim
Bu dur ol cüy-bâr u bâğnıng serv-i hırâmânı (453 /618-3)

2.3.3. Dudak (La'l, Leb)

Dudak beyitlerde sıkça anılan güzellik unsurlarından biridir. “Onun ehemmiyeti, görünüş güzelliğinin, yani rengiyle, dar ve yuvarlak haliyle, kenarındaki beni ve ayva tüyleriyle temaşaya dayanan bir güzellik arz etmesinin yanı sıra, konuşmasıyla, söylenen sözle, kısacası ağızla yakından ilgisi olması ve bilhassa cinsi açıdan ele alınması itibariyledir.” (Tolasa, 2001: 251).

Âşığın sevgilinin dudağının şerbetini canına rızık eylemek için istediği sanılmasın, âşık sevgilinin dudağını ölümsüzlük için arzulamaktadır. Sevgiliye kavuşmak âşık için günlük bir ihtiyaç değil ona hayat veren temel bir unsurdur.

Dime kim nüş-1 lebidin küt-1 cân kıldım heves
Âb-1 hayvândın hayât-1 câvidân kıldım heves (194 /240-1)

Âşık sevgilinin dudağından ayrı kaldığında, cansız elini toğrağa teslim etmenin âdetten olması gibi, gönlünü toprak bedeninin içine hapseder.

Lebiñg hecrinde hâkî ten ara köñgümni habs ittim
Niçük kim cânsız ilni resm irür tofrağça tapşurmak (254 /327-4)

Âşık sevgilinin dudağının hayal ederken bağındaki yırtığı dikecek olsa sevgilinin elif boyunu kendine iğne yapar, canını da iplik olarak kullanır.

Lebi hayâlîde bağırm şikâfını tiksem
Elifdin iğne kıılır cân u riştedin ipeki (481 /661-5)

2.3.3.1. Dudak ile ilgili benzetmeler

2.3.3.1.1. Ateş

Ateş hem rengiyle hem de yakıcılık özelliğiyle sevgilinin dudağına benzemektedir.

Âşığın gönlünde sevgilinin dudağından ayrı olmanın verdiği ateş yanmaktadır. Dudaklar ile âşığın gönlünde yanan ateş arasında benzerlik kurulduğu görülür.

Yana otluğ köñgülde âteşin la'liñg firâkıdın
Kızıık her la'l-gün peykân irür bir la'l peykânı (453 /618-6)

Kıvılcımı can olan bir ateş her tarafı tutuşturmuş gibi sevgilinin ateş kırmızısı dudakları da âlemi öyle yakmaktadır. Sevgilinin dudaklarının ateşi âşığın canını tutuşturmaktadır.

Âteşin la'liñg anıñg dik örtedi 'âlemni kim
Her taraf bir ot tutaşkan cân dur anıñg uçkunı (441 /601-2)

2.3.3.1.2. Gonca, Gül, Gül Yaprağı

Goncanın kızılığı rüzgârın esmesiyle geçmez, yok olmaz. Halkın ayıplamasıyla da âşığın gönlünde sevgilinin dudağının arzusu bitmez. Sevgilinin dudakları da gonca gibi kırmızıdır. Âşık bu dudakların arzusunu gönlünde taşımaktadır. Başkalarının kınamasıyla bu arzunun bitmesi mümkün değildir.

Lebiñg şevkı köñgüldin halk ta'n eylep kaçan kitsün

Şabâdın goncanıñg hergiz bolur mu humreti zâ'il (292 /381-5)

Âşık sevgilinin dudağını övse bu durum sevgilinin hoşuna gitmez ancak gül renkli kadeh mecliste dolaşırken taze gül yaprağı çok hoş olmaktadır.

Ögse la'liñni Nevâyî sañga hoş kilmes velî

Hoş turur gül-gün kadeh devrinde gül-berg-i tarî (448 /611-7)

2.3.3.1.3. La'l, Mercan

“Yârin dudağı beyitlerde kırmızı rengi ve âşığa can verme vasıflarıyla zikredilmektedir. Bu tasavvurlar ortaya konulurken çeşitli teşbih unsurlarına yer verilir. Bu benzetme unsurlarının başında “la'l” kelimesi gelmektedir. Dudak ile la'lin ilgisi renk ve kıymet esasına dayanmaktadır.” (Mermer, 1991: 110).

Sevgilinin dudağı âşığın canını alınca feleğin döktüğü kanlı gözyaşları ile âşığın mezarı kırmızıya boyansa tuhaf olmaz. Âşığın canını alan sevgilinin kırmızı dudakları olduğu için felek de aynı renkte yaşlar dökmektedir. Gökyüzünden dökülen kırmızı yaşlar âşığın mezarını da aynı renge boyar.

Alsa cânımnı lebiñg devrân töküp kan yaşını

Tañg imes ol yaş ile la'l itse kabrim taşını (468 /643-1)

Sevgilinin kırmızı dudağı âşıklarının canına can katar, ölümsüzlük verir. Sevgilinin cana can katan dudağını görmeyenler ise bir şarapla sarhoş olup ruhu tüketmektedirler.

La'l-i rūḥ-efzāsını körsün birev kim, körmemiş
Rūḥ-āşām eyleben ser-mest bolğu dik müli (471 /646-5)

Sevgilinin ateş kırmızısı dudağı âşığın gözyaşlarıyla küle dönmüyorsa keder denizinden ateşe mercan düşse buna şaşılmaz.

Āteşin la'linḡ ger eşkimdin küller irmes 'aceb
Kim küdüret baḡridin fehm itti mercān otıḡa (429 /583-4)

Āşığın gözleri sevgilinin dudaklarının arzusuyla kan dökmektedir. Ağzından çıkan âhlar da soğuktan âdeta lal ve mercana dönmüştür. Sevgilinin dudakları ile âşığın gözlerinden dökülen kan aynı renktedir. Lal ve mercan da renk bakımından sevgilinin dudaklarına benzediği için âşığın âhlarıyla ilişkilendirilmektedir.

Leblerinḡniḡ şevkıdın her kaçtre kaç kim tökti köz
Savug āhımdın hemol dem la'l ü mercān baḡladı (458 /626-3)

2.3.3.1.4. Mesih, İsa

Sevgilinin âşığa can bahşeden dudakları ile nefesiyle ölüleri diriltten Hz. İsa arasında benzerlik kurulmaktadır. Sevgilinin dudağının ölümsüzlük suyunu görünce Hızır ve Mesih sanki kaçmış gibidir. Yerde ve gökte görünmez olmuşlardır. Adı geçen şahsiyetlerin yerde ve gökte görünmez olmaları bir beyitte bize hüsn-i ta'lille verilmiştir.

Yir ü kökde isteben peydā imes Hızır u Mesih
Kaçtılar güyā dudaḡınḡ Āb-ı ḡayvānın körüp (70 /61-5)

Rüyasında ölümsüzlük suyu içtiğinin gören âşık, bu rüyayı ancak sevgilinin dudağını öpmek olarak tabir eder, rüyayı sevgilinin dudağını öpmeye yorar. Bu rüyanın gönülde başka tabiri yoktur.

Tüşümde Āb-ı hayāt içtim āh kim kilmes
Könğülde la'lini öpmekdin özge ta'bîrî (462 /632-4)

Sevgilinin dudağında âb-ı hayat lezzeti vardır, bu nedenle âşık bu lezzetin kendisine nasip olmasını dilemektedir.

Ay dudağınğ şerbetide Āb-ı hayvān lezzeti
Lezzetî bolğay, naşîbim bolsa la'liñğ şerbeti (541 /616-1)

Sevgilinin dudağı hastalara çare bulan İsa nefesi gibidir. Ancak bakışları âşığın katledicisidir. Âşığın derdi de dermânı da sevgiliden gelir. Âşığı öldüren sevgilinin gamzesi olduğu gibi hasta âşığı diriltecek olan da yine sevgilinin kendisidir.

Ay lebiñğ Īsî-demi dik haste cānga çāre-res
Veh niçe gamzenğ Nevāyî katlin itkey mültemes (494 /678-7)

2.3.3.1.5. Şarap, Mey

Sevgilinin dudağı âşığı mest etmesi yönüyle şaraba benzetilir. Aşk sarhoşu olan âşığın bu sarhoşluğunun sebebi olarak sevgilinin dudağının şarabı gösterilir. Sevgilinin dudağının şarabı öyle bir şaraptır ki âşığı hem mest eder, hem de ayıltır. Dudağın verdiği sarhoşluğun çaresi yine dudağın şarabından gelir.

La' lidin mest oluban bardı ħumārım maraží
Tūrfa mey dur bu ki hem ösrük ü hem sağ ite dür (134 /151-3)

Şişe ve kadehin birbirlerine nisbet yapması gibi âşığın gönlünde sevgilinin dudağının hasretini taşıması tuhaf olmaz. Şarabın şışede durması gibi âşığın gönlünde de sevgilinin dudaklarının hasreti bulunmaktadır.

Lebleriñgning ħasreti köñglümde bolsa ni ‘aceb
Şişe birle bādeniñg birbirge köp tur nisbeti (451 /616-4)

Âşığın kırmızı gözyaşları kadehe karışmaktadır. Ancak kadehe sevgilinin dudaklarının rengi bulaştıktan sonra âşığın gözyaşlarının bulaşmasına gerek kalmamıştır.

Meyga eşkim la‘lidin ālūdeliğ ger istemes,
Ni üçün sākī leb-i la‘lin mey-ālūd eyledi (478 /656-5)

2.3.3.1.6. Şeker

Sevgilinin dudağı tadıyla ve güzelliğiyle şekere benzetilir. Ayrıca âşık tarafından sorulmak (emilmek) istenmesi de dudak ile şeker arasında benzerlik kurulmasının sebeplerindendir.

Şirinlik bakımından sevgilinin dudağının yanında şekerin lafi bile olmaz. Sevgilinin tebessümü âşık için tatlı bir gülüştür.

Çün şeker şīrīnlik izhār itti la‘liñg allıda
Dimeyin kıldiñg tebessüm kim şeker-ħand eylediñg (287 /375-2)

Sevgilinin tatlı dudağı âşığın can nakdini çalmamışsa âşık niçin tebessümle sevgilinin şeker gülüşünü soramıyor?

Ger uğurlamay durur cān nağdını şīrīn lebiñg
Bes ni dur sorsam tebessüm birle şekker-ħandesi (437 /595-2)

Âşığın Leylâ’ya benzeyen şirin dudaklı sevgilisinin güzellikte eşi benzeri bulunmamaktadır. Bütün güzellik unsurları sevgilide toplanmıştır.

Minğin şīrīn-leb Leylī-veşim dur ħüsn ara cāmi‘
Bulardın birge kani‘ dur aniñg akrān u emşāli (479 /658-3)

2.3.4. Gabgab, Zenahdân

Gabgab çenenin altındaki kıvrımdır. Divân şiirinde gabgab turunca ve elmaya benzetilir. Sevgilinin çenesindeki çukur âşığın düştüğü kuyu ya da zindan olarak ele alınır. Sevgilinin saçları ise bu zindanda âşığı bağlayan zincirdir.

Âşığın gönlü delirip gürültü yaparsa onu sevgilinin çene çukurundaki zindana atıp saçlarının zinciriyle bağlamak yeterlidir. Âşık sevgilinin saçlarıyla bağlanmaktan, onun esiri olmaktan şikayetçi olmaz, hâlimden memnundur.

Tilberep köngli Nevâyi'niñ eger 'arbede eyler
Def' iga silsile-i zülf ile bes dur çeh-i gabgab (62 /50-9)

“Nasıl ki çene sevgilinin güzellik unsurlarından biriyse bu çukurluk da çenenin bir güzellik unsurudur. Bu sebeple çene üzerinde bulunan bu çukurluk, çeneden ayrı olarak farklı farklı benzetmelere konu olmuştur ve bu benzetmelerin başında kuyu ve zindan gelir.” (Erdoğan, 2013: 374).

Âşığın gönül kuşu çukurda oturan bir kuş gibi sevgilinin çene çukuruna uçmayı dilemektedir.

Uçup rûhum kuşu her dem hevâ eyler zenaḥdânın
Anıñ dik kuş mişillig kim neşîmen kılmış olğay çeh (424 /576-5)

2.3.5. Gamze

“Sevgiliye âit olan güzellik unsurlarından birisi de gamzedir. Göz unsuruyla birlikte kullanıldığı olur. Gamze mânalı bir bakıştır. Bu bakımdan acı ve ızdıraba dayandırılır.” (Mermer, 1991: 107). Garaibü's-Sıgar'da gamzenin öldürücü özelliği beyitlere konu edilmiştir.

Sevgilinin gamzesi her ne kadar yüzlerce diriyi öldürse de nüktesi ile de yüzlerce ölüye can verir.

Egerçi öltürüben yüz tirigni gamzesidin
Velik cân tapıban nüktesi bile yüz ölüg (262 /338-5)

Sevgili gamzesinin iğnesini âşığın göz bebeğine batırmaktadır. Bu nedenle her taraf âşığın gözlerinden dökülen kırmızı kana boyanmıştır.

Çızıl regler imes köz içre kim köz merdümin gamzenġ
Anıġ dik nışler urdı ki akmış her taraf kanı (452 /618-2)

Âşığın hüznü gönlünün içine sevgilinin gamzeleri hoş gelir. Çünkü âşığın âh oklarının ucuna peykan gerekmektedir. Âşığın hüznü hâlinin tamamlayıcısı sevgilinin bakışlarından gelen oklardır.

Hoş kildi hazin könglüm ara gamzeleriġ kim
Âh oklarıġa bir niçe peykân kirek irdi (462 /633-4)

Ecel âşıġa sevgilinin gamzelerinden gelmektedir. Çünkü sevgilinin gamzeleri can almak konusunda ustadır.

ġamzenġdin öltürmek işin ta'lim ala kilmış ecel
Bu nev' üstâde olsa ol az çağda mâhir bolġusı (474 /651-3)

Bir beyitte âşık kendi âh oklarıyla sevgilinin gamzelerini kıyaslamakta ve gamzelerin ok atmakta daha yetenekli olduğunu, hedefini asla şaşırmadığını dile getirmektedir.

Ay köngül, âh okların ol gamzeniġ allıġa çık
Kim ok atmaġlıġda sindin tüz dur anıġ kabusı (440 /599-5)

2.3.6. Göz

Göz; kaş, kirpik ve gamze ile birlikte ele alınan bir güzellik unsurudur. Sevgilinin gözleri ve bakışları âşığın gönlünü yaralayan bir oktur. Sevgilinin gözleri mahmur ve mest olarak ele alınır. Divan şiirinde göz üzerine yapılan pek çok teşbih unusrunu Garâ'ibü's-Sıgar'da da bulmak mümkündür.

2.3.6.1.1. Göz İle İlgili Benzetmeler

Sevgilinin gözleri delici bakışlarıyla, mahmurluğuyla ve âşıkta yaratmış olduğu hisler sebebiyle çeşitli benzetmelere konu olmuştur.

2.3.6.1.1. Kâfir

Sevgilinin gözleri merhametsizliği ve âşiğa ettikleri ile kâfir olarak ele alınır. Âşık her an sevgilinin kâfir gözlerinin ateşinde yanmaktadır.

Her dem örterler mini otluğ iki kâfir közüñg
Niçe köygey min ol ikki nâ-müselmân otığa (429 /583-2)

2.3.6.1.2. Nergis

Sevgilinin gözleri mahmur ve baygın bakışları nedeniyle nergise benzetilir. Göz nergise benzetildiği zaman genellikle mest kelimesiyle birlikte kullanılır. “Ortasındaki yeşil kısım uzaktan siyaha mâil görünür. İşte şairlerimiz bu yuvarlaklıktan, siyahımsı görünmesinden dolayı göze, yaprakları da kirpiklere benzetmişlerdir.” (Onay, 1996: 379-380).

Sevgilinin ateş saçan iki gözü âşığın bağrını yakıp, kebab etmiştir. Sevgilinin gözlerinden biri içkinin sarhoşluğu, diğeri uyku mahmurluğudur.

İkki otluḡ nergisiṅ kim ıldılar baḡrım kebāb
Biri dur ‘ayn-ı ḡumār içinde biri mest-i ḡ‘āb (58 /45-1)

Mestlik sevgilinin nergise benzeyen gözlerinin vafıdır. şık da sevgilinin nergis gözlerinin h y liyle mest olmaktadır.

Eger Nev y  iki nergisiṅ ḡayali bile
Mar z u mest cih ndın  ter sin olḡıl saḡ (240 /307-7)

2.3.6.1.3. Tiḡ (Kılıç)

Divan Őirinde sevgili daima zalimdir. Ancak ondan gelen zulm bile şık için mutluluktur. şık sevgilinin kendisine kayıtsız kalmasındansa ondan gelen cef y  çekmeye razıdır. Öyle ki şıḡın gönül kuşu sevgilinin gözlerinin kılıcını canı içinde görünce naḡmeler d zmeye başlar. şıḡın gönlü bu yönüyle ayna görünce konuşan papaḡana benzemektedir.

C n ara tiḡiṅ körüp k nḡl m kuşı t zdi nev 
T ti dik kim tekellüm eylegey k zɡ  körüp (71 /62-3)

2.3.7. H l (Ben)

Sevgilinin y zindeki benler de Őirlerde sıklıa ele alınan unsurlardandır. “Edebiyatta genellikle yüzde bulunan benler ile bu benlerin renginin siyahlıḡı ile k  kl ḡ nden sıklı sıklı bahsedilir. Daha çok yanak, sa, kaş, ayva tüyleri ve dudak ile birlikte bulunur.” (Pala, 2003: 195).

Hintliler siyah renkleri sebebiyle sevgilinin y zindeki benlere benzer. Hoten  lkesinde Hintlilerin bulunmadıḡı gibi sevgilinin yüzünün her tarafında da ben olmaz.

Yüzi eṡr fida ay meşş ta her yan oyma ḡ l
Kim ḡoten m lkide hind larnıṅ olmas medḡali (471 /647-5)

Şair sevgilinin benini noktaya benzetir. Noktalı harflerden yola çıkarak benzetme yapar.

Leb kelimesinin yazılışında nokta altıdadır. Âşık sevgilisine “senin noktaya benzeyen benim için dudağının üstündedir?” diye sorar.

Noқта-i hâlinġ nidin şirin lebiġ üstide dur

Noқта çün astın bolur her қайда kim yazılsa leb (61 /49-2)

Âşık sevgilinin mis kokulu benini gizlilik bakımından tenvinli nunun noktasına benzetir. Yazı özelliklerinden faydalanılarak yapılmış bir benzetme unsuru görülmektedir. Bilindiği gibi el yazısında çok tenvinler kullanılmamaktadır. Şair bu özelliğe dikkat çekmiştir.

Қаşıġ gözдин nihān andın nihānрақ hāl-i müşkīn dur

Bu aniġ noқtasıdur güyiyā ol nūn-ı tenvīn dur (147 /170-1)

Sevgilinin beninin noktası daima gözden kaybolur. Âşık bu noktanın gerçekte var olmadığını, hayal ürünü olduğunu düşünür.

Noқта-i hâlinġ ki közдин дәyimā ma‘dūm irür

Noқта-i hāl irmes ol kim noқта-i mevġūm irür (147 /171-1)

Sevgilinin kaşındaki düğüm nun harfindeki şemre gibidir, yanağının üzerindeki ben ise ârız üzerindeki noktaya benzer.

Nūn başında şemre yaġlıġ dur қаşıġ üzre girih

‘Ârız üzre noқта mişli dur ‘izāriġ üzre hāl (300 /392-4)

Sevgilinin beni üzerinde taze tüylerin izi vardır. Sevgilinin beni sanki ben değil, aşk bitkisinin tanesidir.

Dāne-i hāli üzre kör sebze-i haţ nişānesi

Dāne-i hāl imes irür mihr-i giyāh dānesi (473 /650-1)

Sevgilinin benini ve kaşını kim görse, âşığın can kuşunu avlama niyetinde olan üç kanatlı bir yay tasavvur eder.

Cân kuşu kaşdığa sağınğay girü se-perle yay
Ay Nevâyî kim ki körse hâli birle kaşını (469 /643-7)

2.3.8. Hatt (Ayva Tüyleri)

Sevgilinin ayva tüyleri koku ve şekil yönüyle reyhana (fesleğen) benzetilir ve bu bakımdan beyitlere konu edilir.

Sevgilinin reyhana benzeyen tüyleri arasında dudağının kadehini hayal eden âşığın ruhu her an uçmaktadır.

Hatı reyhâni içre bâde-i la'lin hayâl eylep
Uçar her her lahza rûhum sâkiyâ tut râh-ı reyhâni (453 /618-7)

2.3.9. Kaş

“Kaş sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biridir. Renk, şekil, çift oluşu ile yakın münâsebette bulunduğu göz, kirpik, gamze ve yanak yüzünden değişik tasavvurlara sebep olur.” (Sefercioğlu, 2001: 161).

“Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Bu eğrilik onun hareketlerinde de vardır. Asla dosdoğru olamaz. Kaş çatmak bazan öfkeyi bazan sitemi gösterir. Hilâle benzer ve bu hâliyle bayram hilâlini gösterir. Çünkü sevgilinin hilâl ebrüsü görününce âşıklar arasında ıyd (bayram) başlar. Bu bayram aybaşındaki fitne ve kargaşayı da beraberinde getirir.” (Pala, 2003: 140).

Kaşın eğrilinden dolayı âşık da iki büklüm olur. Âşığın secdeye eğilmesi gam yükünden değil, sevgilinin kaşını görmesindedir.

İmes ğam yükidin ki kaçınıĝnı körgeç
Nevâyî sücüd itkeli ğam bolup tur (143 /164-9)

Hırsızın görünmemek için yüzünü kapatması, külahını yüzüne çekmesi gibi hilal de sevgilinin kaşının güzelliğini çalmak için hemen eğilip bükülmektedir.

Kaşının nağdin uğurlarğa hemânâ boldı ğam
Ol yaşunsun dip tiri börkin çikiptür úaşıĝa (431 /585-3)

2.3.9.1. Kaş İle İlgili Benzetmeler

2.3.9.1.1. Hilâl, Yeni Ay

Kaş inceliği ve şekli yönünden yeni doğan aya benzetilmektedir. Sevgilinin kaşlarını çatması, hareket ettirmesi âşığın kararın gözlerini aydınlatır, parlatır. Çünkü yeni ay sevgilinin gözünün cilâsında parlamaktadır.

Kaşınıĝ her laħza oynatsanıĝ kararĝan köz yarur güyâ
Yenĝi ayınıĝ irür mişkal bu közününiĝ cilâsında (45 /25-3)

Sevgilinin kaşlarını çatması ile divane olan âşık sevgilinin hilâle benzeyen kaşlarıyla kendisini iyileştirmesini ister. Kaşlarını çatışıyla âşığın aklını başından alan sevgiliyi iyileştirecek olan yine sevgilinin kaşlarıdır.

İgme kaçın körgüzüp eyler mańĝa men'-i cünün
Yenĝi ay birle kirek saĝ itse bu dīvāneni (456 /624-2)

Âşık sevgilinin kaşlarının hayaliyle daima eziyet çekmektedir. Bu çektiği eziyet yüzünden felek âşığın boyunu hilâl gibi eğri kılmıştır. Sevgilinin kaşları ve âşığın bükülen beli şekil olarak benzerlik taşımaktadır.

Kaşı hayâlîde peyveste bes ki çıktım renc
 Felek bu gamda niçük kim hilâl kıldı mini (465 /637-4)

Âşığın sevgilinin kaşının hayaliyle döktüğü gözyaşları gökyüzündeki yıldızlara, sevgilinin kaşı da aya benzemektedir. Ancak gökyüzündeki ay ve yıldızlar âşığın döktüğü yaşlar kadar olamaz.

Saçıp sirişk yügürsem kaşınġ hayâli bile
 Sipihr minçe imes kevkeb ü hilâli bile (425 /578-1)

2.3.9.1.2. Tavus

Sevgilinin yüzündeki iki kaş gül bahçesinde cilve yapan iki tavus kuşu gibidir.

Vesme üzre zer varaqlık ikki kaşınġ yüz üzre
 Cilve-ger bolġan iki tāvūs irür gül-zār ara (44 /24-7)

2.3.10. Kirpik

Sevgili gözünü açınca âşığa kirpik oklarını atmaya başlar. Bu oklar âşığın canında ve gönlünde yaralar açmaktadır.

Gehī ki köz açıban kirpiki atıp nāvek
 Tüşüp kıyan ki atıp, cān u könglüm içre tōşük (262 /338-4)

Sevgilinin her bir kirpiği âşığın kanını dökmekte olan neşter gibidir. Bu nedenle sevgili kâtil olarak vasıflandırılır.

Veh ni lū'li-veş dur ol kıtil ki 'amdā halkınġ
 Kıyanı tōkmekke her bir kirpiki dur neşterī (439 /597-5)

2.3.11. Kulak

Eserde sevgilinin kulağı bir güzellik unsuru olarak değil, işitme esasıyla ilgili olarak söz konusu edilir.

Sevgili mahallesinde kendisi uğruna yapılan kavgaları işitmez, ölmekte olan âşığının feryatları onun kulağına bir türlü erişmez.

Figân ki öldüm ü kıyide halk gavgası
Anıñ kulağına yitkürmedi figânımnı (466 /638-4)

2.3.12. Ten

Sevgili, tenini bir gonca gibi kat kat elbiselerle sarmıştır. Fakat ara sıra bir gül gibi açılmaktadır.

Tenini gonça kibi tonga çırmaban kat kat,
Velik telfesedin gül dik açılıp geh-gâh (418 /567-2)

2.3.13. Turre, Kâkül

Âşık gönlünde daima sevgilinin saçlarının özlemine taşımaktadır. Sevgilinin saçları hem koku hem şekil yönüyle menekşeye benzemektedir. Âşık sevgilinin hasretinden dolayı başını kaldıramamaktadır.

Başımını yukarı kıla alman benefşe dik
Köñglümde çünkü çıрмаşur ol turre kaygusu (439 /598-4)

Âşık rüyasında sevgilinin beyaz yanağı üzerine düşen siyah kahkülünü görmüştür ve bu rüyayı sefâ sabâhının belâlı bir akşama dönmesi olarak yorumlamaktadır.

Tüšte ‘ayşım şubhığa kirdi belâ şâmı meger,
 Kaşdıma şühî ‘izârı üzre açmış kâkülî (471 /646-4)

2.3.14. Yüz ve Yanak

Sevgilinin yüzü ve yanağı genellikle birlikte ele alınır. Parlaklığı, aydınlığı, kırmızı rengi, bazen de üzerindeki ayva tüyleriyle birlikte yüz âşık için vazgeçilmez unsurlardandır. Âşık sevgilinin yüzünü görebilmek için türlü çabalara girer, bazen de rakiplerle savaşıır. Sevgilinin yüzünü görmek âşık için bayram günüdür.

Yaratıcı güneşin dönüşünün pergeline sevgilinin yanağının yuvarlaklığı ile denk açmış gibidir. Sevgilinin yanağının yuvarlaklığı ile güneşin dönmesi arasında benzerlik kurulmaktadır.

‘Ârızîñg devrin çikerde gūyiyâ naqqâş-ı şun‘
 Mihr devri birle ting açmış idi pergârını (456 /623-5)

Âşığın Mecnun’a dönen gönlü peri gibi güzel olan sevgilinin yanağını arzulamaktadır. Bu arzunun, böyle bir deliliğin bedeli ateş olacaktır. Ancak bu durum âşığı arzusundan vazgeçirmez.

‘Ârızîñgga ay perî, mecnûn kõngülñiñg meyli bar
 Tilbe yañlıg kim anıñg ot birle bolgay ülfeti (451 /616-5)

Divân şiirinde sevgilinin güzelliği anlatılırken sıkça anılan unsurlardan biri sevgilinin yüzü ve yanağıdır. “Yüzün en geniş kısmını kaplaması dolayısıyla yanak en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biridir.” (Pala, 2003: 192). Garâibü’s-Sıgar’da da yüz ve yanağın renk ve parlaklık yönleriyle ele alındığı görülmektedir.

Âşık sevgilinin yüzünün arzusıyla kendini öyle kaybetmiştir ki baharın geçip gittiğini bile anlamamıştır. Sevgilinin yüzünü hayal etmek âşığın aklını başından almıştır, âşık baharın geldiğini de gittiğini de bilmez duruma gelmiştir.

Yüzüñg hayâli bile vâlih irdim andağ kim
Bahâr kilgen ü kitkenni bilmedi köñglüm (314 /413-2)

2.3.14.1. Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler

2.3.14.1.1. Gül, Gül Yapağı

Sevgilinin yanağı renk ve parlaklık bakımından genellikle güle, gül yaprağına, goncaya ve lâleye benzetilir.

“Güzel vafında teşbih unsurları en fazla çiçeğe müteallik olanlardır. Böylece vasıflandırılan çehre, adeta bir gül bahçesidir.” (Levend, 1943: 491).

Nakkaş sevgilinin suretini nakşederken yanağının rengini takip etmiştir, onun izinden gitmiştir. Bu nedenle nakkaş sevgilinin yüzünü takip ederken her taraf ak ve kızıl gül olmuştur.

Boldı reng-âmizlik ak u kızıl güldin meger
‘Ărızıñg rengin izerde şüretiñg nakğkâşığa (431 /585-4)

Âşık gül yanaklı, selvi boylu sevgilisini göremedikçe bahar mevsimini istemez. Sevgiliden uzakta âşığın baharına ateş düşmüştür. Bahar gül mevsimidir, baharın geldiği güllerin açmasından anlaşılır. Bu nedenle güle yanaklı sevgili olmadığı müddetçe bahar gelmiş sayılmaz. Âşığın gönlüne bahar gelmesi için sevgiliyi görmesi gerekmektedir.

Bahârı niteyin, ot miniñg bahârımğa,
Ki tüşmegey nazarım serv-i gül-‘izârımğa (434 /590-1)

Yaratıcı (katib-i sun) dünya bahçesindeki gül yapraklarından defter yapsa yine de sevgilinin yanağının vasfi yazmakla bitmez.

‘Ărızınġ vařı tĂkenmes kĂtib-i Őun‘ eylese
Dehr bustĂnıda gĂl yafraġlarıdın defteri (439 /597-6)

Sevgilinin gĂl yapraġı gibi gĂzel yanaġının arzusuyla Ăřık gĂġsĂnĂn her tarafını
tırnaġı ile soymaktadır.

Berg-i gĂl dik ‘Ărızınġnıġ ŐevkĂdın tırnaġ ile
YĂz taraf kĂksĂmni soydum her biri tırnaġĉa (433 /588-3)

2.3.14.1.2. GĂneř

Yuvarlak řekliyle, parlaklıġıyla ve etrafı aydınlatmasıyla sevgilinin yĂzĂ ve
gĂneř arasında benzerlik kurulur. Sevgilinin yĂzĂ Ădetta gĂneř gibi Ăřıġn gĂnĂnĂ
aydınlatır, karanlık gecesine ışık olur.

Sevgilinin gĂrĂldĂġĂ an karanlık gece bile gĂndĂz vakti gibi olur. ĆĂnkĂ
sevgilinin yĂzĂnĂn gĂneřinin nuru dĂnyayı aydınlatmaktadır.

Dime kĂndĂz řaranġu tĂn idi ĉĂn perdedin ĉıġtıġ
CihĂnĂ kĂldı kĂndĂz dik yĂzĂġ mihriniġ envĂrĂ (473 /649-5)

Sevgilinin yĂzĂ cildi sĂslenmiř bir kitaptır. KĂltĂrĂmĂzde Ănemli yere sahip
kitap sĂslemeciliġi sevgilinin yĂz gĂzelliġini anlatmak iĉin benzetme yoluyla ele
alınmıřtır. Bu sĂslemeler tezhib, cilt sĂsleme, bezeme, hatt gibi sanatları kapsamaktadır.
“TĂrk ve İslam cilt sanatının en karakteristik Ăzelliġi iĉ ve dıř yĂzeylerdeki
sĂslemelerdir. Genellikle dıř yĂzeylerin orta yerinde arapĉa gĂneř anlamına gelen řemse
olarak tabir ettiġimiz motifler kullanılmıřtır.” (GĂney ve GĂney, 1999: 123).
KĂltĂrĂmĂzde Ăzellikle kitap sĂslemek iĉin altından yararlanıldıġı gĂrĂlmektedir.
Kitabı altınla sĂslemek iĉin altın fırĉa ile kullanılabilecek hĂle getirilmektedir.
“TĂrkler’in İslamiyeti kabulĂnden sonra; TĂrk sĂsleme sanatı bĂyĂk bir olgunlařma ve
geliřme dĂnemine girmiřtir. Allah kelamı olan Kur’an-ı Kerim’e duyulan bĂyĂk sayġı
bu kutsal kitabı en gĂzel řekilde sĂsleme isteġini doġurmuř, en zengin tezhib
Ărneklerini karřımıza ĉıkarılmıřtır.” (GĂney ve GĂney, 1999: 38).

Sevgilinin yüzü de Kur'an-ı Kerim gibi kutsal algılanır. Bu nedenle sevgiliye duyulan saygı da kitaba duyulan saygı gibidir.

Sevgili güzellik meşalesidir. Onun yanağı altın hokkalara benzer. Cetveli altın ve lacivert olan bir mushaftır.

‘Ārızîñg zer hoşkaldın ay melâhat meş‘ali
Muşhafî dur lâciverd ü altun anıñg cedveli (471 /647-1)

Âşığın kanlı gönlünde tecelli eden ya sevgilinin yanağının resmidir ya da şafak vakti doğudan doğan güneştir. Sevgilinin yanağı doğan güneş gibi kırmızı ve aydınlıktır. Sevgilinin yanağının kırmızılığı ile âşığın gönlü aynı renktedir.

‘Ārızîñg nakşı mu dur kanlıg köñgölde cilve-ger
Ya şafağdın boldı tãli‘ âfitâb-ı havarî (437 /594-4)

2.3.14.1.3. İd (Bayram)

Sevgilinin yüzü ve yanağı için kullanılan benzetme unsurlarından bir diğeri bayramdır. Bayramlar insanların mutlu olduğu zamanlardır. Sevgilinin yanağını görmekle âşığın gönlüne bayram gelir. “Yanakların bayram oluşu, bayramlarda halkın sevinç ve neşe içinde bulunmaları, gezip eğlenmeleri, esir ve mahpusların serbest bırakılması gibi âdet ve an’anelerin üzerine kurulan hayallere dayanır.” (Tolasa, 2001: 228).

Sevgilinin yanağını görmek âşık için bayram sebebidir. Âşık sabâh sevgilinin yanağını görmek için meydana girdiğinde görür ki sadece kendi değil, cümle âlem sevgilinin yanağının bayramına hayrandır.

Şubh meydân ‘azmi kılgaç veh ki yok yalguz mini
‘Ālem ehlin ‘îd-ı ruhsarığa hayrân kılğusu (463 /634-6)

2.3.14.1.4. Peri

Eserde sevgilinin kendisi bir bütün olarak periye benzetildiği gibi bazı beyitlerde sadece yüzünün periye benzetilmesi de söz konusudur.

Sevgili peri yüzlü olarak tasvir edilmektedir. Onun peri yüzünü görmeyenler âşığın dîvâneliğine anlam veremezler.

Çıksaṅg öydin tilbe bolmaq ‘âlem ehli ni ‘aceb
Körmemiş hergiz çü sin dik bir perî-ruhsâre il (308 /405-3)

Sevgilinin peri yüzüne âşık olan kişi nasihat dinlemez. Bu nedenle ona ne söylenirse söylensin beyhüdedir.

Naşihâ ger pend işitmen bilge sin ma‘zûr min
Min kibi dîvâne bolsaṅg bir perî-ruhsârga (428 /581-6)

2.3.14.1.5. Şarap, Mey

Sevgilinin yanağı renk bakımından şaraba benzetilmektedir. Sevgilinin yanağında şarap, şarapta sevgilinin yanağı görülür. Bu durum şafak vakti ile yıldız arasındaki ilişkiye benzer. Âşık şarabın renginde, berraklığında sevgilinin yanağını görmektedir.

‘Ârızınḡda mey, mey içre ‘ârızınḡ zâhir kıılır
Gâhî aḡterdin şafak, gâhî şafaḡdın aḡterî (439 /597-2)

2.3.14.1.6. Yıldız, Süheyl

Sevgilinin yanağı Süheyl adı verilen büyük ve parlak yıldız benzemektedir. Süheyl aynı zamanda akik taşına renk veren yıldızdır. Bu nedenle sevgilinin yanağı Süheyl olduğunda, âşığın gözyaşları da akik taşına benzer. Âşığın kanlı gözyaşlarının sebebi sevgilinin parlak yanağına duyduğu özlemdir.

Nevāyī'ninîḡ 'aķīķ-i eşki al irdi ki tutmış reng
Süheyl-i 'arızınġ gūyā ki ķılmıř lem'a izhārı (473 /647-7)

2.3.15. Zülf, Saç, Gısu

Sevgilinin saçı beyitlerde renk, koku, Şekil bakımlarından ele alınır. Divan Şiirinde sevgilinin saçı daima daġınık, perişan bir haldedir ve siyah renktedir. Sevgilinin saçları her zaman güzel kokuludur. Saç; bazen âřıġın gönöl kuşunu avlayan bir avcıdır. Âřıġın gönöl sevgilinin saçlarının tuzaġına düşer.

Sevgilinin saçları daima daġınık ve siyahtır. Bu nedenle âřıġın gönöl sevgilinin saçlarından cefā görmektedir.

Ger kõnġöl ol zülfidin kõrse cefā veh ni 'aceb
Çün kõrer uşbu siyeh-rüz-ı periřāndın cefā (52 /36-5)

Sevgilinin saçlarında âşıkların gönöllerini asılı durmaktadır. Bu nedenle âřıġın kederinin kıvılcımları nefesinden çıkar.

Meger ki zülfide 'ıřķ ehlininġ kõnġöllerini dur
Ni düd kim nefesimdin çıkar řirārı (420 /571-3)

Güy u çevġān bir meydanda ata binerek eldeki sopa (çevġan) ile top (güy)a vurma suretiyle oynanan bir oyundur. Bu oyundaki güy genellikle sevgilinin yüzü, çenesi, güzelliġi; âřıġın gönöl, canı veya başı yerine kullanılır. Çevġān ise sevgilinin saçı ve kākölüdür (Pala, 2003: 182).

Sevgilinin saçları çevġān olduġunda âşık da başını güy eder. Bu durumda âřıġın gözyaşlarını güy gibi her tarafa akıtmak sevgilinin kārıdır.

Zülfidin çevġān çikip il başını güy itkeli
Köz yaşımını güy dik her sarı ġalġān eylemek (259 / 334-2)

Âşığın gönlü sevgilinin saçlarının tuzağına düştüğünden beri konuşamaz hâle gelmiştir. Sevgilinin büyüü âşığın var olan ağzını yok kılmıştır.

La kelimesi yok etmek dışında saç anlamına da gelmektedir. Beyit bu bağlamda ele alındığında sevgilinin saçlarının âşığı ağzını büyüyle bağladığı anlamı da çıkmaktadır.

Zülfîğa vaḥşî kõṅgöl şaydın giriftâr itkeli

Yok ağzıdın bar ikençe ḥaddi efsün kıldı lâ (435 /591-5)

Âşık sevgilinin saçlarına bağlı olsa da onun saçlarının düğümünü çözmesini istemez. Âşık sevgilinin saçlarına bağlanmış olmaktan şikâyetçi değildir. Sineğin tuzağa düşmesi için zincire gerek yoktur. Bu nedenle âşık kendini sivrisineğe benzetmektedir. Sevgili saçlarını açsa da açmasa da âşığın gönlü sevgilinin saçlarına bağlanmıştır, çözülmesinin imkânı yoktur.

Mini muḳayyed iter bolsaṅg açma ḥalka-i zülf

Ki peşşe ḳaydığa yok ihtiyâc-ı zencîri (462 /632-5)

Sevgilinin parlak ve kıvrım kıvrım saçları ile âşığın gönül kuşu örümcek ağına takılmış cibin (sivrisinek ve tatarcık gibi sokup yakarak rahatsız eden ufak sineklerin genel adı) gibidir. Bu beyitte bize göre orijinal olan bir benzetme vardır : zülf- örümcek ağı; gönül-cibin.

Kõṅgöl ḳuşı dur anıṅg zülf-i tâb-dârı bile

Cibin ki bağığ irür ‘ankebüt târı bile (420 /571-1)

“Gerek Halk gerek Divan Edebiyatı’nda olsun, bütünüyle olmamakla beraber bazı harfler, bilhassa sevgilinin veyâ âşıkın bir uzvu yahut bir vasfı olarak mazmun hâlinde kullanılmıştır.” (Çelebioğlu, 1998: 599). Sevgilinin saçlarındaki bukleler zincir halkaları gibidir. Sevgilinin saçlarındaki düğümler mim harfine, zülüfleri lâm harfine, tarak ise sin harfine benzemektedir.

Tararda ‘ıkdılg zülfin müselsel eyledi çinler
Girih mim, ikki zülfi ikki lām, anıñg, tarağ sinler (140 /161-1)

Sevgilinin saçları âşığın gönül kuşunu tuzağa düşüren bir avcıdır. Ancak sevgili; saçlarının tuzağına düşen âşığından habersiz olduğu için âşık can vermektedir. Tuzakta unutulmuş av nasıl ölüyorsa âşık da sevgilinin saçlarında öyle can vermiştir.

Yār gāfillıgıdın zülfide cān birdi Nevāyī
Şayd öler dāmda şayyād eger bolmasa āgeh (417 /565-7)

2.3.15.1. Saç ile ilgili benzetmeler

2.3.15.1.1. Koku Bakımından

“Zülf kokulu olarak tasavvur edilir. Siyahlık değişmez vasfı olduğu için teşbih olduğu kokulu maddeler ve nebâtlar da siyah veyâ koyu renktedir. Sünbül ve semen misâlinde buna şeklî hususiyeti de girer. Nesîm veyâ sabâ yeli zülfün kokusunu getirir, bu itibarla saçtan kokusu cihetiyle bahsolununca bu iki isim de berâber zikredilir.” (Çavuşoğlu, 1971: 117).

Menekşe

Sevgilinin saçı koku yönünden menekşeye benzemektedir. Sevgili menekşeye benzeyen saçlarını aşağı salarak yüzünü gizler. Âşık sevgilinin saçları önüne geldiği için yüzünü görememektedir ancak utandığı için göremediğini söyleyerek hüsn-i talil sanatı yapmaktadır.

Zülfi allında benefşe ki başın saldı kıuyı
Anı körmekke hemānā muñga māni‘ dur uyat (88 /87-2)

2.3.15.1.2. Renk Bakımından

Akşam, Gece

Sevgilinin saçı gecedir, karanlıktır. Çenesinde çukurlar vardır. Bu yüzden âşık gönlüne dikkatli olmasını söyler. Karanlık yoldaki çukurlara düşmemesi için gönlünü uyarır.

Hübolar zülfi zenaḥdānıḡa bardıḡ ay köḡül
Hāzır ol tün dur ḡaranḡu yolda bar dur ḡāhlar (135 /153-3)

Hindû

“Hintlilerin siyahî ırktan olmaları nedeniyle divân şiirinde birçok güzellik unsurları Hindû’ya benzetilmiştir.” (Pala, 2003: 221). Özellikle sevgilinin saçlarının ve beninin siyah renginden dolayı hindûya teşbih edildiği görülmektedir.

Bir beyitte iki taraftaki zülüfler naḡme ile ortaya çıkan iki Hintli’ye benzetilir. Burada naḡmenin yerini sabâ yeli almıştır. Yani zülûf rakkasedir, sabâ yeli de çalınan müziḡi oluşturmuştur.

İkki zülfüḡ tolḡanur her dem şabâ taḡrîkidin
İkki hindû naḡme birle zāhir itken dik uşûl (297 /388-7)

Küfr, Sevda

Âşıḡın gönlü sevgilinin saçlarının kıvrımlarında gam çekmektedir. Saçların siyahlıḡı âşıḡın derdini artırır. Sevdâ kelimesiyle hem aşk hem de sevgilinin saçlarının siyahlıḡı söz konusu edilir.

Halka-i zülfüḡde köḡlüm bolḡalı ḡam maḡremi
Ol ḡara ḡayḡu bilen sevdâda ḡün artar ḡamı (493 /678-1)

2.3.15.1.3. Şekil Bakımından

Rişte

Âşığın gönlü sevgilinin saçlarının ipliğini arzulayan bir kuştur. Bu kuş sanki bağlı olduğu hâlde bu bağ ile birlikte kaçıp durmaktadır. Yani âşığın gönül kuşu ne yaparsa yapsın sevgilinin saçlarından ayrılamamaktadır. Sevgilinin saçları âşığın gönül kuşunu bağlayan bir iptir.

Rişte-i zülfi hayâlidin hevâ kılgan köngül
Bir kuşî dur kim kaçıp tur gūyiyâ bağı bile (422 /573-2)

Sünbül

Güzel kokulu olması, renginin koyuluğu, şekil yönünden dağınık olmasıyla sünbül sevgilinin saçına en çok teşbih edilen çiçeklerdendir.

Nasıl ki gülün açılması bülbülü avlamaya yetiyorsa sevgilinin de âşığın gönlünü avlamak için yüzünü açması yeterlidir, sünbüle benzeyen saçlarının tuzağını açmasına gerek yoktur.

Köngül şaydıga açma sünbülünğ dâmin yüz açıl kim
Gül oğ açılsa kayd itmekke bülbülni kifâyet dūr (171 / 206-4)

Âşık sevgilinin saçlarının sevdasıyla ölürse mezarında biten her otta sünbül yetişir.

Zülfi sevdâsıda ölsem tartkay kabrimde baş
Her giyehdin hūşei her hūşe bolğay sünbülî (471 /646-3)

Yılan

Sevgilinin saçları uzunluğu ve siyah rengi sebebiyle yılanı benzetilmektedir. Sevgilinin yılanı benzeyen saçları âşığın gönül kuşunu avlamaktadır. Bu nedenle

âşıkların gönlü sevgilinin saçlarının kemendini görünce tıpkı yılan görünce bağırişan kuşlar gibi inlemeye başlar.

Köngüller nâlesi zülfünğ kemendin nâ-gehân körgeç
İrür andağ ki kuşlar kıçkırışkaylar yılan körgeç (98 /101-1)

2.4. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar

2.4.1. Ayağı Toprağı

Sevgilinin bastığı toprak âşık için son derece değerlidir. Sevgilinin ayağı toprağı; şiirlerde genellikle göze şifa olması ve sürme olarak çekilmesiyle anılır.

Göz ile edinilen bilgi aynü'l-yakîndir. Sevgilinin ayağı toprağını gözlerine sürme yapan kişi şüphesiz aynü'l yakîn sırlarına vâkıf olur. Çünkü sevgilinin bastığı toprak gözü kuvvetlendirir ve göze şifa verir.

Yitişkey bî-gümân 'aynü'l-yakîn esrârığa her kim
Ayağınğ tofrağın közlerine tütüyâ çıkse (427 /580-6)

Âşık sevgilinin yolunun toprağını gözüne sürmek istemektedir ancak göze sürülecek toz dahi bulamamaktadır. Sevgiliye ulaşmak âşık için bir hayaldir, âşık en azından sevgilinin bastığı toprağa ulaşmak ister, ancak onu bile bulamaz.

Didim ki közge çikey gerd-i reh-neverdiñni
Fiğân ki tapmadı köz tütüyâğa gerdiñni (466 /639-1)

2.4.2. Cilve, Naz

Gül bahçesinde sabâ yeli esince gül yaprağı nasıl hareketlenirse sevgili de âşığın âhlarını görünce cilvelenip cefâyâ başlamaktadır. Âşığın âhı sabâ yeline, sevgilinin cilvesi de gül yaprağına benzemektedir.

Eger āhımdın eylep cilve yağdurdı cefā taşın
Ni taṅg gül-bün şabā taḥrīkidin gül bergi yağdurmak (254 /327-6)

Ali Şir Nevâyî bir beyitinde gül tasavvur ettiği sevgilinin gözünde cilve yapıp gönlünü almak istediğini, ancak bunun kendi gözünde köpeğe benzettiği rakibin izi kadar bile değerinin olmadığını, yani rakibin daha kıymetli görüldüğünü anlatmaktadır.

Közümde cilve kılip köṅglüm almak istedi gül
İtiṅ iziçe anı közge ilmedi köṅglüm (314 /413-4)

Âşık periye benzeyen sevgilişi kırmızı elbisesiyle cilve mi yapar yoksa lâle bahçesi içinde bir dağ kekliği midir diye sormaktadır.

Cilve mü eyler kızıl ton birle her yan ol perî
Ya meger kim lâle-zâr içre kizer kebk-i derî (437 /594-1)

Âşık güzellik ve naz ehlinin sultanı olan sevgilisinin önünde köle olmaya bile layık değildir.

Min gedâlıkça ni lâyıḳ allıda nivçün ki bār
Nâz ü ḥüsn eylerde ol ay ḥüsn ü nâz ehliḡa şeh (432 /587-5)

Güzel bir fidana benzeyen sevgili boyuyla ve salınışıyla her zaman yüzlerce cilve yapar. Bu cilvelerin her biri âşığın zavallı gönlünde bambaşka hâllere sebep olur.

Ḳāmetiṅḡa her zamān yüz cilve ay zībā nihāl
Nā-tuvān köṅglümge her bir cilvesidin özge ḡāl (304 /399-1)

Sevgili naz uykusuna yattığı için gözlerini açıp âşığın kendinden geçtiğini göremez. Âşık sevgili uğruna perişân hâle gelse de sevgili bunu farketmez. Görse bile ilgilenmez.

Köz açıp bî-ḡodluḡumnu körmese yoḡ tur ‘aceb
Kim maṅga baḡt uyḡusu bolmış aṅga nâz uyḡusu (452 /617-2)

2.4.3. Eşik (Âsitân)

Âşık için sevgilinin eşiği bile kıymetlidir. Sevgilinin eşiğini bulutlar yıkamakta, sabâ yeli süpürmektedir. Âşık da sevgilinin eşiğini temizlemek için âh etmekte ve gözyaşı dökmektedir. Sevgilinin âhı sabâ, gözyaşları ise yağmur olup sevgilinin eşiğini temizlemektedir.

Âstânı zîbiğa tañg yok yitürsem eşk ü âh
Geh bulut saqqâsığa gâhî şabâ ferrâşığa (431 /585-6)

2.4.4. Hayâl

Âşık sevgiliye ulaşamadığı için onun hâyâli ile yetinir. Sevgilinin hayâli âşığın gözü ile gönlü arasında kıskançlığa sebep olmaktadır. Öyle ki bu kıskançlık ve hasetten dolayı kan dökülmektedir. Âşığın gözünden dökülen kanlı yaşların sebebi bu kıskançlıktır.

Sevgilinin hayâli âşığın gözüne misafir olarak gelince gönül, gönüle misafir olunca ise göz kıskanmaktadır.

Tâ hayâliñg geh köñgöl geh köz ara mihmân irür
Köz bile köñglüm arasına hâseddin kıñ irür (139 /159-1)

Âşığın gönül evinde başkalarının aşkına asla yer yoktur. Çünkü sevgilinin hayâli âşığın gözünün çardağıdır.

Gayr ıışkı köñglüm öyinde niçük kılgay nüzül
Kim hayâli meskeni közüm revâkı dur henüz (176 / 213-3)

2.4.5. Kûy

Âşık her an sevgilinin yanında yöresinde olmak ister. Sevgilinin oturduğu, yaşadığı yer yani kûy-i yâr âşık için daima ulaşılması arzulanan bir mekândır. Sevgilinin kûyuna ulaşmak çok zordur ve âşık bunun için her yolu denemektedir. Bu mahallede köpekler bulunur. Bu köpekler oranın bekçisi durumundadırlar. Âşık bu köpekleri rakîp olarak kabul eder (Pala, 2003: 292).

Âşık kûy-i yâre ulaşıp sevgilisinin yüzünü görmek ister. Çünkü sevgilinin yüzünü gördüğü vakit ona bayram gibi gelmektedir. Sevgilinin görüldüğü her an âdeta bahar günüdür.

Kûyünğa her kün barıp her dem körey dir min sizi
Mañga her kün bayram u her lahza Nev-rûzî kirek (265 /343-4)

Âşık sevgilinin kûyuna ulaşma ümidi ve sevgilinin yüzünün hasretiyle ölürse bahçesinin(kabir) etrafına veya yakınına huri bile istemez.

Kûyünğ ümmîdi yüzünğ hasreti birle eger ölsem
Yavumay ravzağa vallâh tilemey ħürnı billâh (416 /565-3)

“Sevgilinin kuyunda veyâ mahallesinde rakib bulunur ve bu da ite teşbih edilir. Âşık orada bulunmak veyâ oraya yakın olmak, bu devlete nâil olunca da sevgiliyi görmek ister.” (Çavuşoğlu, 1971: 193).

Sevgilinin kûyunda âşığın âhının yeli sevgilinin yüzündeki örtüyü öyle kaldırmaktadır ki gül bahçesinde esen sabâ yelinden bile bu denli bir gül açılmamıştır. Âşığın âhının yeli güllerin açılmasını sağlayan sabâ yeline, sevgilinin yüzü ise güle benzetilmektedir.

Kûyide âhım yili ref itti ol yüz burça'ın
Hiç gül-şende şabâdın beyle gül açılmadı (479 /657-5)

Âşık sevgilisinin yoluna baş koymaktadır. Çünkü o âşka düştüğünden beri sevgilinin kölesi olmuştur.

Ay köngül, koygıl ki mundın soñg gedâlig fen kılay
Küyide bu fen bile bir yol başın mesken kılay (469 /644-1)

Âşık aşkıdan ve sevgilinin periye benzemesinden dolayı deliye dönmüştür. Sevgilinin küyunda onun gibi bir divaneden başka adı sanı kalmamış bir kimse yoktur. Herkes sevgiliye kavuşmak ister ancak sevgilinin çevresinde âşık kadar adsız namsız birisi daha yoktur.

Hâşlar vaşl istegeyler veh ki min dīvānedin
Ol perî küyide bī-nām u nişānrağ yok kişi (444 /605-6)

2.4.6. Lütuf

Âşık olur da sevgili kendisine zulm eder ümidiyle lütuf vakti aya benzeyen sevgilisinin önünde durur. Çünkü sevgiliden gelen eziyet bile âşık için bulunmaz bir lütuftur.

Luţf vaqtıda ol ay allıda il dur maḥşūş
Veh ki bī-dād kılurda mini eyler taḥşîş (223 /283-2)

Âşığı sevgiliden göreceği lütuftan daha fazla mutlu eden bir şey yoktur. Sevgilinin eziyeti bile âşık için büyük bir lütuftur. Çünkü bu eziyetler sevgilinin âşığını unutmadığının göstergesidir. Ancak sevgilinin rakibe ilgi göstermesi ve ona lütufta bulunması âşığı üzmemektedir. Sevgili âşığa zulmederken rakiplere ilgi göstermektedir.

Yok ‘ilâcım ger mini bir cevır ile yād itmese
Veh ni bolğay ilni hem yüz luţf ile şād itmese (431 /586-1)

2.4.7. Söz (Güftâr)

Sevgilinin güzel sözleri âşığı daima ümitlendirir ancak âşığın sevgiliye kavuşması asla mümkün olmamaktadır.

Sevgilinin ağzından çıkan her söz âşık için son derece kıymetlidir. Sevgilinin sözleri her zaman kibardır. Akıl sarrafı gül renkli ipliğe geçirilen saf bir akik taşı gibi sevgilinin dudağından çıkan renkli ve nazik sözleri bulur. Sarraf nasıl ki değerli taşlardan anlıyorsa sevgilinin sözlerinden de âşık anlar.

‘Aql şarrâfı lebiñg rengin ü nâzûk söz bile

Taptı gül-gün rişte ötkergen ‘aķık-i nâb dik (260 /336-5)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEVEN, ÂŞIK

3.1. Genel Olarak Âşık

İnsan unsurlarını incelerken sevgiliden sonra gelen en önemli şahıs âşıktır. Divan şiirinde âşık şâiri temsil eder. Divan şiirinin temel konusu olan aşk ele alınırken sevgili kadar âşık da önemli bir yere sahiptir. Âşık asla sevgiliye kavuşamaz, onunla bir araya gelmez. Ancak devamlı sevgiliye kavuşma hayalleri kurar. Sesini ona duyurmaya çalışır. Ancak sevgili başkalarına yüz verse de âşığı daima ihmal eder. Sevgiliden âşığa ulaşan tek şey cevri ü cefâdır.

“Âşık sevgilisinden başka talih, felek, ağyâr, zaman vs.den de zulüm gören kişidir. Bu zulüm karşısında sabâhlara dek ağlar, gözüne uyku girmez. Yakasını yırtar, kan yutar, içine kan oturur, deniz gibi çoşar, aldatılır, oyuncak gibi oynanır, yaralanır, hastalanır, aklını yitirir vs. Onun başına gelenler defter ü divâna sığmaz. Bazan bülbül olup başına gelenleri şakır, bazan destan-serâ olup aşkıyla bir destan oluşturur. Onun sıfatları bitip tükenmek bilmez. Birkaçı şöyle sayılabilir: Düta (iki büklüm), kararsız, sabırsız, yüreği kanla dolu, gözü kan ağlar, çaresiz, mest, şûride, gam yiyen, hayran ve kendinden geçmiş, başı dönmüş, sadık, gönlü kırık, inleyen, güçsüz, zayıf, takatsiz, ayağı bağlı, esir, gözü yaşlı vs. Âşık bazan güzel şakıyışlı bir kuş, papağan; bazan nergis, micmer, dolap, ney, kurban, sayd, nahcîr, kul, bazan da Mecnûn, Ferhâd'dır.” (Pala, 2003: 47).

Âşık Divân Edebiyatı'nda olduğu gibi Garâ'ibü's-Sıgar'da da şâiri temsil eder. Eserde âşık hem fiziksel özellikleriyle hem de içinde bulunduğu mânevî hâllerle ele alınmıştır. Âşık daima sevgilinin hasretini taşımakta ve sevgiliden lütuf beklemektedir. Sevgiliden gelen her türlü eziyet âşık için şükür kaynağıdır. Âşık sevgili uğruna canını fedâ etmekte tereddüt etmez. Her zaman sevgiliye sadıktır. Ne olursa olsun onu sevmekten vazgeçmez.

“Âşık dâimâ bir hasret ve ıztırâb içinde bulunan insandır. Sövmek veyâ azarlamak şeklinde dahi olsa, sevgiliden alâka bekler. Iztırâbının ifâdesi devamlı âh u feryâd, gözyaşı, sarı bir çehre veyâ sarı çehre üzerinde kanlı gözyaşı, zayıflık ve dermansızlık, yerde sürünmek, sitem oklarıyla delinmiş veyâ parçalanmış bir göğüs-bağırdır.” (Çavuşoğlu, 1971: 199).

Gece âşık için kendiyle baş başa kalma zamanıdır. İnsan gece vakti kendini dinlemeye başladığı için hastalıklar ve çekilen acılar gece vakti daha çok hissedilir. Gece vakti dertlerin de hastalıkların da arttığı vakittir. Gece; aşkın da en fazla hissedildiği zamandır.

Tün belâsıdın katıkrak yok turur ‘âşıkça hâl
Haşşa kim bîmâr hem bolgay maḥabbet anıda (430 /584-2)

Âşık “En uzun gecede âşıklığım taşkınlık derecesinde olmasaydı, feleğin bana kini de olmazdı hatta dönmezdi” diyerek hüsn-i ta’lille feleğin dönüşünü kendisinden intikam alma isteğine bağlamaktadır. Yani felek burada rakip olarak düşünülmektedir.

Bolmağay irdi felekniḡ kînesi devrânıda
Bolmasa yeldâ tûni ‘âşıklığım tuğyânıda (430 /584-1)

Âşık sevgili ile ilgili haberleri ve sevgilinin kokusunu sevgiliden esip gelen rüzgârlarla almaktadır. Bu nedenle haber getiren rüzgâr aşk ehlinin ömrüne ömür katar. Rüzgârın hızı bu iddiayı doğrulamaktadır.

‘Ömr irür ‘ışk ehliḡa peyk-i nesîm ay bâḡ-bân
Bes durur bu müdde‘âḡı şâhid anıḡ sür‘ati (451 /616-6)

Âşık aya benzeyen sevgilinin önünde aşkını ilân ederek sırrını açığa çıkarmış olur. Ancak kendisi sevgilinin sırrlarını bilmemektedir.

Ḳıldım ol ay allıda ‘âşıklığım izhârını
Min anḡa sırrım didim bilmen anıḡ esrârını (456 /623-1)

3.2. Âşık İle İlgili Benzetmeler

3.2.1. Bülbül

Sevgilinin güle teşbih edildiği beyitlerde âşık da bülbül olur. Bülbül güle olan aşkını anlatabilmek, sesini sevgilisine duyurabilmek için durmadan inler, feryat eder. Bülbül sesinin güzel oluşuyla da divan şiirinde ele alınmaktadır. Gülün dikenlerinin bülbülü yaralaması gibi sevgiliden gelen eziyetler de âşığın gönlünü yaralamaktadır.

“Bülbül seher vaktinde gülü karşısına alarak öter. Gül, onun için yaprakları yeni açılmış bir kitaptır. Âdeta bülbül o kitabı okur. Bülbülün bütün neşesi gül ile kaimdir. Gülden ayrı olunca inleyişler içinde kalır. Gülü görünce mest olur. Onun sıfatları hoş-nevâ, gûyâ, medhhân, bîcâre ve şeydâlıktır. Bütün bu sıfatlarıyla o, güzeli ve güzelliği övmeye bir üstadır. Ama bazan şâir bu konuda bülbüle ders okutur.” (Pala, 2003: 87).

Güle benzeyen sevgili kendisi için ağlayıp inleyen âşığından habersizdir. Oysa gül gibi güzel sevgiliye bülbül olacak kişi ağlayan, feryat eden âşığın ta kendisidir.

Bilmey sini ol gül kavar ay zâr Nevâyî
Sin dik anğa bir bülbül-i nâlân kirek irdi (462 /633-7)

3.2.2. Gedâ

Âşık daima sevgilinin kulu kölesidir. Özellikle sevgilinin padişah olarak ele alınması durumunda âşık onun kapısında kul olan bir dilencidir.

Padişaha benzettiği sevgiline kul olan âşık sevgiliye ulaşabildiği zaman yüzüne secdeye koyarak şükretmektedir. Çünkü köle için padişaha ulaşmak mümkün değildir.

Min-i gedâyî kaçan yittim irse şâhımğa
Yüzümni yirge koyup şükr diy İlähımğa (415 /562-1)

Âşık sevgilisinden ağzına kadeh koyarak kendisini kölelikten kurtarmasını istemektedir. İçki âşığın aklını yitirmesine sebep olduğu için bir bakıma özgürlüğü ifade eder. Âşık o an için dertlerinden ve bağlarından kurtulduğunu sanır. Bu nedenle içki içen kişinin kölelikten azat edildiği düşünülebilir. Âşık sevgili kendisine kadeh versin diye yani bir yudum içki için boğazı çıkana kadar yalvarmak ister.

Boğzuma cāmı koyup kütqar gedālıgđın mini
Veh niçe boğzum çikip bir cür'a üçün yalbaray (446 /608-2)

Şair kendisine tac ve tahttan vazgeçip bağlılık ve sadakat ile aşka köle olması gerektiğini söylüyor. Çünkü âşık; aşka gerçekten kul köle olmak istiyorsa aşk dışındaki her şeyden vazgeçmesi gerekmektedir. Padişah tacını ve tahtını bıraktığında aynı zenginliğini ve mevkiyi bulamaz. Eğer gerçekten aşka köle olacaksa bunu göze almalı ve sadece aşka bağlanmalıdır.

Ay Nevāyī şıdķ ile bolğıl gedā 'ışk içre kim
Taht u tācın birse bu devletni tapmas pādşāh (426 /579-6)

Bu beyitte şairin değindiği konu İbrahim Ethem kıssasını akla getirmektedir. "Edhem gençliğinde tahta çıkmışsa da kısa zamanda sultanlık yolunu terketmiştir. Rivâyete göre bir gün ovada bir ceylan peşinden koşarken sahrada bir karganın eli ve ayağı bağlı bir adamı, ağzına yiyecek getirerek beslediğini görür. Adam kervan soyguncuları tarafından bu hale getirilmiş, Allah da ona kargayı gönderip rızık sebebi yapmıştır. Bu olaydaki hikmeti kavrayınca tâc ve tahtından vazgeçip dervişliğe soyunmuştur." (Pala, 2003: 143).

Âşık sevgilinin kapısında köledir. Sevgili âşığın gönül ülkesinin sultanıdır. Köle olan âşık sultanına ulaşmak, onu görebilmek için onun kapısında yatar.

Aya benzeyen sevgili güzellik ve naz ehlinin sultanıdır. Bu nedenle âşık kendisini sevgilinin kölesi olmaya bile layık görmez.

Min gedālıqķa ni lâyıķ allıda nivçün ki bār
Nāz ü hüşn eylerde ol ay hüşn ü nāz ehliğa şeh (432 /587-5)

Âşık sırrının açığa çıkmasını istemez, onu gizler. Ancak dilencinin içinde sakladığı nüktayı başkalarından saklamasına gerek yoktur.

Dime pinhân tut ağızım sırrını niçün ki örgetmek
Gedâga hâcet ırmes hürdesin ildin yaşurmağnı (442 /602-5)

3.2.3. Mecnûn

Mecnûn divan şiirinde âşıkla ilgili benzetme unsuru olarak geniş yer tutmaktadır. Mecnûn, edebiyatımızda âşığı temsil eden şahısların başında gelir. Leylâ'nın aşkıyla çöllere düşen Mecnûn, özellikle âşığın divâneliği söz konusu edilmek istendiğinde sıkça anılır. Kelime anlamı "deli" olduğu için aşk derdiyle akli başından gitmiş olan âşığı ifade etmek için de Mecnûn kelimesinin beyitlerde yer aldığı görülmektedir.

Âşığın Mecnun misali düştüğü sanılan çöl aslında bir dağ iken gönlündeki kaygı o dağı düzlüğe çevirmiştir. Âşığın çektiği elem dağları yerle bir etmektedir.

Mini mecnûn dik tutup tur deşt dimeñg kim bu deşt
Tağlar irdi ki hāmün kıldı köñlüm kayğusı (440 /599-4)

Sevgili gizlice gelip ansızın gözden kaybolur. Bu nedenle âşık onu periye benzetmektedir. Eğer o bir peri olmasaydı böyle ansızın gözden kaybolmazdı demektedir.

Kilip tur yaşurun ol şeh min-i mecnûn imes āgeh
Peri ırmes ise pes veh niçük közdin nihân kildi (449 /612-5)

3.2.4. Pervâne

Bilindiği gibi pervane mum alevinin etrafında döner döner ve sonunda kendini o alevine içine atarak can verir. Bu bakımdan pervâne divan şiirinde âşığı temsil eder. Âşık ateşin kendini yakacağını bilse de yanmaktan vazgeçmez. Pervânenin muma olan aşkı edebiyatımızda oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Özellikle divan şairleri sevgililerini muma kendilerini ise pervâneye benzeterek aşk için can vermeye hazır olduklarını belirtirler. Edebiyatımızda özel olarak mum ve pervâne aşkı üzerine yazılmış mesnevilere de sıkça rastlanmaktadır.

Divan şiirinde pervâne ve bülbül âşığı temsil eden unsurlardır. Sevgili mum gibi parlak alınlı bir güldür. Taşdığı bu vasıflarla hem bülbülü hem pervâneyi kendine âşık etmiştir. Onun aşkıyla pervâne yanar, bülbül öter.

Örtenür 'ışkda pervâne çiker ün bülbül
Ol gül-i şem'cebîn 'ışkıda min min câmi' (237 /303-5)

Nasıl ki mumun dumanı pervânenin alevini çoğaltıyorsa sevgilinin ayva tüylerinin görünmeye başlaması da âşığın aşkını artırır.

'İşkım artar hattı zâhir bolğalı cânâneninġ
Şem' dūdı şu'lesin efzūn kıılır pervâneninġ (278 /362-1)

Âşık başkalarının güzelliğiyle yanmaz, gözü sevgiliden başkasının güzelliğini görmez. Felek her gece bin mum yakar ancak mumların hiçbiri sevgiliye pervâne olan âşığı yakmaya yetmez.

Özgeler hüsniyin örtenmen ki gerdūn her gice
Yarutur miñġ şem' u köydürmes biri pervâneni (457 /624-4)

Divan şiirinde pervâne muma âşık olarak kabul edilir. Mum aydınlanma aracı olarak da kullanıldığı için şem kelimesi gece kelimesi ile birlikte ele alınmaktadır. Geceleri âşığı uyku tutmaz. Âşık için geceler karanlıktır. Onu gamdan arındıracak,

gecesini aydınlatacak bir mum yani sevgili beklemektedir. Sevgili mum olarak tasavvur edildiğinde âşık onun aşkıyla yanan pervâne olur.

Âşık, geceleri mum yakmak gerektiği için, gam gecesinde pervâne misali yanmaktadır.

Ğam şâmıda pervâne şıfat kim köye dur min

Başım üze ol şem‘-i şebistân kirek irdi (462 /633-2)

Eğer, Nevâyî pervâne gibi yansa buna şaşılmaz; çünkü onun servi boylu, kendini beğenmiş, külhanbeyi bir sevgilisi vardır.

Ger Nevâyî yañlıg örtense ni tañg pervâne hem

Kim anıñg yârı durur bir serv-ğadd-ı kec-küleh (432 /587-7)

3.3. Gönül

Gönül divân şiirinin ana mefhumlarından biridir. Gönül mefhumu Garâibü’s-sıgar’da da fazlaca yer almaktadır.

“Edebiyatımızın bütün nev’ilerinin, gerek halk edebiyatı gerek dîvan edebiyatı olsun, dînî veya tasavvufî edebiyatımızın müşterek mevzularından birisi, belki de en mühimmi ve en çok işleneni gönül mefhumudur.” (Çelebioğlu, 1998: 585).

Gönül aşkın başladığı, muhafaza edildiği, tüm duyguların yaşandığı yerdir. Âşığın gönlü bazen bir kuş olur, sevgilinin saçlarının tuzağına düşer. Bazen de virân olmuş bir evdir, ancak sevgilinin vuslatıyla tamir edilebilir. Gönül sevgiliden gelen her türlü cefâyâ razıdır. Sevgilinin kirpiklerinden ve gamzesinden gelen oklar âşığın gönlünü yaralar. Gönül bu durumdan şikâyet etmez, memnun olur. Bazen âşık gönlünü pervâneye, sevgilisini ise muma benzetir ve sevgilinin aşkıyla can vermeyi diler. Bazen de gönül bülbül olur, güle benzeyen sevgilinin hasretiyle feryat eder.

Bazı beyitlerde âşğın kendisinden ayrı birisiymiş gibi gönlüne seslendiği ve onunla dertleştiği görülür.

Âşık için sevgiliye kavuşmak yeni bir hayattır. Sevgilinin hasretiyle ölüden farksız olan âşık sevgiliye kavuşunca sonsuz bir hayata kavuşmuş gibi sevinir.

Sivügil ay köngül âhır ki cismiñ içre cân kildi
 Kuvan ay cân-ı mahzûn kim hayât-ı cavidân kildi (448 /612-1)

“Allah, ruhlar âlemini yarattığı zaman bütün ruhlara hitaben “Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)” buyurunca ruhlar “Kalû: Belâ (Evet, sen bizim Rabbinizsin)” dediler. İşte o zaman ikrâr vermiş olan insanoğlu, dünya hayatına geldiği zaman bu verdiği söze sadık kalmalıdır. Çünkü Allah, sözünden dönen olmasın diye ruhları birbirine şahit tutmuştur. Bu olay Kur’ân’da da anlatılır. (Araf 171-172). Bu meclis “bezm-i ezel” olarak da bilinir. Tasavvufta ve İslâm edebiyatlarında en eski zaman, en eski meclis olarak değişik biçimlerde çokça kullanılmıştır. Şâirler sevgililerine elest bezminde âşık olduklarını, aşklarının o zamandan bu yana devam ettiğini söylerler.” (Pala, 2003: 81).

Bezm-i eleste insanların hayatı boyunca yaşayacağı şeyler paylaşılmıştır. Âşğın payına da gam kadehi düşmüştür. Ali Şir Nevâyî bunu aşağıdaki beyitte “âşğın gönlü elest meclisinde gam kadehini tutmakta ve kendi hâlini görüp ölmeden önce yas tutmaktadır” şeklinde ifade etmiştir.

Ay köngül kil kim belâ bezmide cām-ı gam tutay
 Öz kaçık hâlimğa ölmestin burun mâtem tutây (468 /642-1)

Âşık gönlüne köleliği öğrenmesini ve bu bilgiyle sevgilinin kûyunda bir yol başını mesken edinmesini söyler. Âşğın gönlünden tek isteği sevgilinin yoluna köle olmasıdır.

Ay köngül, koygıl ki mundın soñg gedâlig fen kılay
 Kûyide bu fen bile bir yol başın mesken kılay (469 /644-1)

“Gönül, aşıkın arzu ve istek, daha doğrusu aşk ve güzellik konusunda önüne geçemediği iç kuvvetidir. Zevk, haz ve elemelerinin menbaı, merkezidir. Ekseriya, insanın hayat unsuru olup ve uzviyeti ayakta tutan can mefhumu ile birlikte görülür.” (Tolasa, 2001: 308). Nevâyî'nin şiirlerinde de can ve gönül mefhumlarının birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Ayrılık âşığının hem tenine hem gönlüne hem de canına ateş düşürmüştür. Âşık dua ederek kendisine ateş düşüren ayrılığın da yanmasını, yani sona ermesini ister.

Yana saldı hecr hem ten, hem köngül, hem cānga ot
Saldı ot hicrān maᅇga ya Rab sal ol hicrānga ot (87 / 86-1)

Âşık sevgilisinden gözündeki kanı görüp gönlündeki yarayı anlamasını ister. Sevgilisine “bana sorma, sen kanlı gözlerime bak ve hâlimi anla” der.

Haste cānım za'fin aᅇgla könglüm efgānın körüp
Sorma könglüm yarasın fehm it közüm ᅇanın körüp (70 / 61-1)

Ayrılık acısından can vermek üzere olan âşığının tek isteği sevgiliye kavuşmaktır. Âşık yanmakta olan gönlüne derman arar. Bu derdin tek dermanı ise şüphesiz ki cānândır.

Cānım çıᅇa dur hecr ile cānān kirek irdi
Könglüm köye dur derd ile dermān kirek irdi (462 / 633-1)

Sevgili gönlü sararmış âşığına hasta ziyaretinde bulunur ancak âşığının gönlünü iyileştirmek yerine canını da alarak gider.

Könglüm sararᅇa kildi velī aldı cānı hem
Mundaᅇ bolur mu dil-şüdelerniᅇg 'iyādeti (470 / 645-5)

Gönül kuşu sevgilinin yanındaki yarasayı (rakip) görünce can perdesini kendisine kanat yaparak her gece sevgilinin kûyuna ulaşmayı arzu eder.

Meyl iter könglüm kuşu cân perdesin kılğay kanat,
Körgeli her gice mahrem küyiniñ huffaşını (469 /643-4)

Gönül, can mefhumunun yanında göz mefhumu ile birlikte de ele alınmaktadır. Âşığın döktüğü gözyaşı seli gözünü ve gönlünü harap etmiştir. Öyle olmasaydı âşığın gönlü görünmez, gözleri bulunmaz olmazdı.

Köz ü könglümdin biri köyüp birisin bozdı seyl
Yoksa nivçün boldı nâ-peydâ köngül, nâ-yâb köz (184 /225-3)

Âşığın gözleri sevgiliyi görmemeye çalışsa da görmüş, görünce de gönlü sevgiliyi arzulamıştır. Âşık sevgiliyi gördüğünden beri gönlü rüsvâ, gözleri ise ağlayan olmuştur.

Körmeyin dip kördi köz körgeç köngül kıldı hevâ
Boldı zâr itken mini rüsvâ köngül, kullâb köz (184 /225-6)

Söz konusu sevgili olunca âşığın gözü ile gönlü arasında kıskançlık meydana gelir. Gönül sevgiliye kavuşmak isteyince göz kıskançlıktan kanlı yaşlar döker. Göz sevgilinin yüzünü gördüğünde ise gönül feryâda başlar.

İstese vaşlın köngül köz reşkidin kan yaş döker
Köz yüzün körgeç köngül yüz nâle gayretdin kılur (156 / 184-2)

Sevgilinin hasretiyle âşığın gönlü daima kanlıdır, gözleri geceler boyu kanlı yaşlar dökmektedir. Âşığın kan içindeki gözlerinin siyahı kanlı gönlündeki gizli yaraya benzemektedir.

Közüm hün-âb ara bolmış bi-‘aynih eyle kim könglüm
Karası kan ara könglümdeki dâğ-ı nihân bolmış (204 / 255-5)

Âşığın öyle bir derdi vardır ki gönüldeki bu derdin büyüklüğü yanında gözün ağlaması imkansız hâle gelmiştir. Dilde bu derdi anlatacak bir söz bulunmamaktadır.

Közge könglüm derdidin yığlarğa imkân qalmağay
Tilge derdim şerhini eylerge güftâr olmağay (464 /635-3)

Âşığın gönlü nasihatlarla kulak asmaz, ne olursa olsun sevgiliden ve onu sevmekten asla vazgeçmez. Bu nedenle sevgiliden gelecek her türlü cefâyı çekmeye razı olmalıdır, çünkü gönül bunu haketmiştir.

Pend işitmey sıvdüñg anı ay köñgöl çik derd ü renc
Az durur her lağza ger yüz munça âfet dur sañğa (40 /18-4)

“Gönül geceler boyu ızdırab çektiği için hasta, bîmâr, yaralı ve sayrudur.” (Pala, 2003: 179). Garâibü’s-sıgar’da da âşığın gönlünün yaralı ve hasta olarak ele alındığı pek çok beyit görülmektedir.

Âşık hasta gönlünün ettiği âhlar sevgilinin gönlünde iz bıraksın istemektedir. Âhların sevgiliye tesir etmesi için onun nerede oturduğunu bulması gerekmektedir.

Haste könglüm âhı könglüñge didim kılğay eşer
Qayda oltursun veli bîmâr oqı sendân ara (41 / 20-5)

Damlanın hep aynı yere düşmesi sonucu orayı çukurlaştırması gibi feleğin oklarından gelen zulüm de âşığın hasta gönlünü delik deşik etmektedir.

Felek peykânı zulmi veh ki tişmiş haste könglümni
Niçük kim tamçı bir bir üzre köp tamıp meğäk itmiş (207 / 258-6)

Eğer âşığın gönlü sevgilinin âhu gözünün önünde durmaya layık değilse âşık o gönlü sevgilinin köpeklerine fedâ etmeye razı olur.

Ger köngöl âhü közüñg allında lâyıq bolmasa
İtleriñge bolsun ay şüh-ı sitem-gârım fidâ (51 / 34-5)

Bazen de âşığın gönlü sevgiliye meyleden bir bülbüldür. Bu durumda sevgili-gül benzetmesi görülmektedir. Âşık her hâlükârda sevgiliye kavuşmak ister. Bunun için bülbülden kanadını ödünç almayı bile düşünür. Ancak bülbül, kanatlarını bir anlık bile ödünç vermez.

Köñglüm ol gülge kılıp meyl fiğān kim bülbül
‘Āriyet istedim ü birmedi bir laḥza ḳanat (88 / 87-5)

Âşık kendi gönlünü virâneye, sevgilisinin hayalini de o virâne içindeki hazineye benzetir. Sevgili âşığın gönlünü yıkıp viran ettikten sonra o gönülden kendi hayalini çıkarmasını istemektedir. Ancak gönülde hazine dururken haraç istemek olmaz.

Ay ki köñglümni bozup dir sin ḥayālimni çıkar
Hiç kim virānedin genc istemes hergiz ḥarāc (95 / 97-4)

Delilik ve hastalık âşığın gönlünün taşıdığı vasıflardandır. Âşığın deli gönlü öyle bir sevda taşımaktadır ki her an canını verip sevgiliye kavuşmayı ister.

Dem-be-dem köñglüm birip cān naḳdın ister vaşlını
Allāh Allāh tilbe köñglümniñg ‘aceb sevdāsı bār (165 / 198-2)

Âşığın kırılmış gönlünde mutluluk yoktur. Âşık daima gam çekmektedir. Zaten âlemde gam çekmeyen bir gönül yoktur.

Sınuḳ köñgülde çü yoḳ şādhlıḡ saḡınur min
Ki yoḳ turur barı ‘ālemde bir köñgül ḡamsız (172 / 208-2)

Âşığın ürkek gönlü aşka tutulmuştur. Gönül; içine düştüğü bu aşkla selvi boylu sevgiliye kavuşma arzusunu taşımaktadır.

Remīde köñglüm irür ‘ıḣḳ mübtelāsı henüz
Başımda bar durur ol serv-ḳad hevāsı henüz (173 / 210-1)

Ay yüzlü sevgilisine duyduğu aşk âşığın çaresiz ve hâlsiz gönlünde bâkîdir. Gönül sevgilinin arzusuyla ve ona duyduğu özlemle mecalsiz kalmaktadır.

Özge boldı yâr u mihri minde bâkîdur henüz
Na-tüvân könglümde ol ay iştiyâkı dur henüz (175 / 213-1)

Âşığın gönül evinde başkalarının aşkına asla yer yoktur. Çünkü sevgilinin hayâli âşığın gözünün çardağıdır.

Gayr ‘ışkı könglüm öyinde niçük kılğay nüzül
Kim hayâli meskeni közüm revâkı dur henüz (176 / 213-3)

Divân şiirinde sevgili kâtile benzetilir ve âşığın canına kastetmesiyle anılır. Sevgilinin attığı oklar âşık için öldürücüdür. Yine de âşığın gönlü sevgiliden gelen okları arzulamaktadır. Ancak âşığın gönlüne asla haber ulaşmamaktadır.

Oğuŋğa köngül mâyil mücib ni dur ay kâtil
Kim ötke nidin bolmas könglümge haber hergiz (178 / 216-2)

Divâne olan yanmaktan çekinmez. Bu yüzden âşığın Mecnûn’a dönen gönlünün sevgilinin yüzünün parlaklığından yanmasına şaşılmaz.

Köyse mecnûn könglüm ol yüz lem‘asıdın taŋ imes
Ni üçün kim eyleses dîvâne otdın ihtirâz (182 / 222-2)

Eserde gönül kelimesinin yanı sıra dil kelimesinin kullanıldığı da görülmektedir. Âşık sevgilisine “başkaları aşkı terk etmeye kalkarsa benim hasta gönlümü öldür de âleme ibret olsun” demektedir.

Halk terk-i ‘ışkı eylerge min-i dil-ğasteni
Öltürüp ‘âlem ilige mücib-i pend eyleŋiz (187 / 230-2)

“Gönül insanın haz, zevk, elem duyduğu kaynaktır. Beyitlerin bir çoğunda âşığın karşılığı olarak kullanılır. Bazı beyitlerde de gönül ayrı bir şeymiş gibi ona seslenilir. Âşık gönlünün vaz geçilmez gıdası ise gamdır.” (Mermer, 1991: 113).

Âşığın sevgilinin dudağını arzulayan gönlü bu arzu yüzünden canından vazgeçmiştir.

Ger heves kıldıñg lebini imdi bes kıl ay köñgöl
Terk-i cân ittiñg bu gamdın ger hevesdür uşbu bes (191 / 235-2)

Âşık gönlüne seslenerek ayrılık derdiyle kendisini bırakmamasını, güçlü olmasını söyler. Çünkü bu ayrılık onun için bir imtihandır.

Ay köñgöl salma özünğni derd ile merdâne bol
Bizni şâyed kim bu yañgılığ imtiñhân itkey firâk (253 / 325-5)

Gönül Nevâyî gibi bütün özünü, varlığını fânî kılmadıktan sonra bâkî bir mutluluk bulması mümkün değildir.

Devlet-i bâkî Nevâyî dik irür tapmağ muñâl
Tâ tamâm özlükni fânî kıлмаğay sin ay köñgöl (293 / 383-7)

Âşığın gönlü sevgilinin dudağının kederiyle kanlı su dolmuştur. Sevgilinin dudakları kırmızı renktedir. Âşığın gönlü de bu nedenle kanlı yaşlarla dolmaktadır. Bu yaşların âşığın kanlı gözlerinden geldiği düşünülebilir.

Kördüm köñgöl ahvâlini köksüm töşükidin
La'liñg gamdın çatre-i hün-âb dik irmiş (212 / 266-3)

Bağ içinde gülü sevgilisine benzeten bülbül-i şeydâ değil, âşığın gönül kuşudur.

Gülni ohşatқан üçün yârimğa gūyâ bâğ ara
Mużtarib köñglüm kuşıdur bülbül-i şeydâ imes (193 / 238-3)

Kültürümüzde istemeyerek yapılan işleri anlatan sıfatlardan biri de gönülsüzlüktür. Arapça'dan alınan kerhen kelimesi, bir işin istenmediği halde yapıldığı durumu anlatır. Gönülsüzlük de aynı bağlamda değerlendirilebilir. "Gönülsüz aş, ya karın ağrıtır ya baş" atasözü de bu durumu açıkça ifade etmektedir. Ali Şir Nevâyî de bazı beyitlerde bu duyguyu dile getirmektedir.

Âşığın kalbine saplanan gamze okunun çıkmasını âşık asla istemez. İstiyor gibi görünse de hattı zatında buna gönlü yoktur. Bu nedenle âşık feryat etmemektedir.

Nâvekiñg peykânımı tâ çiktiler nâlân köñgöl
Eylemes efgân köñgülsizlikdin andağ kim ceres (195 / 241-3)

Âşık yüzlerce sıkıntı çekse de sevgilinin gönlünden ayrılmasını istemez.

Köñglüm aldı ger köñgülsizlikdin olsa yüz gamım
Eyle bî-dil min ki di alman anı dil-dârğa (428 / 581-3)

Âşığın aşk yüzünden inkâra düşen gönlünü öldürmek fayda etmez. Ayrılık acısı çeken âşığı hiçbir şey korkutamaz. Zira sevgiliden ayrılmak suretiyle zaten korktuğu başına gelmiştir.

‘İşkdin çün münkir olmuş köñglüm öltürmek ni sūd
Hecr ara tâ anı qorqutmas sin ikrâr eylemes (195 / 242-3)

Âşığın deli gönlünün aşk içinde şaşkın kaldığını sanmak hata olur. O, âleme rezil olan değil bütün dünya tarafından tanınandır.

Tilbe köñglümni dime köp vâlih irmes ‘ışğ ara
Şöhre-i âfâk ya rüsvâ-yı devrân mu imes (197 / 244-5)

"Gönül, kapalı oluşu ve kırmızı renginin kan şeklinde tasavvuru ile goncaya teşbih edilir." (Kurnaz, 1996: 345). Garâ'ibüs-Sıgar'da da âşığın parçalanan gönlü ile gonca arasında ilişki kurulduğu görülmektedir.

Âşığın goncaya benzeyen gönlünün açılıp gül olması, iyileşmesi imkansızdır.

Çäk itip könglümni açılsun dimek imkân imes

Goncanı ‘amda açıp gül eylemek âsân imes (200 / 250-1)

Nasıl ki açılan bir goncayı yeniden eski hâline getirmek mümkün değilse âşığın yarılmış gönlüne ilaç sürmek de faydasızdır. Artık onu iyileştirmek kolay olmamaktadır.

Çäk bolğan könglüme kılamak ‘ilâc âsân imes

Gonca kim açıldı bütkermek anı imkân imes (197 / 245-1)

Ayrılık ateşinden gönlü yanmış olan âşık sığınmak için saray istemez. Zira gönlü yıkılmış olana yıkık bir duvar gölgesi yeterlidir.

Hecr otıdın sındı könglüm istemen kaçırınğ penâh

Sâye bir köngli bozulğanğa bozuğ dīvâr bes (199 / 247-4)

Gönül sevgilinin altın saçan oklarından mecalsiz kalmıştır. Bahçede görülen sarı yapraklar güz mevsiminin habercisidir. Bahçeye güz getiren ise sevgilinin bakışlarıyla gelen altın renkli oklardır.

Köngül kim zer-feşân nâvekleriñdin nâ-tuvân bolmış

Meger bu bāğ ara ol bergler birle hazân bolmış (204 / 255-1)

Sevgilinin bakış okları âşığın gönlüne girince cân ile gönül arasında kavga başlar. Âşığın canı ve gönlü sevgiliden gelen okları paylaşamaz.

Nâvekiñg könglümge kirgeç cân talaşmak bu ikin

Kim kıılır peykânımı könglüm bile cânım talaş (208 / 260-5)

Âşık gönlünde yanan ateşi sevgilinin saçlarından terazi gibi tartar. Sevgilinin saçları yılan gibi dil çıkarmayı âdet edinmiştir. Yılan avlanmak için dilini uzatır, sevgilinin saçları da âşığını bu şekilde avlar.

Könglüm otın dime kim tartar zebâne zülfidin
Kim ol efî til çıkarmaglığını âyîn eylemiş (210 / 264-2)

Âşığın gönül evi Kabedir. Bu nedenle derdin ve arzuların onu tavâf etmeleri gerekmektedir. Bu Kabede mihrap tutulacak yer ise sevgilinin o eğme kaşlarıdır.

Ka'be dur könglüm öyi eyleñg tavâf ay derd ü şevk
Anda mihrâb ornıda yir tutkalı ol igme kaç (215 / 270-5)

Ayrılık hem âşık için hem de gönül için karanlık geceden farksızdır. Nasıl ki karanlık gecelerde hem şâh hem dilenci mum diler. Ayrılık zamanı hem Nevâyî hem de gönlü sevgilinin cemâlini dilemektedir. Burada şairin gönlünü kendisinden ayrı olarak ele aldığını yani tecrid sanatına başvurduğunu görmekteyiz.

Hecr ara ister cemâliñg hem Nevâyî hem köngül
Kim tilerler tîre tünlerde gedâ vü şâh şem' (238 / 304-7)

Sevgiliden ayrı iken âşığın gönül mülkü padişahsız kalmış bir ülke gibidir. Padişahsız kalan ülke ise cansız bir bedenden farksızdır.

Yârdın ayru köngül mülkî durur sultânı yok
Mülk kim sultânı yok cismî durur kim cânı yok (250 / 321-1)

Âşığın dikilen göğsündeki yırtık açıldığı zaman içerisinde sevgilinin mektubunu taşıdığı görülür. Âşık koynunda sakladığı mektuptan dolayı acı çekmektedir.

Ay Nevâyî açtı köksümniñg tikilgen çäkini
Nâmesi koynumda bes kim ıztırâb eyler köngül (295 / 386-7)

Âşık sevgiliden gelen okların gönlünde açtığı yaraları fidan dikmek için açılan çukurlara benzetmektedir. Sanki onlar yara değil âşığın gönül bahçesine aşk fidanı dikmek için kazılmış yerlerdir.

Köñgöl bâğı ara her yan oқuñg zaһmı imes gūyā
Nihāl-i mihrinğ ikmeklik üçün kazğan mekân dur ol (298 /390-3)

Bahar Divân şiirinde gül mevsimi olarak zikredilir. Bu mevsim güllerin açıldığı, tabiatın dirilişe geçtiği, sevgilinin güzelliğinin görüldüğü mevsimdir. Ancak gül mevsimi gelip goncalar açıldığında bile âşığın gönlü açılmamıştır ve güle meyl etmemektedir. Sevgili olmadığı zaman gönül baharı da gülleri de istemez.

Bahār boldı vü gül meyli kılmadı köñglüm
Açıldı gonca velikin açılmadı köñglüm (313 /413-1)

Bazen gönül bazen de âşığın kendisi sevgilinin aşkından deliye döner. Âşığın bu hâlleri deli, tilbe, divâne, mecnûn, şeydâ gibi sıfatlarla ele alınır. Âşığın akı ile gönlü arasında ikileme düşmesi söz konusu değildir. Çünkü âşık daima gönlünün sesini dinler, aklın sözlerine kulak asmaz. Akıl, deliliği bırakması için gönüle teklifte bulunur. Ancak gönül bu sözü dinlemez. Gönül sevgilinin aşkından ve bu durumun meydana getirdiği divânelikten şikâyetçi değildir.

‘Aql telkif kıılır köñglüme kim terk-i cünün kı
Tilbedin kim bu çama‘ tutqay eger bolmasa ebleh (417 /565-5)

Hız.Süleyman zamanında yaşanan bir hadiseye göre ejderha karıncayı küçük görür, ciddiye almaz. Ancak karınca sabırla bekler ve onun derisindeki yırtıktan içeri girerek onunla mücadelesini kazanır.

Gönül aşk derdinden rahatlayınca hemen akıl devreye girer ve gönlü işgal etmeye başlar. Bu bakımdan âşığın gönlü ejderhaya, onun içine giren akıl karıncaya benzemektedir. Gönüldeki aşk eksilince tıpkı derisi yırtılan ejderha gibi âşığın gönlü de tahrip olur. Bu durumdan istifade eden akıl, âşığın gönlünü mesken edinir. Oysaki akıl, gönlün menzilgâhı değildir. Aşk derdi gönülden asla eksik olmamalıdır ki akıl onu işgal edemesin.

‘Aql kaçtı köñglüm içre sâkin olğaç derd-i ‘ışk
Mür menzil-gâhı irmes ejdehâlar meskeni (459 /628-3)

Sevgili yersiz yurtsuz kalmışların gönlünü kendine vatan edinir. Âşık bu duruma sevinmektedir. Çünkü sevgilinin kûyunda âşıktan daha yersiz yurtsuz olan, ondan daha kötü durumda olan birisi yoktur. Bu nedenle âşık yersiz yurtsuz kaldığına şükretmektedir. O bu hâlde kalmaya razıdır. Yeter ki sevgili onun gönlünü mesken tutsun.

Yâr iter irmiş vaţan bî-hânumânlar könglini
Şükr mindin kûyide bî-hânumânrağ yok kişi (444 /605-5)

Âşık, sırrını daima gönlünde saklar. Sırrının bilinmesini, açığa çıkmasını istemez. Ancak öyle bir şarap içmiştir ki yıllarca gönlünde sakladığı, herkesten gizli tuttuğu sırrı bu şarabın etkisiyle açığa çıkmıştır.

Nevâyî ni mey irdi kim içip ‘âlemğa fâş ittim
Ulustın yaşurun yıllar köngülde asrağanımnı (446 /607-7)

Âşığın gönlü daima cefâ çeker. Ancak âşık sevgiliden gelen cefâdan asla şikâyetçi değildir. Âşık bir kez rahatlık dilemek gibi bir hatada bulunup pişman olmuştur. Gönül rahata ulaştığı zaman sevgiliden ve ondan gelen eziyetten uzaklaşmış olur. Keşke böyle bir dilekte bulunmasaydım demektedir.

‘Âfiyet küncin didim istey bozuldum bir yolu
Könglüm içre kiçmegey irdi bu niyyet kâşki (447 /609-4)

Sabâ yeli divân şiirinde sevgilinin kûyunda esen hafif ve latif rüzgar olarak ele alınır. Âşık ve sevgili arasında haber taşır. “Sabâ yelinin divân şiirinde kullanımı, sevgilinin kokusunu taşıması, dağıtması ve yayması esası üzerine kurulmuştur.” (Pala, 2003: 396).

Âşık sabâ yelinin gönlünden uzak durmasını istemektedir. Çünkü sabâ ne tarafa eserse essin âşığa gönül alan sevgiliyi düşündürmektedir.

Zînhâr it ay şabâ könglümge kim ol dil-rübâ
Bolsa nâ-geh kay sarı mâyil sağındurğay mini (447 /610-2)

Âşığın yaralı gönlüne doktordan gelen merhem fayda etmez, ok gibi batar.
Gönül, sevgiliden gelen acının eksilmesini istemez.

Ay tabīb ölgüm durur gūyā ki işbu gicedin
Zahımlık könglümge oğ dik sançılur merhemleri (449 /613-5)

Âşığın Mecnûn'a dönen gönlü sevgilinin yanağını arzulamaktadır. Sevgilinin renk yönüyle ateşe benzeyen yanaklarına meyletmek âşığın düştüğü delilik hâlini göstermektedir. Çünkü ancak delirmiş bir kişinin ateşle yakınlığı olur.

‘Arızınğga ay perī, mecnûn köngülniñ meyli bar
Tilbe yañlıg kim anıñ ot birle bolğay ülfeti (451 /616-5)

Gönül aşk yolu üzerinde bir an bile misafiri (gamı) eksik olmayan bir ev gibidir.

Ṭarīq-i ‘ışğ ara könglümde dur her dem gamı, ol öy
‘Aceb yol üzre dur kim öksümes bir lağza mihmānı (453 /618-4)

Sevgilinin kaşları yaya benzediği zaman kirpikleri ve gamzesi ok olarak ele alınır. “Âşık gamze oklarının gönlünden hiç ayrılmamasını ister. Bunun nedeni sevgilinin devamlı bakışlarını istemek ve okun geri çıkmasının zor oluşudur.” (Pala, 2003: 173). Âşık hasta gönlünde kaşları yaya benzeyen sevgilinin oklarını saklamaktadır. Bu nedenle gönlü sevgilide kalmıştır.

Ḳaldı könglüm sinde lîkin asradım ay қаşı yā
Ḥaste könglüm ornıda hākileriñ peykānını (454 /620-4)

Sevgiliden ayrılmanın verdiği üzüntüyle âşığın gönlü, göğsü ve bağı parçalanır.
Her biri yüz binlerce parçaya bölünür.

Derd-i hecriñdin Nevāyī köngli köksi bağı dur
Her biri yüz pāre vü miñg pāre her bir pāresi (455 /622-5)

Âşığın gönlü elest meclisinde sevgiliyle sözleşmiştir. Bu nedenle gönlün sevgiliden ayrılması mümkün değildir.

Sindin ayrılmak köngülge mümkün irmes tā ebed
Çün sining birle ezeldin 'ahd ü peymān bağıladı (458 /626-2)

Âşık sevgilinin okunun, ondan gelen cefânın eksilmesini asla istemez. Gönülde sevgilinin bakış okları olduğu hâlde sevgilinin bir ok daha atmasını ister.

Köngülde ger oқunğ itmiş yana bir ok dağı at kim
Bu nev' tapsa bolur her kişi ki bir oқ itürdi (464 /636-5)

Gönül aşka düşünce sevgiliden gelen her şeye razı olur. Aşk şarabını içmeden önce dikbaşlı olan gönül şimdi boyun eğmeye başlamıştır.

Tevsen idi köngül mey-i 'ışkını tartқан zamān
Kör ki, ni rām itip turur imdi anı zamānesi (474 /650-6)

Sevgili periye benzediği zaman âşık deli olarak ele alınır. Çünkü peri görenlerin delirdiğine inanılır. Âşığın deli gönlü peri gibi güzel sevgiliye kavuşma arzusuyla feryat etmektedir. Sevgili ise kavuşma ümidi ile onu bir çocuk gibi kandırmaktadır.

Tilbe könglüm ol perī vaşlın tilep eyler fiğān
Veh niçe eţfāl dik ümmid ile alday anı (475 /652-2)

Âşığın gönlü bazen sevgilinin sünbül saçlarına bağlanır, bazen de onun goncaya benzeyen ağzı gibi açılır. Gönlün bu açılıp kapanmalarına şaşırılmaması gerekir. Çünkü o sevgiliye göre şekillenmektedir.

Geh tutulsa geh açılsa könglüm irmes 'ayb kim
Sünbülünğ dil-bend, ḥandān gonçañğ olmuş dil-küşây (477 /655-6)

Semender; ateşte yanmayan hatta yalnızca ateşte yaşadığı rivâyet edilen efsanevî bir varlıktır. Âşık kendi gönlünü semendere benzetir. Nasıl ki semender ateşten başka

yerde yaşayamıyorsa âşîğın gönlünün de gam cehenneminden çıkması mümkün değildir. Onu bu cehenneme mahkum eden şey ise aşktır. Âşık olan gönül, yanmaya da razı olmalıdır.

Lâf-ı 'ışk ırğan köngül gam düzahıdın kaçmasun
Kim Semender'ğa yalındın özge mesken bolmadı (480 /659-6)

Sevgiliden gelen okları âşîğın gönlünden çıkarmak mümkün olmaz. Ayrılık okları âşîğın gönlünde hapsolmuştur. Bu durumda kemikler yay olarak ele alınır.

Köngülde fūrkat oқи birkitip tur andaқ kim
Kişi çikerde kemān eylegey anıñg süngeki (481 /661-2)

Sevgili periye benzeyince âşîğın gönlü deli, divâne olarak ele alınır. Âşîğın deli gönlünde sevgili varken çekilen dertler gönle tesir etmez. Çünkü gönül; içerisinde sevgilinin aşkı olduğu zaman çektiği sıkıntılardan şikâyetçi değildir. Yeter ki sevgili onun gönlünden ayrılmasın.

Ni könglini boza dur derd u gam Nevāyī'niñg
Çü ol perī dur u bes uşbu tilbe könglideki (481 /661-7)

Eserde gönül yerine yürek kelimesinin de kullandığı görülmektedir.

Âşîğın yüreğindeki kan, yaş olarak gözünden akmaktadır. Bu kanlar yüzden eteği tıpkı dağ etekleri gibi lâle rengine bürünmüştür.

Meger ki köz yolıdın aқtı қan bolup yürekim
Ki taғ itekleri dik lâle-gün durur itekim (314 /414-1)

3.4. Aşığa Ait Vücut Aksâmı İle İlgili Unsurlar

3.4.1. Ağız

Âşık âh ettikçe ağzından kan gelmektedir. Kendisine “eğer aşk senin gönlünü yaralamadıysa niçin figân ettikçe ağzından kan gelir” diye sorar.

Ay Nevâyî ışk eger könglünġni mecrûh itmedi
Pes ni dur kim çan kilür ağzınġdın efgân eylegeç (100 /103-7)

Âşık bir deli çabukluğuyla ve merhametsiz bir cellat gibi kendisine kıyacak olmasına rağmen sevgiliye gitmek ister. Bu durumda ağzı kurusa, nefesi tutulsa, sıçrasa da buna şaşılmaz.

Ağzım şurup demim tutulup sigridim ni taġ
Kim tilbe çâbükümge cellâd-vâr min yana (419 /568-6)

3.4.2. Akıl

Sevgilinin aşkı, sözleri ve güzelliği âşığın aklını başından alır. Baharın gelişi de âşığın aklını başından alan unsurlardandır. Sevgili periye benzetildiği zaman (peri görenlerin delirmesi inancı) âşığın akli başından gider.

Sevgili ayrılık yolunu tutunca âşığın akli fikri, canı ve gönlü harekete geçer. Ayrılık düşüncesi âşığı kaygılandırır. Bu kaygı onun aklına, gönlüne ve canına da yansımaktadır.

Yâr bolmuş ortağa hicrân řarîķin salġu dik
Aql u hüş ü cân ü könglüm şayli hem řozġalġu dik (267 / 346-1)

3.4.3. Boy

Âşığın boyu aşk derdinden ve çektiği sıkıntılardan dolayı iki büklümdür. Sevgilinin düzgün boyuna rağmen âşığın boyu beyitlerde eğilmiş olarak ele alınır.

Ayrılık acısının ve hasretin yükü âşığın elif gibi düzgün boyunu dal harfi gibi eğmektedir.

Firâk içre elif dik kıddime gam tağını yüklep
Ahed astıdağı dâl itse cism-i nâ-tuvânımı (445 /607-4)

Sevgilinin güneşe benzeyen yüzünü gören âşık güçsüz kalır ve boyu eğilir. Âşığın eğri boyuyla ayın hilâl şekli arasında benzerlik görülmektedir.

Yüz açkaç igme kıddim za'f kıldı veh ni bildim kim
Kuyuş vaşlı yeñgi ayımnı mundağ nâ-tuvân itkey (442 /603-3)

Âşığın boyu kurumakta olan fidan gibi sevgilinin kılıcının suyuna muhtaçtır. Zira kaza onun gülünü erguvan etse buna şaşılmaz.

Kılıcıñg suynı ister kıruğan nahl dik kıddim
Aceb irmes kızâ anıñg gülin ger ergavân itkey (443 /603-5)

3.4.4. Boyun

Âşığın boynunda feryatlarının ateşi sonucu oluşan taze yaralar delilik kitabında kullanılan birer şekildir.

Tâze dâğl dur figânım otıdın boynumdağı
Her müdevver, şekl-i şencerfî cünün tûmârıda (420 /570-3)

3.4.5. Can, Ruh

Divan şiirinde can, ruh ve gönül kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. “Divân edebiyatında can âşığın elindeki tek nakittir. Onunla sevgilisinin aşkını satın almak ister. Sevgilisinin âşıktan yüz çevirmesi canın bedeni terk etmesi gibidir. Sevgilinin dudağı can-bahş (can bağışlayan) bir özellik taşır. Tabii bu dudaktan ortaya çıkan sözler de aynı niteliğe bürünür. Âşık canını ortaya koyar, canıyla oynar ve onu kurban eder. Âşığın binlerce canı olsa yine de sevgili uğruna hepsini fedâyâ hazırdır.” (Pala, 2003: 93).

Âşık, sevgiliden ayrı kalmaktansa canını fedâ etmeye razıdır. Sevgiliden ayrılmak ölümden daha zor gelmektedir. Bu nedenle sevgiliden ayrılacağına canından ayrılmayı diler.

Hecr ölümün telh imiş mundınsoᅡ ay gerdün mini
Eylegil cāndın cüdā kılᅡunça cānāndın cüdā

Aynı istek başka beyitlerde de karşımıza da çıkmaktadır. Âşık yüz bin canı olsa fedâ etmeye hazırdır, yeter ki sevgilisinden ayrı kalmasın.

Bolsa yüz miᅡ cānım al ay hecr likin kılmaᅡıl
Yārını mindin cüdā yāᅡud mini andın cüdā (56 / 41- 4,5)

Aya benzeyen sevgiliden ayrılmak âşığın canı için eziyettir. Sevgili olmadan âşık canında daima sıkıntılar vardır.

Cānım ol ay hecr ü cānānsız maᅡᅡa renc isteme
Çünki cānānsız Nevāyī cānıdın rencān irür (149 / 172-7)

Ten cana engel olan bir tozdur. Bu tozu alıp götüreceğ olan ise vuslat rüzgarıdır.

Nevāyī cānıᅡa ten gerdi irmiş māni‘-i maᅡşūd
Nesīm-i vaşl iskeç feyᅡ bāᅡıdın kiter māni‘ (239 / 305-9)

Tüm eşyaların aslına dönmesi gibi âşığın canı da sevgilinin dudağına meyleder, teni ise sevgilinin yolunun toprağı olur. Çünkü “Her şey aslına rücû eder” ayeti gereğı âşığın sevgiliye dönmesi gerekmektedir. Beyitte “*İnna Lillâhi Ve İnnâ İleyhi Raciûn*” (Bakara: 156) ayetine telmih vardır.

Lebiñgâ cân bolup mâ’il tenim hâk-ı rehiñg bolsa

‘Aceb irmes bolur çün barça eşyâ aşığa râci’ (237 /302-7)

Sevgili âşığı öldürmeye niyetlense kılıca gerek yoktur, gam çeken âşığın bedeni zaten sevgiliden gelen oklarla doludur.

Cism peykânıñg bile toldı vü cân dur ğamda kim

Eylesenğ katlimğa rağbet bolmağay nâ-kâr tiğ (244 /312-4)

Âşığın can kuşu tuzağa düşeceğini bilse de sevgilinin vuslat bahçesine girmek ister. Yani âşık sevgilisine “Her ne kadar sen bana bu tuzak yerinde gizli saklı eziyet çektirsen de ben yine de oradan ayrılmak istemiyorum” demektedir.

Vişâl gül-şenin ay cân kuşu köp ister min

Bu dâm-geh ara güyâ ki asru kınaldıñg (286 /374-6)

Sevgili âşığın canını alacağını söyler, fakat bunu ihmal eder. Bu durum âşığın can çekişmesine sebep olmaktadır.

Didi cânıñg alay likin munı taħfif iter her dem

Ġaraž cân çıkmekim ger bolmasa pes ni dur ihmâli (479 /658-2)

Âşığın ağlayan canını gören sevgili onun delilik vadisine layık olduğunu düşünür. Sevgili âşığın zaten yıkılmış olan devletini bozmak ister.

Cünün vâdisiğa mâyil körer min cân-ı zârımını

Tiler min bir yolu bozmağ bozulğan rüzgârımını (483 /664-1)

Her nereye giderse gitsin sevgili olmadıktan sonra bahçedeki yeşillikler neşter, yapraklar ok, gül ise âdeta bir ateş olup âşığın canını yakar. Bahçedeki sebzenin, yaprağın, gülün asıl istediği de sevgilinin gelmesidir.

Sebze neşter, berg peykân, gül ot urdı cânıma
Her kaçan kim sinsizin ‘azm eyledim bustân sarı (476 /654-4)

Eğer sevgiliden yana bir adım atmak nasip olursa bu durum yüz Hızır ömründen ve bin can vermekten daha güzeldir.

Yüz Hızır ‘ömrudin artukrağ durur miñg cân birip
Bir kadem koymağ müyesser ger bolur cânân sarı (477 /654-8)

Periye benzeyen bir güzelin aşkıyla âşığın güçsüz canındaki nal ve gizli yara; nun harfi ve noktası gibi olur. Nun harfi nala benzemektedir. Nunun noktası ise âşığın canındaki yara olarak ele alınmaktadır.

Bir perî ‘ışkıda cânınıñ noqta birle nûnı dik
Nâ-tuvân cânımğa na‘l ü dâğ-ı pinhân dur yana (417 /566-2)

Âşığın derdi ten toprağının altını üstüne getirirse de aya benzeyen sevgiliye fedâ etmek için bir can bulunmamıştır. Bir başka söyleyişle kendini sürekli fedâ eden âşıқта sevgiliye fedâ edilecek can kalmamıştır.

Ol ay fidâsı kılurğa tapılmadı cânım
Niçe ki derd-i tenim tofragını ahtardı (454 /619-5)

Âşığın feryatlarını duyan felek ona acımış, ecel onun canını almaktan vazgeçmiştir. Âşığın güz mevsimi yaşayan bahçesine cennet bağlarının gülü gelmiştir.

Felek baqtı figânımğa ecel raħm itti cânımğa
Hazânlıg büstânımğa gül-i bāğ-ı cinân kildi (449 /612-6)

İnsan ruhu ölünce çıkıp gittiği için bir kuşa benzetilir. Bu kuş her an yuvasından uçup sevgilinin çene çukuruna konmak ister. Beyitte, kuyuda oturan bir kuş tasavvuru yapılmıştır.

Uçup rûhum kuşu her dem hevâ eyler zenahdânın
Anıñ dik kuş mişillig kim neşîmen kılmış olğay çeh (424 /576-5)

Âşığın ruhunun her an sevgiliye yönelmesinin sebebi sevgilinin reyhan kokulu ayva tüyleri içindeki dudağının şarabını hayal etmesidir. Bu nedenle âşık sâkiden reyhan nağmesini (çalmasını) tutmasını istemektedir. (Rah kelimesi müzikte nağme anlamına gelmektedir.)

Hatı reyhâni içre bâde-i la‘lin hayâl eylep
Uçar her her lahza rûhum sâkiyâ tut râh-ı reyhâni (453 /618-7)

3.4.6. Ciğer

Sevgili âşığın gözyaşlarını ciğer gibi kırmızı hâle getirmiştir. Âşığın zavallı gönlünü mutlu edeceğini söyleyip mahzun kılmıştır. Beyitte sevgiliye hitap şekli olarak “ciğer pergalesi” ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz.

Ol ciger pergâlesi eşkim ciger-gün kıldı lâ
Şâd itey dip nâ-tuvân köñglümni maḥzûn kıldı lâ (435 /591-1)

3.4.7. Cism, Ten, Vücut

Âşığın vücudu her zaman hastalıklı, zayıf ve cansızdır. Sevgiliye kavuşamamanın verdiği üzüntüyle kurumuştur, sararmıştır, mecalsiz kalmıştır. Sevgiliden gördüğü cevr ü cefâ âşığın bedenini harap etmektedir. Ten fanidir ve değersizdir. Sevgilinin açtığı yaralarla dolmuştur. Bu yaralar durmaksızın kanamaktadır.

Nasıl ki ağacı kesmeyi engelleyen şey meyvesidir, o ağaçtan alınan verimdir. Âşığın kuru cismini gam kılıcından koruyan şey de aşk derdi ve sevgiliye duyulan arzudur.

ƘuruƘ cismimni ğam tığdın asrar derd ile ŐevƘuŋġ
YıĝaƘça kismekidin eyle kim bolĝay Őemer mĀni‘ (238 /305-3)

Âşığın zayıflıktan ağlayıp inlemeye bile mecâli yoktur. Telleri gevşeyen çalgının sesi çıkmadığı gibi âşık da ağlamalarını sevgiliye duyuramaz.

Ay Nevāyī zār cismiŋġ nāle Ƙılmas za‘fdın
Eyle kim süst olsa ün bolmas muĝannī tārıda (420 /570-9)

Ecel kanatlı bir karınca gibi âşığın virân olan vücûdunu kendine ev yapmıştır. Çünkü bu tür kuşlar böyle bozuk yerleri kendilerine yuva yaparlar.

Ƙanatlıĝ mūr dik cismimni iv Ƙılmış ecel ħayli
Meger ol nev‘ Ƙuşlar bu bozuĝnı āŐyān itkey (442 /603-2)

Âşığın vücûdu zayıflık ve gözyaşları ile ters dönerek âdetâ bir kalem hâline gelmiştir. Damarlarında akan kan ise tıpkı bu kalemin içindeki saz gibi kurumuştur. Âşığın vücudu incelik ve zayıflık yönüyle de kalemi andırmaktadır.

Niĝünluĝ birle za‘f u eşk ile cismim irür ħāme
Ƙurup Ƙanı aƘarĝan reglerim ornıĝa her nāli (479 /658-5)

Âşığın bedeni güle benzeyen sevgilisi olmasa da gül bahçesi hâline gelmiştir. Ancak âşığın yarası gül bahçesi içindeki yaprak kadar çoktur.

Cismim oldu ĝül-bün ol ĝülsiz velīkin, tāze dāĝ
Anda ĝülçe keŐreti ĝül-bün ara yafraĝça (433 /588- 4)

Âşığın bedeni sevgiliden gelen oklarla yaranılır. Bu durumun Garâ’ibü’s-Sıgar’da pek çok beyitte yer aldığı görülmektedir. Genellikle sevgilinin gözü, kirpiği,

gamzesi ok olarak ele alınır ve bu oklar âşığın hem cismini hem gönlünü yara bere içinde bırakır. Ancak âşığı yaralayan bu unsurlar âşık için sevgiliden gelen birer armağandır.

Bir beyitte sevgiliden peş peşe atılan okların âşığın ten sarayını yıktığından söz edilmektedir. Bu bina suyun çokluğundan dolayı virân olmuştur.

Bes ki peykānıñ yığıldı yıktı ten kâşānesin
Bu binā su keşretidin veh ki vīrān dur yana (417 /566-3)

Sevgiliden gelen oklar âşığın teninde parça parça olmuştur. Bu parçaları oradan enbürle (ateş veya ocağı karıştırmağa mahsus âlet) almak bile mümkün değildir. Âşığın teninden o parçaları ayırmak imkansız hâle gelmiştir.

Tenğa cüz oldı oquñg ol nev' kim andın anı
Almağ enbürler bile tartıp ni imkân dur yana (417 /566-4)

Sevgilinin okları âşığın teninden çıkarılmıştır. Bu nedenle âşığın yaralı tenine merhem sürmek bile âşığa acı verir.

Ança peykānıñ tenimdin çıktı her yan baş kim
Şa'b dur merhem dağı yakmağ ten-i efgārga (428 /581-4)

Tıpkı dirhem üstüne dirhem koyan dilenci gibi sevgili de kendisine köle olan âşığının çıplak teninde yara üstüne yaralar açar.

Sāyil andağ kim direm üzre direm koyğay irür
Dāğ üze dāğı gedāyıñgnıñ ten-i 'uryānıda (430 /584-6)

Sevgili âşığın bedenini yakmakta, külünü de âşığı öldürmek için kullandığı kılıcının aynasına cila yapmaktadır.

Köydürüp cismimni birgey sin külüm birle cilā
Tīre bolsa kan ile katlimde tīgiñg közgüsi (440 /599-3)

Âşığın ten toprağını gözyaşları ile sulamak suçtur. Fakat âhının rüzgarının onu savurmasını suç olarak görmemektedir.

Tenim gerdiğa taqşır itti ger eşkim su urmağnı
Velikin kılmadı taqşır anı âhim savurmağnı (442 /602-1)

Şarap ateşinin parlaklığı âşığın vücudunun harmanını yakmaktadır. Ney sesi de bu yangından kalan külleri bir nefeste yok etmektedir.

Mey otunıñg lem'ası örtep vücüdum hırmenin
Küllerin ney nağmesi bir demde nâ-büd eyledi (478 /656-2)

3.4.8. Dudak (Leb)

Aşk ehli canı acıyınca dudağını ısırır. Âşk işinden âşıktan daha fazla incinen bir kişi yoktur. Bu nedenle sürekli dudağını ısırmaktadır.

Ehl-i 'ışk âzürde cânın isteben tişler lebin
Mindin uşbu kışşada âzürde cânraq yok kişi (444 /605-4)

3.4.9. Göğüs, Bağır, Sîne

Sevgili âşığın bağrını, göğsünü ve gönlünü yaralamıştır ancak âşığın yaralı gönlü bu hâldeyken bile sevgiliyi diler, ona kavuşmak ister.

Bağrım u köksüm bile köñglümni kıldıñg yaralığ
Cännı hem bu hâl birle yaralığ köñglüm tiler (155 /182-5)

Ayrılık kılıcı âşığın bağrını yufka yufka kesip her bir katına tuz serpmektedir. Bilindiği gibi açık yaraya tuz serpmek bir işkence unsurudur. Ayrılık da âşık için işkence gibidir.

Veh ki bađrımını lebi hecride tıđ-i fūrķati
Yupķa yupķa kisti vü tuz sepi anda teh-be-teh (432 /587-6)

Âşığın camı sevgilinin dudağının hayâliyle bağrında oluşan yırtıkları dikmek için elifi iğne, ipeği de iplik yapar.

Lebi hayâlide bağrım şikâfını tiksem
Elifdin igne kıılır cân u riştedin ipeki (481 /661-5)

Âşık sevgilinin gül yaprağına benzeyen yanağının arzusuyla göğsünün her tarafını tırnaklarıyla soymuştur. Burada gül yapraklarının kat kat olması ile âşığın göğsünü soyması arasında ilişki kurulduğu görölmektedir.

Berg-i gül dik ‘arızınđnıđđ şevkıdın tırnağ ile
Yüz taraf köksümüni soydum her biri tırnağça (433 /588-3)

3.4.10. Göz

Âşığın gözü daima yaşlıdır. Sevgiliye duyduğu özlemlerle âşığın gözüne geceler boyunca uyku girmez. Herkes uyurken o sabâhlara kadar ağlar, kanlı gözyaşları döker. Bazen âşığın parça parça olmuş ciğerindeki kan gözlerinden akar. Ayrıca sevgilinin dudağı, yanağı gibi kırmızı renkli uzuvlarına duyulan özlemlerden söz ederken de âşığın kanlı gözyaşı döktüğu görölmektedir.

Âşığın gözleri ağlamaktan sevgilinin dudağı ile aynı renk olur. İki de kırmızıdır ancak âşığın gözleri acı ile ağlarken, sevgilinin dudağı tatlı tatlı gülmektedir.

Közlerim la‘ liğa hem-reng oldu veh ni hâl ikin
Kim bu acığ yığlağan sayı ol eyler nüş-handı (115 /125-5)

Âşık sevgilisinden başkasının güzelliğine asla bakmayacağını dile getirir. “Ben başkalarının güzelliğine bakarsam gözüm çıksın. Başka bir göz senin güzelliğine

bakarsa onun da gözü çıksın” diyerek bedduada bulunur. Bu durum âşıkta bulunan vefâ duygusunu ifade eder. Âşık kendisi başkalarına bakmayacağını belirtirken aynı vefâyı sevgiliden de istemektedir.

Özgeler hüsünin temâşâ eylesem çıksun közüm
Özge bir köz hem ki hüsünüñni temâşâ eylese (45 /26-3)

Âşık gözlerinden akan kanlı yaşları göz bahçesinden saçılan lâlelere benzeter. Çünkü onun kanlı gönlü lâle gibi parça parça olmuştur.

Yana her dem işim saçmağ durur köz bâğdın lâle
Ki bolmuş lâle dik kanlığ köñgöl pergâle pergâle (419 /569-1)

Âşığın kanlar içindeki gözleri sevgilinin yüzündeki ben gibidir. Kanlı gözlerindeki gözbebeği sevgilinin kırmızı yanağındaki siyah bene benzemektedir. Aynı şekilde lâlenin ortasında bulunan siyahlık da âşığın gözlerinin karasını hatırlatmaktadır.

Yüz ü hâliñdin Nevâyî'niñ közi dur kan ara
Lâle dik kim dâğı bolmuş köz qarası hey'eti (451 /616-7)

Âşık sevgilinin dudaklarının arzusıyla kanlı gözyaşları dökmektedir. Dökülen kanlı yaşlar âh eden âşığın soğuk nefesiyle donarak lal ve mercan olmuştur. Lal ve mercan kırmızı renkli taşlardır. Âşığın gözyaşları da kırmızı renkte aktığı için renk bakımından benzerlik kurulmuştur. Sevgilinin dudaklarıyla da renk bakımından ilişki kurulduğu görülmektedir.

Lebleriñniñ şevkıdın her kaçre kan kim tökti köz
Savug âhımdın hemol dem la'l ü mercân bağladı (458 /626-3)

bakarsa onun da gözü çıksın” diyerek bedduada bulunur. Bu durum âşıkta bulunan vefâ duygusunu ifade eder. Âşık kendisi başkalarına bakmayacağını belirtirken aynı vefâyı sevgiliden de istemektedir.

Özgeler hüsünin temâşâ eylesem çıksun közüm
Özge bir köz hem ki hüsününîni temâşâ eylese (45 /26-3)

Âşık gözlerinden akan kanlı yaşları göz bahçesinden saçılan lâlelere benzettir. Çünkü onun kanlı gönlü lâle gibi parça parça olmuştur.

Yana her dem işim saçmağ durur köz bâğdın lâle
Ki bolmuş lâle dik kanlığ köngül pergâle pergâle (419 /569-1)

Âşığın kanlar içindeki gözleri sevgilinin yüzündeki ben gibidir. Kanlı gözlerindeki gözbebeği sevgilinin kırmızı yanağındaki siyah bene benzemektedir. Aynı şekilde lâlenin ortasında bulunan siyahlık da âşığın gözlerinin karasını hatırlatmaktadır.

Yüz ü hâlinîğdin Nevâyî'niñ közi dur kan ara
Lâle dik kim dâğı bolmuş köz qarası hey'eti (451 /616-7)

Âşık sevgilinin dudaklarının arzusıyla kanlı gözyaşları dökmektedir. Dökülen kanlı yaşlar âh eden âşığın soğuk nefesiyle donarak lal ve mercan olmuştur. Lal ve mercan kırmızı renkli taşlardır. Âşığın gözyaşları da kırmızı renkte aktığı için renk bakımından benzerlik kurulmuştur. Sevgilinin dudaklarıyla da renk bakımından ilişki kurulduğu görülmektedir.

Leblerinîğniñ şevkıdın her kaçre kan kim tökti köz
Savuğ âhımdın hemol dem la'l ü mercân bağladı (458 /626-3)

3.4.11. Gözyaşı (Eşk, Sirişk)

Divan şiirinde âşık sürekli gözyaşı dökmesiyle anılır. Âşığın döktüğü yaşlar çoğu zaman kanlı akar. Âşık sevgilinin hasretiyle geceler boyu kanlı gözyaşları akıtır. Âşığın gözlerinden akan yaşlar bazen sel olur, taşar.

Âşığın kanlı gözyaşı ile sevgilinin dudağı ve yanağı arasında renk bakımından ilişki kurulur. Âşığın gözyaşlarının kanlı olmasının sebebi sevgilinin dudağına duyulan özlemdir.

Vuslat zamanı âşığın döktüğü mutluluk yaşlarının her biri sonunda ayrılık kuşlarına yem olmaktadır. Yani vuslat hiçbir zaman tam anlamıyla mümkün olmaz.

Kaatre kaatre şādılığ eşkin ki saçtım vaşlıda
Barça hicrân kuşlarığa dâne boldı ‘ âkıbet (81 /76-3)

Âşık ne kadar gözyaşı dökerse döksün sevgilinin sureti gözünün önünden gitmemektedir. Suyu kan olan bahçeye lâleden başka çiçek vermek mümkün değildir.

Niçe rengin eşk töksem közde ol yüz naşşı dur
Lâledin özge ni gül birgey suyu kıan bolsa bāğ (241 /309-7)

Sevgilinin dudağından ayrı kalmak âşığın gözünden kanlı yaşlar getirmektedir. Bu yaşların kaynağı âşığın parçalanmış bağıdır. Sevgilinin dudağı ve âşığın gözyaşı arasında renk bakımından ilişki kurulmaktadır.

Lebiñg hecrinde kıan yaşım kilür bağırım şikāfıdın
‘Aceb irmes bu yañlıg suğa bolsa ol şıfat menba‘ (236 /301-2)

Ayrılık ateşinin dumanı âşığın gözlerini yaşartsa buna şaşılmaz. Çünkü yıldızlar geceye tâbidir. Gece yoksa yıldızlar da yoktur. Ayrılık karanlık bir geceye, yıldızlar ise bu gecede dökülen gözyaşlarına benzemektedir.

Hecr otı dūdı közümdin ni ‘aceb tökse sirişk
Çünkü tün haylığa encüm sipehi dur tābi‘ (237 /303-3)

Sevgili güneşe benzer ve güzelliğiyle tüm dünyayı aydınlatır. Ancak âşığın güneşte yaşaran gözleri sevgiliyi görmesine engel olmaktadır. Âşığın gözyaşları âdeta bir denizdir.

Cihānnı ol kıyaşnıñ berķ-ı hūsni örtegey irdi
Ger ansız baħr-i eşkim bolmasa irdi eger māni‘ (238 /305-2)

Burada Fuzuli’nin su kasidesindeki
“Âb-gūndur günbed-i devvâr rengi bilmezem
Ya muhît olmuş gözümden günbed-i devvâre su” beyiti aklımıza gelmektedir.

Kaza mimarı, âşığın gözyaşından etkilenip gökyüzünün kubbesini sağlamlaştırmak için bağlamıştır.

Gökyüzünde bir bağ yoktur. Fakat âşık muhayyilesinde, bu gök kubbe birbirine bağlı gibi düşünülmüştür. Âşığın döktüğü yaşlar gök kubbeyi yıkmasın diye felek onu sağlamlaştırmak istemektir. Âşığın gözyaşlarının çokluğunu anlatmak için böyle bir ifade kullanılmıştır.

Köz yaşımdın nem tapıp tur gerçi mi‘mār-ı kaçā
Bağladı kök günbedi taşkını istiħkāmlıg (244 /312-6)

Âşık kendini gizlemediği için gözyaşı çölleri ve dağları kaplamaktadır. Onun bu hâlini görenler ona Ferhat ve Mecnûn derler.

Asray alman özni eşkim tuttı deşt ü tağnı
Niçe kim Ferhād ü Mecnûn didiler (257 /331-2)

Süslü bir kelebek görünce peşinden koşan çocuk gibi âşık da sevgilinin yüzündeki hattı görünce gözyaşı dökmeye başlar.

alağay şafhada rı'ağnı körüp aqtı yaşım
Tıfl dik kim yögürür körse mülevven köpelek (264 /342-2)

Sevgilinin dudağı âşığın gözyaşı selini kan gibi akıtmaktadır. Bu yaşlar ne kadar akarsa aksın sevgili kanacak gibi değildir. Sevgili âşığın gözyaşlarını akıtmaya doymamaktadır. Âşığın kanlı gözyaşları ile sevgilinin dudağı arasında renk bakımından benzerlik görülür.

Lebiğ ki seyl-i sirişkimni aqızur an dik
İrür bu an dik imes ol velik angan dik (269 /349-1)

Âşık gözyaşlarını akıtmaz, onları gözünün içinde saklar. Bu sakladığı yaşlar onun kanına ulaşarak faydalı bir tanıklık yapmaktadır.

Asradım sini köz içre ay yaş
anıma irdi tanuğluğ asığınğ (273 /355-4)

Gönüldeki görünen ateşi yatıştırmak için gözyaşları yeterli olabilir. Ancak gözyaşı dökmek âşığın gönlünde yanan gizli ateşe çare değildir.

Ger köngülniğ âşkar otığa teskîn irse eşk
Kim ıla alğay 'ilâc anığ bu pinhân otığa (429 /583-5)

Âşığın gümüş renkli gözyaşı taneleri kan rengine boyanmıştır. Şengerf dedikleri kırmızı boya da bir zamanlar gümüş renginde idi.

SİM-gün galan sirişkim dur ki hâlâ boldı an
Bu ki il şengerf diy durler burun sİM-âb idi (445 /606-6)

Âşık sevgilinin hayâli ile gözyaşı dökerek koşuşturduğunda gökyüzündeki ay ve yıldızlar bile onun gibi görünmez. Âşığın döktüğü yaşlar yıldıza, sevgilinin kaşı ise hilale benzetilmektedir.

Saçıp sirişk yögürsem kaçınğ hayâli bile
Sipihir minçe imes kevkeb ü hilâli bile (425 /578-1)

Âşık sevgiliden ayrılma gecesinin korkusuyla gözyaşı dökse şaşılmaz. Düşmanı padişah olan kişi daima zehirden korkmaktadır. (Eski dönemlerde devlet adamları düşmanlarını zehirleterek öldürtürlermiş. Beyitte bu âdete telmih vardır).

Yoğ ‘aceb ger şâm-ı hecriñ vehmidin töksem sirişk
Zehrdin vehm eyler ol kim pādşeh dur düşmeni (447 /610-3)

Sevgilinin ateş kırmızısı dudağı âşığın döktüğü gözyaşlarına gülerse buna şaşılmaz. Zira denizin bulanıklığında mercan ateşini kimse farketmez.

Âteşin la‘liñ ger eşkimdin küler irmes ‘aceb
Kim küdüret baħridin fehm itti mercân otıga (429 /583-4)

Âşığın gözyaşı seli her yerde cilveli bir şekilde aktıkça âşık “keşke cilve benim gözyaşlarımda değil, salınan sevgilimde olsaydı” demektedir. Âşık cilve edenin kendi gözyaşları değil, selvi gibi salınarak yürüyen sevgilisi olmasını dilemektedir.

Bolğuca eşk-i revânım seyli her yan cilve-ger
Cilve ol serv-i hırāmânımda bolğay kâşki (443 /604-3)

3.4.12. Kemik (Süngek)

Âşığın çürümüş kemikleri ve ten toprağı sevgilinin başında dönüp duran çer çöp gibidir. Âşık kendi kemiklerini girdaba kapılmış çöplere benzetmektedir, bu çer çöp sevgilinin başı üzerinde döner durur, oradan ayrılamaz. Çünkü girdaba kapılanın oradan kurtulması mümkün değildir.

Çürük süngeklerim irmiş koyun ara hâşak
Başınğga ivrüledürgen tenim gubarı bile (421 /571-7)

3.4.13. Kirpik

Âşığın her bir kirpiği ayrılığı şerh eder, yazar. Sanki felek âşığın kirpiğini deniz içinde kalem yapmıştır da o kalem ayrılık şerhi yazmaktadır. Deniz âşığın gözyaşlarını anlatmak için kullanılmıştır. Kirpik ise kaleme benzetilmektedir.

Firâk şerhini her kirpikim yazar gūyā

Felek müjemni tiŋgiz içre key qalem kıldı (455 /621-4)

Eğer meşşate sevgilinin saçlarını gizlice tarayacaksa gelsin, çünkü âşığın kirpikleri sevgiliye tarak, gözyaşları su olmaktadır. Gözleri ise sevgili için halvet yeridir. (Meşşâte gelini süsleyen, hazırlayan kişidir). Yani âşık “sevgili gelsin benim gözlerimde süslensin; gözyaşlarım ona su, kirpiklerim tarak olur” demektedir.

Ger nihān saçın tarar meşşāte kilsün kim irür

Kirpikimdin şāne eşkimdin su köz halvet-serāy (477 /655-3)

Sevgili âşığın kirpiklerinin altındaki kanı görmediği için âşığı yaralı olarak algılayamaz. Âşığın gönlü aşktan yaralı değildir sanır.

Ay ki köŋglümni didiŋg mecrūh imes tur ‘ışkıdın

Körmediŋg āyā ki müjgānım ara qan dur yana (417 /566-5)

3.4.14. Yüz, Yanak

Âşığın yüzü daima solgundur, sararmıştır. Sevgilinin hasretini çeken âşığın yüzünden kan çekilir, benzi kül rengine döner. Tekrar iyileşmesi ve canlanması ancak sevgiliye kavuşmakla mümkün olur.

Âşığın sarı yüzünün her tarafı gözyaşlarıyla dolmuştur. Âşığın bu hâldeki yüzü tatlı su akan bir güz bahçesini andırmaktadır.

Bu sarıg ruhsâr üze her sarı eşkim oşşaşur
 Bir hazânlıg bâg içinde her taraf rüşen zülâl (305 /400-6)

Sevgilinin hasretiyle yüzünün rengi solan âşık sevgiliye kavuşarak yüzüne tekrar kan gelmesini istemektedir. Ancak âşığın gül bahçesi daima güz mevsimi yaşamaktadır, onun bahçesine bahar bir türlü gelmemektedir.

Sarıg yüzümni kızıl kılmadı vişâl meyi
 Bu gülşen içre bahâr olmadı hazânımğa (414 /561-6)

Ayrılığın darbesi yüzü sıkıntıdan dolayı siyah olan âşığın yüzünü kırmızı hâle getirmiştir. Âşık yüzü kara olmaktan kurtulduğu için bu duruma şükretmektedir.

Âşığın yüzünün kırmızı olması az görülen bir durumdur. Divan şiirinde genellikle âşığın yüzü karadır.

‘Ârızımdın guşşa kâcınıñ sevâdın kıldı al
 Şükr kim kütqardı mundağ yüz qaralıgdın mini (480 /660-5)

Bahar geldiğinde açan lâleler âşığın gönlündeki kanlı yaralara benzer. Çünkü onun lale yanağına bahar gelmemektedir.

Lâleler köñglümge qanlıg dâğlar dur nev-bahâr
 Kim vaţanğa lâle-ruhsârım ‘azîmet kılmadı (486 /668-5)

Sevgiliden ayrılan âşık sarı yüzü üzerine kanlı gözyaşları dökmektedir. Ayrılık âşığın zaferan bahçesini çektiği gamlardan dolayı lâle bahçesine çevirmiştir. (zaferan: güzel kokulu bir çiçek, safran)

Qan yaşıım sarıg yüz üzre âşkâr itti firâk
 Za‘ferân-zârımnı gamdın lâle-zâr itti firâk (253 /326-1)

Âşığın yüzünün sararmasına, gözyaşlarının kanlı akmasına şaşılmaz. Çünkü yüzünün karalığı ve ettiği isyanlar onun saçlarını ağartmıştır.

Ni tañg 'izârim eger sarğarıp kızardı yaşım
Ki yüz qaralığ u 'ișyân bile aqardı başım (312 /410-1)

3.5. Maddî Ve Manevî Haller

Âşığın yaşadığı maddî ve manevî hâller genellikle sevgiliye duyulan özlemden ve sevgiliden görülen zulmden kaynaklanmaktadır. Âşık her zaman hasta ve zayıftır. Sevgiliye sesini duyurabilmek için geceler boyu ağlayıp feryat eder.

Âşık çalgıcıya sazının hâl dilinden anlamasını söylemektedir. Zira onun sazının telleri ölüye ağlar gibi âşığın hâline ağlamaktadır.

Ay muğannî bolma gâfil kim zebân-ı hâl ile
Nevha eyley dur miniñg hâlimğa sâzıñg bemleri (449 /613-6)

Nevâyî'nin hâlini gören felekler geceleri karalar giyip gözyaşı dökmektedir. Felek bile onun hâline acıyıp yas tutar.

Giceler eflâk nivçün yaş töker keyip qara
Bolmasa miskîn Nevâyî hâliğa mâtemleri (450 /613-7)

Sevgiliden ayrı kalarak kendinden geçen âşık öyle acınacak hâldedir ki sevgilinin mumunun yanması da inlemesi de âşık içindir. Geceleri yanan mumun tabii hâli bir hüsn-i talille âşığa acıması olarak düşünülmüştür.

Kiçeler hecriñgde bî-ğod min, miniñg hâlimğa dur
Şem'niñg geh köymeki geh nâlesi geh riqqati (451 /616-2)

3.5.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle

"Âşıkın ah u feryadı, sabâhlara kadar devam etmek üzere her gece tekrarlanır. Gürültüsü feleklere ulaşır ve bütün canlılar bu ah u feryaddan etkilenir, rahatsız ve tedirgin olur. Bazan onlar da feryada ve ah çekmeye başlarlar. Uykuları kaçar ve

gürültüden uyuyamaz hale gelirler. Fakat bütün bunlara rağmen, aşık sevgilisini rikkate getiremez. Hatta, onun bu ah u feryad'ına bazan güler ve bazan da onu duymamazlıktan gelir.” (Tolasa, 2001: 359).

Âşıklar öyle âh etmektedir ki felek kendini bu âhın ateşinden korkmuş ve kendini korumak için kalkan olup, güneşi de bu kalkanın kubbesi yapmıştır.

Çarh 'uşşâk âhı otıdın meger vehm itti kim
Kubbe kıldı mihrini öz hey'eti kalğan bolup (73 /64-7)

Külbe-i ahzân hüznler kulübesi anlamına gelir. Yakup peygamberin oğlu Yusuf'u kaybetmenin üzüntüsüyle yıllarca ağladığı ve gözlerini kaybettiği yer bu isimle anılmaktadır.

Âşık kendi ağladığı ve âh ettiği yeri de külbe-i ahzâna benzetir. Onun âhının dumanı bu evi külbe-i ahzân olmaktan çıkarıp âdeta bir düşman evi hâline getirmiştir.

Dūd-ı ahım kim çıkar öy tünğlikidin botraban
Vâş-hâne eylemiş bu külbe-i ahzânı dūd (118 /129-2)

“Âhın dumanı göklere yükselir, çünkü âşıkın Allah'dan gayrı kimsesi yoktur. Duman ateşten çıkar; âşıkın hecr ateşine yanınca âh eylemesi bundandır.” (Çavuşoğlu, 1971: 226).

Âşığın âhının ateşi aşk evine ateş düşürmüştür. Bu ateş evin salonundan kubbesine kadar her yeri sarmıştır.

Âh dūdı mu ikin ya 'ışk öyümge saldı ot
Bu ki tutmuş hücre vü günbedni dūd eyvânı dūd (118 /129-3)

Gökyüzünde görünenler yıldız değil âşığın âh oklarının açtığı yaralardır. Nasıl ki yıldızlar akşamları ortaya çıkıp sabaha kadar görünmeye devam eder, âşığın yaraları da sabaha kadar gömleğini kana bulamaktadır.

Kökte ger encüm imes âhım okınıñg yâresi
Şâmlar ni dur şafağdın köñglekim qan eylemek (259 /334-5)

Âşık sevgilisine ulaşmak için âh ve feryat ile yoldaş olur. Fakat aşk yolundaki süratten dolayı bu yoldaşlık âşığa yetmez.

Saᅇga yitmekde hem-râhım idi efgân ile nâle
Velikin sür'at içre maᅇga yitmes irdi hem-râhī (457 /625-4)

Âşık ettiği feryatlarla âdeta dağları delen Ferhat olmuştur.

Güiyâ Ferhâd irür tağ içre kim çıksem figân
Ol dağı hem-derdliğdın tiᅇg çiker efgânını (454 /620-2)

Âşık sevgilinin gamıyla anlayıp inlemekte, böyle bir belâyaya tutsak olduğu için de feryat etmektedir.

Heyhât kim birev gamıdın zâr min yana
Feryâd kim belâga giriftâr min yana (418 /568-1)

Âşık içine düştüğü aşk yüzünden feryat etmektedir. Eğer âşık feryat etmezse aşk ateşi onu kebab eder.

'Işk ara ay kim didiᅇg her laᅇza feryâd itme vây
Ot tutaşkan çağ bolur her kimse feryâd itmese (431 /586-2)

Âşık kendi gönlünü virâneye benzetmektedir. Baykuşun virânelerde inlediği gibi aşk hastalığının açtığı yaralar da âşığın gönlünde feryatlara sebep olmaktadır.

Marazlık zahmı köp derdin pey-â-pey köñglüm efgâni
Bozuğdın eyle dur kim çuğd kılgay dem-be-dem nâle (419 /569-5)

Âşığın sevgilinin aşkıyla yanan gönlünün parçaları her tarafa dağılmaktadır. Bu yangından çıkan kıvılcımlar ve âh ateşinin dumanı her yeri kaplamıştır.

Köngül pergâlesi dur her taraf 'ışkıñğdın örtengen
Şererler kim çıkar âhım otı düdı bile hem-reh (424 /576-3)

Felek âşığın feryatlarını görüp ona acımış, ecel de canını bağışlamıştır. Âşığın güz bahçesine cennet bağlarının gülü gelmiştir.

Felek bahtı figânımğa ecel raħm itti cânımğa
Hızânlıg büstânımğa gül-i bāğ-ı cinân kildi (449 /612-6)

Ayrılığın zehri âşığın âhını ve gözyaşlarını açığa çıkarır. Sanki son nefes uykusu onu esnetmektedir. Burada ayrılığın ölümden ağır olması düşünülebilir.

Zâhir eyler eşk ile âhımın hecriñğ agusı
Güyî mundağ isnetür âhır nefesniñğ uykusı (440 /599-1)

Âşığın feryatları ay yüzlü sevgilisine ulaşmadığı için âşık sevgiliye kavuşamaz. Bu nedenle âşık gönlündeki yaranın feryadına da yansımış olmasını ister. Gönlündeki yaranın şiddeti âşığın ağlamalarına da yansımış olsaydı sevgili âşığın sesini duyabilirdi.

Nâlem ol ayğa yitip cân vaşlıdın maħrûm irür
Cân dağı peyveste efgânımda bolğay kâşki (443 /604-6)

Ali Şir Nevâyi başka bir beyitte yukarıda söylenenlerin aksine çok feryat etmemek gerektiği üzerinde durmaktadır. Gönül sevgiliye kavuşma anını ganimet sayıp bir an bile figân etmez. Çok feryat eden kişi sevgiliyi bulamaz.

Ay köñgöl vaşlın ganîmet tut demî kılma figân
Kim anı tapmay figân bisyâr kılğunğ dur yana (415 /563-3)

3.5.2. Aşk, Sevdâ

Aşk Divan şiirinin en temel konularındandır. Âşığın içinde bulunduğu bütün hâllerin kaynağı da esasında içine düştüğü aşktır.

“Aşk, tesirini daha çok âşık üzerinde gösteren bir haldir. Sevgili, âşığı âşıklığına pişman edecek bir davranış içinde görülür. Bu sebeple aşk, çoğu zaman âşık için bir sıkıntı ve acı vesilesi olur.” (Sefercioğlu, 2001: 334). Garaib’s-Sıgar’da da aşk üzerine yazılmış gazellere rastlanmaktadır.

Âşık sevgilinin aşkıyla ağlayıp inlediğini dile getirmekte ve aşk belâsına tutulduğundan beri feryat etmektedir.

Heyhât kim birev gamıdın zâr min yana
Feryâd kim belâğa giriftâr min yana (418 / 568- 1)

Aynı gazelde âşık aşk derdi yüzünden aklının başından gittiğini, gönlünün yandığını ve canının çıktığını belirtmektedir. Ancak o, içine düştüğü bu duruma şükretmektedir ve yükünün hafif olduğunu söylemektedir.

‘Aql itti hûş kitti, kõngül köydi, çıktı cân
Şükr it Nevâyî’yâ ki sebük-bâr min yana (419/ 568-7)

Kendisini aşk ateşine mensup eden kişi ateş içine düşse de yanmaz. Tıpkı semender gibi içinde bulunduğu ateş ona hayat verir.

Ot içre tüşse bolur nisbeti Semender dik
Kişi ki ‘ışkıñg otığa özin kılıp mensüb (57 /43-3)

Gönülde aşk varken karanlık yoktur. İçinde aşk olmayan gönül ise kapkaradır. Nasıl ki ateş söndüğünde geriye kalan kül kapkaradır, aşk olmayan gönül de aynı şekilde kararmıştır. Gönlü aydınlatan, gönle can veren içindeki aşktır.

‘Işık ref’ olgaç köngülge yoğ turur cüz’ tırelık
Ol şıfat kim şı‘lesi çökeç bolur ağger ıra (50 /33-5)

Âşığın içi aşk ateşinin yaktığı bir tandır gibidir. Gönlündeki gizli yaralar ise bu tandırda kebab olmuştur.

Tenürî dur içim güyâ kıztıktan ‘ışık otı anı
Yapıştırılan kebab ornı aňga her dâğ-ı pinhâni (452 /618-1)

Her şeyi gizleyen de âşikâr eyleyen de âşktır. Ancak âşığın hâlini gizlemeye de açığa çıkarmaya da cesareti yoktur.

‘Işık peydâ vü nihân olturdu likin yoğ turur
Zehre bu hâlimni hem ihfâga hem izhârğa (428 /582-4)

Aşk sınırları olmayan, uçsuz bucaksız bir çöldür. Âşık aşk çölüne ayak basmıştır ancak onun sonsuzluğu ile başa çıkmak zordur. Aşk o kadar derin, o kadar geniş bir vadidir ki içinde kaybolmamak neredeyse imkansızdır.

Ay Nevâyî ‘ışık şahrâsıda hod koyduňg kadem
Tâ niçük laşkey sin ol pâyâni yoğ vâdî bile (425 /577-7)

Âşık kendini Vâmık ve Ferhâd’dan ayrı tutar. Ben başkayım onlar başka der. Aşkın kendisini bolluk, bereket ehli arasında itibar sahibi yapmasını istemez. Kendisini aşk ile ünlenen şahıslardan ayrı tutar.

Min özge Vâmık u Ferhâd özge dur ay ‘ışık
Tena‘um ehli ara i‘tibâr kıлма mini (450 /614-6)

Beyitlerde aşkın kişileştirildiği, bazen de ona hitap edildiği görülmektedir.

Aşk âşığın evini barkını yıkar, virân eyler. Âşık ondan en azından canını bağışlamasını diler.

Harâb eyledinġ ay ‘ışk hânûmânımını

Taşavvur eyle ki öldüm baġışla cânımını (465 /638-1)

Aşk herkeste kendini farklı farklı göstermektedir. Her işte ayrı olmak üzere yüz binlerce farklı huy yazmaktadır. Fakat asıl tazelik, turfalık (şaşılacak şey) bunlardan yüz binde birinin bile yazılmamış olmasıdır.

‘İşk kim her bir işide yazdı yüz miñġ turfa hulk

Turfaraġ bu dur ki yüz miñġdin biri yazılmadı (479 /657-4)

“Aşk, aşık-maşuk arasında, daha ziyade aşık isabet eden bir haldir. Sevgilide en az bulunan şey, aşık karşı olan aşk ve sevgidir.” (Tolasa, 2001: 386).

Aşk ağlayıp inleyen âşığı yüzlerce belâ kılıcı ile yaralamaktadır. Ayrılık zavallı, hasta âşıġa binlerce kâtil zehri sunmaktadır.

Ni idi ay ‘ışk yüz tîġ-ı belâ min zârġa

Heçrdin miñġ zehr-i kâtil bir hazîn bîmârġa (427 /581-1)

Eġer aşk günah ise âşık binlerce kez günahkâr olmuştur. Allah şahittir ki bu işte âşığın utanması haksızlıktır. Âşık aşkın günah olduğunu sanarak haksız yere utanmaktadır.

‘İşk eger bolsa güneş min-min güneş-kâr, ay köñġül,

Tanmaġım nâ-ħaġ durur bu işte çün Ĥaġ dur güveh (432 /587-3)

Aşka düşen kişinin başına türlü türlü işler gelirmiş. Bu nedenle âşığın baġrının parçaları kanlı gözyaşlarına karışmaktadır.

‘İşk ara işler tüşer irmiş kişiniñġ başıġa

Kim koşar irmiş baġır pergâlesin kan yaşıġa (430 /585-1)

Divit periye benzeyen sevgilinin saçlarının karalığını yazdığından beri sevdâya tutulmuş olanı ancak zincirle zapt ederler. Sevdaya tutulan kişi delirmişdir, delirenin

zincirle bağlanmasının sebebi ise sevgilinin saçlarının şekil yönüyle zincire benzemesidir.

Ol perî zülfi sevâdın yazğalı bolmış devât
Eyle sevdâyî ki asrarlar anı zencîr ile (421 /572-5)

Sevgili kavuşma sözü verdiği hâlde âşîğın canını almaktadır. Bu durum onun sözlerine güven olmayacağını gösterir. Sevgili bu sevda için zaman belirtmese daha iyi olurdu.

Va'de vaşl itti alıp cân hūyığa yok i'timād
Yağşırağ dur ger bu sevdâ içre mî'ād itmese (432 /586-6)

Aşk, gam kılıcıyla âşîğın göğsünü parçalamaktadır. Âhlarının dumanı ise gözlerini yaşartmaktadır.

Âh kim gam tîğdın köksümni kıldı çāk 'ışk
Dūd-ı âhımdın közümni eyledi nemnāk 'ışk (252 /324-1)

3.5.3. Ayrılık, Hicran, Firkat

Sevgiliden ayrılmak âşık için ölümden beter bir duygudur. Âşîğın tüm ağlayıp inlemelerinin sebebi sevgiliye kavuşamamak ve her daim ondan ayrı kalmaktır.

Âşık her an bin cefâ görse bile bu cefâ sevgiliden ayrılmanın verdiği elem yanında önemsizdir.

Minğ cefâ her lağza körsem bir taraf ol bir taraf
Kim yiter cânân için cânımğa hicrândın cefâ (52 /36-3)

Semender ateşte yanmayan efsânevî bir varlıktır. Âşık; aşk içinde semender gibidir. Ayrılık ateşiyle yanan âşık cehennem ateşinden korkmaz. Nasihatlerle onu korkutmaya çalışmak nafi değildir.

‘Işk ara düzahdın ay nâşih mini qorqutma kim
Heç otın körgeñ Semenderğa şererdiñ qayda bāk (260 /335-6)

Âşığın gönlü sevgilinin gamından dolayı çaresiz hâldedir. Sevgili ayrılık kılıcını çekerek âşığın çaresiz gönlünü yüz parçaya böler.

Gamıñgı çıkkeli yalguz köñgöl idi ‘aciz
Ki tiğ-i fūrkat ile anı yüz ‘aded kıldıñg (284 /371-5)

Ayrılık âşığın bedenini gam çektirerek mecalsiz bırakmıştır. Âşığın bedenini güçsüz bıraktığı yetmezmiş gibi bir de canına kastetmektedir.

Veh niçe cismimni gamdın nâ-tuvān itkey firāk
Nâ-tuvān cismimğa her-dem qaşd-ı cān itkey firāk (253 /325-1)

Sevgiliden ayrılmak âşığın karanlık kulübesine ateş düşürmüştür. Âşığın kulübesi bu ateşle tutuşan vücûdu sayesinde aydınlanmıştır. Yani ayrılık ateşi âşığın karanlık evine ateş düşürerek aydınlatmıştır.

Tire külbem içre ot saldı firāqıñg vāy kim
Yarudı köymek otı birle tutaştı hırmenim (312 /411-2)

Cennet bahçesinden cehenneme düşenin ateşi bile ayrılık acısıyla yanmakta olan âşığın ateşi kadar şiddetli değildir.

Ravzadın düzahqa tüşkeniñg otınıñg şiddeti
Yok turur köymekde hicrāniñgda qoyagan dāğca (433 /588-2)

Âşığın ayrılıktan yanan gönlünün soğuk âhını görenler cehennemde sıcakla da soğukla da azap olduğunu anlarlar.

Anglağaç düzahda bar ısığ savuğ birle ‘azāb
Heç ara kim körse otluğ köñglüm āh-ı serdini (482 /663-4)

Başkaları vuslatın gül bahçesinde mest olmuş iken ayrılık çölünde âşığın bağına saplanmayan diken kalmamıştır.

Vaşl gül-zârı ara il mest ü hicrân deştide
 Kalmadı irkin tiken kim bağıma sançılmadı (486 /668-4)

Şair feleğe seslendiği bir gazelde yıldızların kendisini incittiğini söyler. Gökyüzündeki her yıldızın parlaklığı bir diken olup, ayrılık akşamında âşığı baştan başa yaralamaktadır.

Güiyâ her kevkebiñniñ lem‘asın bir niş itip
 Derd-i hicrân şâmı ser-tâ-ser figâr ittiñ mini (488 /672-3)

Âşık rüyasında ayrılık belâsını görünce sıçrayarak uyanır. Yüreğinin çarpıntısı o kadar şiddetlidir ki yanındakini bile uyandırır.

Ni tüş ki hecri belâsın kölerde siskensem
 Dögüldemek bile çoştını uygatur yürekim (314 /414-2)

Nevâyî gözlerinden kanlı yaşlar akıtarak ayrılık defterini yazmıştır. Bu nedenle ayrılık defterini sayfa sayfa açanlar onun baştan başa kan olduğunu görürler.

Nevâyî defter-i hecriñ yazıp köz tökti hün-âbın
 Çün açsañğ şafha şafha körge sin çan ötkenin teh teh (424 /576-9)

Ayrılık yüzünden âşığın hayatı acı bir tat almıştır, ayrılık âşıkta yaşama sevinci bırakmamıştır. Bu nedenle âşık sâkiden kendisine tatlı kadeh sunmasını istemektedir.

Sâkiya telh oldı ‘ayşım hecr-i bî-dâdı bile
 Tut acıķ mey kim içey mîr-zâ çüçük yâdı bile (424 /577-1)

Düşmanı padişah olan kişi daima zehirden korkmaktadır. Âşık da ayrılık gecesinin korkusuyla gözyaşı dökse buna şaşılmaz.

Yok 'aceb ger şâm-ı hecrîñ vehmidin töksem sirişk
Zehrdin vehm eyler ol kim pādşeh dur düşmeni (447 /610-3)

Sevgiliden ayrılmak o kadar yakıcıdır ki âşığın kebaba dönen gönlü mecalsiz kalmıştır. Zaten yanmış olan kişinin ateşle işi kalmaz. Âşığın gönlü de ayrılıktan dolayı yanacağı kadar yanmıştır. Bu nedenle artık ona ateş tesir etmez.

Süz-ı hecrîñ içre yok biryân köñgölñiñ tākati
Bolmas irmiş köygen ilniñ ot bile köp ülfeti (438 /596-1)

Sevgiliden ayrı kalmak âşık için ateşlerin en büyüğüdür. Nasıl ki pervâne mum ateşinde yanar, âşık da ayrılık ateşiyle yanarak can verir.

Çün köyer pervâne ol şem'-i şebistân otığa
Añğlağay köymekni bir tün köyse hicrân otığa (429 /583-1)

Ayrılık gecesi mum âşığa yoldaş olmuştur. Çünkü o da ayrılık ateşinde kendi kendine kavrulmaktadır.

Şem' hem-derdim durur hicrân tüni kim min kibi
Hecr otıda kavrulur ol dağı özyağı bile (422 /573-4)

Âşık sevgiliden gelen her türlü cefâyâ razıdır. Yeter ki ayrılık olmasın. Âşık sevgiliden ayrı kalmak yerine binlerce dert ve eziyet çekmeyi tercih eder.

Bolğay irdi yüz tümen miñ renc ü miñnet kâşki
Bolmağay irdi belâ vü derd-i fūrkat kâşki (446 /609-1)

Ayrılık âşığın hem tenine hem gönlüne hem de canına ateş düşürmüştür. Âşık dua ederek kendisine ateş düşüren ayrılığın da yanmasını, yani sona ermesini ister.

Yana saldı hecr hem ten, hem köngül, hem cānga ot
Saldı ot hicrān maᅇga ya Rab sal ol hicrānga ot (87 / 86-1)

3.5.4. Cefâ, Cevr, Renc, Mihnet

Sevgilinin cefâsı âşığa lütuftur. Cefâ sevgilinin âşığını hatırlamasıdır. Bu nedenle âşık çektiği cefâdan şikâyetçi değildir.

Güneşe benzeyen sevgili eğri yürüyüşüyle mest olmuş gibidir. Sevgili; eğri giden felek gibi âşığın canına yüzlerce cefâ eylemektedir.

Ol kuyaş mest oldı gūyâ kim kılp igri hırām
Yüz cefâ cānımga eyler çarᅇ-1 kec-reftâr dik (261 /337-6)

Sevgili başkalarını yüzlerce lütuf ile mutlu etmektedir. Âşığın payına düşen ise sevgilinin cefâ ederek kendisini hatırlamasıdır. Sevgilinin cefâ etmesi âşığı hatırlaması anlamına geldiği için âşık bu durumdan memnundur, sevgiliden gelen cefâlar âşığa ilaç gibi gelmektedir.

Yoᅇ ‘ilâcım ger mini bir cevır ile yâd itmese
Veh ni bolᅇay ilni hem yüz luᅇf ile şâd itmese (431 /586-1)

Ayrılığın vermiş olduğu eziyetle âşık âh edip inlemektedir. Ancak o ne kadar âh ederse etsin sevgiliye kavuşması için yeterli değildir.

Mihnet-i hecrîᅇde işim âh ile feryâd irür
Âh eger feryâdıma yitmes vişâliᅇᅇ devleti (451 /616-3)

Âşık sevgiliye vefâ gösterirken ölme derecesine gelir. Sevgili ise âşığa cefâ ettikçe güzelleşir. Ancak sevgilinin bunu bilmezlikten gelmesi dayanılacak şey değildir.

Min vefâda öldüm , ammâ ol cefâda ᅇüb irür,
Bî-vefâliᅇ şivesin bu cānib isnâd itmese (432 /586-7)

Âşığın gönlünde mutluluk yok olmuştur, eziyet vardır. Zira zahmet çekmeyen için hazineye ulaşmak kolay olmaz.

Bozuğ köngülge fenâ bolsa kâm çiksün renc
Ki renc çikmese hergiz müyesser olmas genc (94 /91-1)

Kişinin çektiği sıkıntılar aşk yolunda telâkisine sebep olur. Bu da mânevî bir hazineye benzer. Aslolan onu koruyup muhafaza edebilmektir.

Eger kişige çikip renc, genc boldı naşib
Dise bu gencni asray yoğ andın artuğ renc (94 /96-2)

Divan şiiri geleneğinde âşığın çektiği tüm cefâya rağmen sevgilisinden asla vazgeçmediği bilinmektedir. Ancak Nevâyî'nin beyitlerinde âşığın çektiği cefâdan dolayı başını alıp gitme isteği taşıdığını görmekteyiz. Âşığın memleketlisi de sevgilisi de kendisine zulm etmektedir. Bu nedenle hem memleketini hem sevgilisini bırakıp gitse tuhaf karşılanmaz.

Diyârım ehli birle yârdın başımğa yüz miñnet
Ni tañğ başım alıp kitsem koyup yâr u diyârımnı (483 /664-6)

3.5.5. Delilik

Halk arasında peri görenin delirdiğine inanılır. Âşık da peri gibi güzel sevgiliyi görünce aklını yitirmiştir. Sevgilinin boyu ve yüzü ise âşığı helâk etmiştir.

Miniñ cünūnumğa ger ol perî irür bâ'is
Helâkime çad ile peykeri irür bâ'is (93 /95-1)

Âşık aşkından deliye dönmüştür. Sevgilinin kûyunda onun gibi bir divânedan başka adı sanı kalmamış bir kimse yoktur.

Hâşlar vaşl istegeyler veh ki min dîvânedin
Ol perî kûyide bî-nâm u nişânraq yok kişi (444 /605-6)

“İnsanların perî, melek veyâ sihr te’siriyle dîvâne olduğuna inanılırdı; sevgilinin sehâr olarak tavsif olunan gözünün veyâ meleğe, periye teşbih edilen çehresinin âşıkı dîvâne edişi bu cihettendir.” (Çavuşoğlu, 1971: 200).

Başkaları bahçede peri gibi güzel olan sevgiliyle gezerken divâne âşığın payına yanan ateşten başkası düşmez.

İl çemende ol perî birle kizip min tilbege
Veh ki ‘işret cilve-gâhı gayr-i gülhân bolmadı (480 /659-4)

Âşığın kendi gibi gönlünün de delilik vasfı taşıdığı görülmektedir. Âşığın deli gönlü periye benzeyen sevgiliye kavuşma arzusuyla feryat eder. Sevgili ise ona ümit vererek çocuk gibi kandırmaktadır.

Tilbe könglüm ol perî vaşlın tilep eyler figân
Veh niçe eţfâl dik ümmîd ile alday anı (475 /652-2)

3.5.6. Gam, Gussa, Dert, Belâ

Aşk doktoruna göre gam ve keder zehrinin ilacı şaraptır. Bu nedenle Nevâyî aşk acısını iyileştirmek için kırmızı renkli şaraptan içmelidir.

İç Nevâyî mey ki fehm ittük tabib-i ‘ışkdın
Guşşâ vü gam zehriğa tiryâk imiş yâkût-ı nâb (59 /45-8)

Çektiği dertlerden dolayı âşığın içi kan dolmaktadır. Nefes aldıkça âşığın gözyaşları kabarcıklar gibi dönmektedir.

Bu guşşâ birle içim kan bolup niçük ki kadeh
Közümge her nefes eşk ivrülür mişâl-i habâb (61 /48-4)

Felek, sıdk ehlinin gam çekmesini, gözyaşlarını yıldız gibi saçıp yaka yırtmasını istemektedir.

Çarh sıdk ehli gamın ister ki, bolmuş şubh işi
Eşkdin kevkeb saçıp çāk-i girībān eylemek (259 /334-6)

Nevâyî kederden etrafa ateş salar. Bu yanık ateşle oluşan yanığa benzemez. Onun kederinin yakması ateşin yakmasından çok daha şiddetlidir.

İlge ot saldıñg velî köydi Nevâyî guşşadın
Oğşamas ot birle köydürgenge bu yanğlıg köyük (268 /347-7)

Âşık gam çekmeyi kendine huy edinmiştir. Gam-hâneyi bulmak feleğin boşluğu gibi müşkil ise de âşığa bu huy yaratılıştan verilmiştir.

Nevâyî gamğa hūy eylep durur kim âferinîşde
Felekniñg cevfi dik müşkil eger gam-hāneî bolğay (490 /674-9)

Âşığın dertlerinin dermanı sevgiliden gördüğü cefâdır. Çünkü cefâ sevgilinin âşığına kayıtsız kalmadığını gösterir.

Mecmū^c -1 devānı derd kıldı
Derdiñg ki mañga devā bolup tur (143 /165-2)

Âşığın derdinin çok olduğunu görenler onun öleceğini sanarak mutlu olurlar, ancak bilmezler ki aşk içinde dertli olmak yaşama sebebidir.

Öler dip şād olur köp körse derdim müddeⁱ bilmes
Ki ıışk içre hayātım bāⁱ işi dur derd-nāk olmak (256 /330-2)

Âşık derdimi açayım dese hangi birini açsın. Ayrılık, sevgiliye duyulan arzu ve istek hepsi birer derttir.

Firāk u ārzū vü şevk her biri bir derd
Disem ki derdiñg itey şerh kıaysı derdiñgni (466 /639-3)

Âşıkların âhı feleği ateş harmanına yaksa da gam gecesinin sabahı olmaz, güneş doğmaz. Gam gecesinde görülen kıvılcımlar güneşin doğuşu değil âşıkların âhının ateşidir. Çünkü öyle bir gecede güneş bile doğmak istemez.

Ėam tūni irmes şafağdın şu'le kim maħrūmlar
Köydürürler âhdin gerdūnnı ħırmān otıĖa (429 /583-7)

Âşık sevgilisinden ayrı kalmaktansa yüz binlerce eziyet çekmeye razıdır. Ayrılığın derdi âşık için diğer bütün belâlardan fenâdır.

BolĖay irdi yüz tümen miñĖ renc ü miħnet kâşki
BolmaĖay irdi belā vü derd-i fūrkat kâşki (446 /609-1)

3.5.7. Hastalık, Zayıflık

Âşık aşk derdinden ve sevgiliye kavuşamamanın verdiği üzüntüden dolayı hastalıklı olarak ele alınır.

Zayıflıktan kolunu duvara dayayarak yürüyen âşık için ayrılığın sonsuz yolunu katetmek zordur.

Heçr bī-pāyān yolın kaç' eylemek düşvār irür
Za'fdın min kim yürür min kol tayap dīvārga (428 /582-2)

“Hasta olan şifaya kavuşmayı arzu eder; âşık sevgilinin Ėâh dudağını (öpmek), Ėâh boyunu (kucaklamak) yâni vuslatını ister. Hasta için sabâha ulaşmak, sabâhı görmek, ölümü bir gün ertelemektir; âşık sevgilinin güneşe benzeyen yüzünü bunun için özler” (Çavuşoğlu, 1971: 221).

Doktorun hasta olan âşığı iyileştirmeye çalışması boşunadır. Âşığın derdinin dermânı doktor değil, sevgilidir. Âşığın hastalığının sebebi sevgili olduğu için ilacı da ancak sevgilinin kendisindedir.

Barganıdın haste min kılsañg 'ilâcım ay tabîb
'Ömr zâyi' eyleben bî-kâr kılguñg dur yana (415 /563-4)

Âşığın altında gül renkli ipekten bir yatak olduğu hâlde kanlar içindeki gönlü sevgilinin yüzünü görebilmek arzusuyla hasta olmuştur. Yani âşık görünürde rahat bir hayat sürmektedir. Ancak sevgiliye kavuşamadığı için hastadır.

Çan ara köñglüm yüzüñg şevkıdın andak haste dur
Kim irür gül-gün harîr altıda anıñg bisteri (437 /594-6)

Âşığın kara yüzlü gönlü evini de karartmıştır. Aşk hastalığına tutulmuş olan âşığı kendisi gibi âvâre yapmıştır.

Çıldı âvâre min-i hasteni âvâre köñgöl
Hânumânımmı kara itti yüzi kara köñgöl (300 /393-1)

3.5.8. Kan

Kan geceler boyu ağlayan âşığın gözlerinden akan yaştır, ciğerlerinin rengidir. Ayrıca sevgilinin dudakları ve yanakları da kan rengindedir.

Çektiği dertlerden dolayı âşığın içi kan dolmaktadır. Nefes aldıkça akan gözyaşları kabarcıklar gibi dönmektedir.

Bu guşşâ birle içim çan bolup niçük ki çadeh
Közümge her nefes eşk ivrülür mişâl-i habâb (61 /48-4)

İşret ehlinin şarap içerken yuvarlak limon istemesi gibi âşığın gönlü de her an aşk yarasını dileyip kan yutmaktadır.

Çan yutup könglüm tiler her lahza ‘ışkıng dâgını
 Çurş-ı lîmü istegen dik ehl-i ‘işret içse mül (303 /397-2)

Âşık kadehler dolusu kan yutsa da felek onu umursamaz. Madem felek âşığın kan yutmasıyla, dert çekmesiyle ilgilenmiyor, âşık da ondan gelen cefâları önemsemeyip şarap içmeye devam etmelidir.

Devrân sañga zulm itse çadehler tola mey iç
 Kan yutsañg ayaglar tola devranğa ni pervâ (54 /38-6)

Gönül eğer sevgiliye kavuşmak isterse kendinden geçip üzülmemelidir. Mutlu olmak isteyen kişi yemeyi ve uyumayı terk eder.

Ay köngül vaşl isteseñg bî-hod bolup gam yime kim
 Kâm tapmas kimse kılmay terk h̄âb u hürdını (483 /663-6)

3.5.9. Matem

Gölge sonsuza kadar matem elbisesi içinde kalıp güneşin yanında götürülmemiştir. Güneş sevgili olarak ele alındığında âşığın matemini asla yok olmaz.

Libâs-ı mâtem ara çaldı tâ ebed sâye
 Ki mihrdin nige yanınğda bolmadı maşhûb (57 /43-6)

Ayrılık sonsuz, gece öldürücü, âşığın deliliği ise tuhaftır. Sanki sabâh âşığın matemini tutmaktadır da gülmek istemez.

Hecr bî-pâyân, tûni mühlik, cünûnum bü’l-‘aceb
 Şubh gûyâ mâtemim tutmuş ki kilmes külgüsi (440 /559-2)

3.5.10. Şâdlık, Kâm

Sevgili olmadığı zaman âşık mutluluktan bile gamlanır. Sevgili yoksa âşığı hiçbir şey sevindiremez. Ancak sevgilinin gamı âşığa ulaştığında âşık mutlu olur. Sevgiliden gelen üzüntü âşığı sevindirmeye yeter.

Köñgöl sinsiz tapar gam şâdlıgdın
Gamiñg yitkeç veli eyler anı şâd (116 /126-2)

Âşığın çektiği dertler canına yetmiştir. O, artık bir yudum şarapla mutlu olmak istemektedir.

Mini şâd eylegil bir cür' a birle
Ki gâmdın canğa yitti cân-ı nâ-şâd (116 /126-5)

Âşık vuslat bahçesinde sevinçten ağlayıp âh çekse de yüzünü örtmesine gerek yoktur, çünkü baharın yelinden ve yağmurundan güle dert gelmez.

Şâdlıgdın gül-şen-i vaşlıñgda yıglap çıksem âh
Yapma yüz kim gülge bolmaş yil, yağdın gam bahâr (137 /156-3)

Peri gibi güzel olan sevgili seferden dönüp kederli âşığı sevindirmiştir. Âşığın gönlünden kederler gitmiş, bedenine yeniden can gelmiştir.

Seferdin ol perî yitti min-i maḥzūnnı şâd itti
Köñgöldin iski gam kitti ten içre yeñgi cân kildi (448 /612-2)

Âşık sevgilinin dudaklarının lezzetinden de gözlerinden atılan cefâ oklarından da mahrumdur. Bu nedenle o, ne ölü ne de diridir. Sevgilinin gözlerinden atılan oklar can alıcı, öldürücü niteliktedir. Dudakları ise ölüye can veren âb-ı hayattır. Âşık ikisinden de mahrum kaldığı için ne yaşamakta ne de ölmektedir.

Ni lebiñgdin kâm taptım ni közüñgdin cevri oқи
Bu şıfat maḥrūmlıqtın ni tirig min ni ölüg (268 /347-3)

3.5.11. Vuslat

Âşık daima sevgiliye kavuşma arzusundadır. Vuslat mümkün olmasa da sevgiliden gelen vuslat sözü ayrılık günü bile âşığın acısını yatıştırmaya yeter. Ayrılık günü sevgiliden gelen kavuşma sözü candan gelen söz gibi âşığın gönlünü teskin eder.

Va' de-i vaşlî ki cānāndın kilür hicrān küni
Tındurur könglümni söz yaŋlıg kim ol cādın kilür (132 /148-3)

Âşık sevgilisine kavuşamasa da içinde her zaman kavuşma ümidi taşır. Âşığın ağlamakta olan bedeni aya benzeyen sevgili için yazılan mektuba sarılmaktadır. Âşığın kavuşma ümidinden o mektuba bulaşan karalık görülmektedir.

Zār cismim çırmaşur ol ayğa yazğan nāmeğa
Vaşl ümīdidin bitikke çırmağan tārın körünġ (285 /372-3)

Sevgili âşığına bu halvette kalmasını istiyorsa başkalarını bırakıp gelmesini ve vuslat şarabını içmesini söylemektedir.

Ay ki dip sin ġayrdın ayru kil ü çik cām-ı vaşl
Ger bu ġalvetde Nevāyî maħrem irmes ġaytaray (446 /608-7)

Sevgiliye kavuşup onun yüzünü gören âşık mutluluk gözyaşı dökse şaşılmaz. Onun gözyaşları bahar günlerinde güneşli havada yağan yağmur gibidir.

Vişāl içre yüzün körgeç 'aceb yoġ şādliġ eşkim
Bahār eyyāmıda kün çıġsa hem yamġur yaġar ġāhī (457 /625-3)

Sevgiliye kavuşmayı âşık kadar isteyen kimse olamaz. Âşık ona kavuşma ümidiyle her türlü cefāya rızâ gösterir.

ġanı vişālīnġe bir min dik ārzū-mendī
Vişāl ümīdi bile miħnetiŋġa ġorsendī (461 /631-1)

Âşık sevgiliye kavuşmayı ister ve sonunda istediğini bulur. Ayrılık ehli de aynı şeyi istemiş ama bulamamıştır.

Ay Nevâyî yâr vaşlın isteбен ol taptı kim
Ehl-i hicrân zümreside isteбен tapılmadı (479 /657-7)

Her arayan istediği nimeti bulur mazmununca gönül de vuslatı istemelidir ki sonunda onu bulabilsin. Gönül vuslatı talep ederse sonunda mutlaka bu arzusuna kavuşacaktır. Yeter ki istemekten vazgeçmesin.

Vaşlın iste ay köngül şâyed ki âhır tapka sin
Çün meşel dur kim tapar her nimeni cüyendesı (438 /595-3)

Âşık sevgiliye kavuşmayı ganîmet sayıp bir an bile feryat etmez. Çünkü bilir ki çok feryat eden onu bulamaz.

Ay köngül vaşlın ganîmet tut demî kıılma figân
Kim anı tapmay figân bisyâr kıılguñg dur yana (415 /563-3)

3.5.12. Yara, Zahm, Dağ

Âşığın yarası öyle kanamaktadır ki virân olmuş gönlü sakinleşse de figânları yine damla damla devam etmektedir.

Veh yaram içre ni kıan dur bu ki virâne köngül
Tapsa teskîn tura dur eylese efgân tamadur (150 /174-3)

Sevgilinin güzelliği âşığın gönlüne acı bir tat vermiştir. Bu durum zaten dertli olan âşığın yarasına tuz basmaktadır.

Könglümge şür saldı birevniñg melâhati
Veh kim ‘aceb tuz oldu yana zahmım âfeti (470 /645-1)

Dirhem üstüne dirhem koyan dilenci gibi sevgili de kendisine köle olan âşığın
çıplak teninde yara üstüne yaralar açar.

Sâyil andağ kim direm üzre direm koygay irür

Dâğ üze dâğı gedâyıñğnıñ ten-i ‘uryānıda (430 /584-6)

Âşığın boynunda feryatlarının ateşi sonucu oluşan taze yaralar delilik
kitabında kullanılan birer şekildir.

Tāze dāğī dur fiğānım otıdın boynumdağı

Her müdevver, şekl-i şencerfī cünün tūmārıda (420 /570-3)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RAKİP

4.1. Rakip

Divan şiirinde âşık ve sevgiliden sonra gelen en önemli insan unsuru rakiptir. Rakip beyitlerde âşığın gözünden ele alınır, bu nedenle onunla ilgili ifadeler genellikle olumsuz yöndedir. Âşık sevgiliye kendisinden daha yakın olan rakîbi daima kıskanmaktadır.

“Rakîbin en önemli özelliği, sevgilinin ilgisine mazhar olmak ve onun yakınında bulunmaktır. Rakîbin bir başka özelliği, hiçbir zaman gerçek âşık olamayışıdır. Sevgiliyi ifsâd eden ve âşığa karşı takındığı tavırlarda etkili olan da çoğu zaman rakîbdir.” (Sefercioğlu, 2001: 340).

Eğer bir âşık sevgilisi için başkalarından eziyet görse, başına binlerce olay gelse bile kimseye minnet edilmemeli, o yâre karşı teslim olmalıdır. Burada tasavvuftaki teslimiyet akidesi de akla gelebilir.

Müsellem yârlıg ol yârğa kim kıymağay minnet

Ger öz yârı üçün ağıyârdın miñg mâ-cerâ çıkse (427 /580-2)

Sevgiliyi öldürmek sevgililiğe yakışmaz. Ancak sevgili başkalarıyla ilgilenerek âşığını öldürmektedir. Sevgilinin rakibe yönelmesi, ona yüz vermesi âşık için âdeta bir ölümdür.

Yârlıgdın irmes irdi katl kılmak yârını,

Ol gazab ni hâşsa kim kılmak rucū‘ ağıyârğa (428 /581-2)

Sevgilinin rakîbe ilgi göstermesine âşığın tahammülü yoktur. Âşık bu nedenle sevgiliden ayrı kalmıştır. Onu rakip ile görmeye katlanamadığı için sevgiliden uzaklaşmayı tercih etmiştir. Kıskançlık duygusu onu uzaklaştırmıştır.

Yârdın il reşkidin boldum cüdâ, bolğay idi
İltifâtın gayr ile körmekke tākāt kâşki (447 /609-7)

Âşığın gönül kuşları sevgilinin gül bahçesine alışmıştır. Bu nedenle âşık rakibe seslenerek cefâ taşı atmayı bırakmasını, ne olursa olsun sevgilinin bahçesinden ayrılmayacağını söylemektedir.

Köñgüller kuşları ol kûy gül-zârığa tüşmiş üns
Raķîbâ koy cefâ taşın atıp bir dem uçurmağnı (442 /602-2)

Âşık yanlarında rakip olmadan, sevgiliyle baş başa kalmak istemektedir. Ancak böyle bir durum mümkün değildir. “Rakîb’in en belirgin özelliği sevgilinin yanından hiç ayrılmaması ve nereye gitse onunla adeta gölge gibi adım adım beraber olmasıdır.” (Şentürk, 1995: 42). Ali Şir Nevâyî bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Yâr ile bir hâlvet ister min ki ağyâr olmağay
Belki ol hâlvetniñ etrâfida deyyâr olmağay (463 /635-1)

Sevgili bahçede başkaları ile gezmektedir. Divâne âşığa ise eğlence yeri olarak külhandan başka bir yer kalmamıştır. Zaten sevgilinin başkaları ile gezdiği bahçe âşık için külhandan farksızdır.

İl çemende ol perî birle kizip min tilbege
Veh ki ‘işret cilve-gâhı gayr-i gülhân bolmadı (480 /659- 4)

“Evde ve sokakta sevgilinin devamlı yanında bulunup hizmetine koşan rakîb, adeta onun arkadaşı gibi olmuştur; her yerde onunla rahatça görüşüp konuşur, şakalaşır gülüşebilir, hatta elini boynuna atabilir.” (Şentürk, 1995: 47).

Âşık sıkıntı çekip ölmekte iken Mesih nefesli sevgili başkalarına can bahşetmektedir. Sevgili, âşık ölüyorken nefesiyle rakibe can vermektedir. Bu durum âşığın feleğe ve dünyaya karşı isyan etmesine sebep olur. Âşık, feleğin ve dünyanın yok olmasını arzu eder.

Min çikip endūh öley il cānı bolsun ol Mesīh
Savrul ay çarḥ-ı nigūn vey dehr-i dūn ber-bād bol (303 /298-3)

Başkaları vuslatın gül bahçesinde mest olmuş iken ayrılık çölünde âşığın bağına saplanmayan diken kalmamıştır.

Vaşl gül-zārı ara il mest ü hicrān deştide
Kalmadı irkin tiken kim bağına sançılmadı (486 /668-4)

Sevgili başkalarını yüzlerce lütuf ile mutlu etmektedir. Âşığın payına düşen ise sevgiliden gelen cefâlardır. Ancak bu cefâlar sevgilinin âşığı hatırlaması anlamına geldiği için âşık bu durumdan memnundur. Sevgiliden gelen cefâlar âşiğe ilaç gibi gelir.

Yoḫ ‘ilācım ger mini bir cevır ile yād itmese
Veh ni bolḡay ilni hem yüz luḫ ile şād itmese (431 /586-1)

Gönül kuşu sevgilinin yanındaki yarasayı (rakip) görünce can perdesini kendisine kanat yaparak her gece sevgilinin kûyuna ulaşmayı arzu eder.

Meyl iter könglüm kuşı cān perdesin kılḡay kanat
Körgeli her gice maḡrem kûyiniḡ ḡuffāşını (469 /643-4)

4.2. Diğer Tipler

4.2.1. Zâhid (Sofu)

Divan şiirinde zâhid tipi âşığı eleştiren, onu günhkâr olarak gören ve sürekli nasihatlerde bulunan bir tiptir. Ancak onun dini ele alışı şekilcilikten ibarettir, derinliği yoktur. Vâiz, şeyh, nâsih gibi kavramlar da aynı tipi ifade etmektedir.

“Klâsik edebiyatın mühim bir kısmını oluşturan gazeller, âşığın rakîble olduğu kadar zâhidle de olan mücadelesini anlatan binlerce beyitle doludur. Aslında rakîb ve

zâhid tipleri meşrep itibarıyla birbirlerine taban tabana zıt tipler oldukları hâlde her ikisi de aynı derecede âşığın düşmanıdır.” (Şentürk, 1996: 2).

Âşık zâhide seslenerek yanmış ya da donmuş olmanın kendisi için farketmediğini söyler. Çünkü onun hem âhı hem gözyaşı vardır. Çektiği âhlar onun ateşi, döktüğü gözyaşları ise suyudur.

Âh u eşkidin irür ot u su içre ‘âşık

Zâhidâ ni gam aňga ger kızık olgıl ger toňg (288 /377-5)

“Dîvan şairi gazelinde mey, mahbûb, aşkın ıztırapları vb. konuları terennüm ederken arada sırada zâhide sataşıp takılmadan edemez. Dîvanların muhtelif yerlerine serpiştirilmiş bu beyitler bir araya getirildiğinde karşımıza âdeta ortaoyununu andıran bir komedi sahnesi çıkar. Kısaca özetlemek gerekirse her zamanki gibi meyhaneye köşesinde çakırkeyf, meyini yudumlayıp mahbûbunu seyreden âşık nasıl olursa zâhidle karşılaşır. Zâhid mutadı olduğu üzere onu görür görmez vaaz ve nasihata başlar. İşretin günahından, cehennem azabından, eğer günahları terkederse ahirette kendisine verilecek cennet bahçeleri ve hurilerden dem vurarak âşığın keyfini kaçıır. Çaresiz cevap vermeğe mecbur kalan âşık, içinde yaşadığı âlemin bambaşka bir âlem olduğunu, bunu yaşamayanın anlayamayacağını, eğer anlamak isterse boşu boşuna üzerinde taşıdığı cübbe, tâc, tesbih ve taylasan gibi ağırlıkları terkedip, riyadan soyunup, meyhaneye girmek ve bir güzel sevmek gerektiğini izaha çalışır. Halbuki zâhid zühdünü zedelememek için, değil meyhaneye girmek semtinden bile geçmemekte, bir güzel gördüğünde yolunu değiştirip köşe bucak kaçmaktadır.” (Şentürk, 1996: 9-10).

Zâhid, dünya meyhanecisini sarhoş görse de onun kadehini dökmemelidir ki belâ seli dünyayı yıkıp harap etmesin.

Tökme cāmın kim belâ seyli cihānnı bozmasun

Mest körseňg zâhidâ deyr-i fenâ hāmmārını (456 /623-6)

Nevâyî'nin işlediği günahlar kadar ümidi vardır. Zavallı zâhid onu kendisi gibi sanmaktadır. Burada islâmın ümitsizliği yasaklaması ve daima ümitvâr olunması düsturu işlenmektedir.

Nevāyī, aṅgla ki, cürmümçe yüz ümīdim bar
Faķır zāhid özi dik hayāl ķıldı mini (465 /637-7)

İçtiği şarap âşığın zâtını makbûl hâle getirir. Zühd sahipleri bu durumu anlayamadıkları için onu reddetmektedirler.

Bâde bu maķbûlluk zâtında mevcûd eyledi
Kim mini zühd ü riyâ ehliğa merdûd eyledi (478 /656-1)

Âşık zâhide riyâdan vazgeçip şarap içmesini söyler. Bunu yapan herkes sonunda kazanmıştır, riyadan vazgeçip aşka yönelmek fayda sağlamıştır.

Meyđa rehn itkil riyâ seccâdesin ay şeyh kim
Her kişi bu nev' sevdâ eyledi sûd eyledi (478 / 656-4)

Âşık sevgiliye olan bağlılığı ve kendini ona mensup hissetmesi sebebiyle talihin kendisini ateşperest ettiğini düşünmekte ve ehl-i zühdün kendisini anlamamasını hoş bir talih olarak nitelendirmektedir.

Boldılar biğâne ehl-i zühd hoş devlet bu kim
Ķıldı muğ ol şavm birle âşnâlığın mini (480 /660-4)

Sevgilinin peri yüzüne âşık olan kişi nasihat dinlemez. Bu nedenle ona ne söylenirse söylensin beyhûdedir. Aşkından dolayı onu mâzur görmek gerekir.

Naşihâ ger pend işitmen bilge sin ma'zûr min
Min kibi dîvâne bolsaṅg bir perî-ruhsârđa (428 /581-6)

Âşık akıl sûfisinin tekkesini bozup aşk dünyasında meyhaneci olmayı tercih etmiştir.

Şöfi-i 'aql şavma'asın şükr kim bozup
Dârü'l-fenâ-yı 'işķda şammâr min yana (419 /568-5)

SONUÇ

Diğer Divan şairlerinde olduğu gibi Ali Şir Nevâyî'de de insan unsuru olarak sevgili, âşık ve rakip üçlüsü görülmektedir. Garâ'ibü's-Sıgar'da sevgili, âşık, rakip, bunlara ait unsurlar ve genel olarak güzellik mefhumu incelenirken bu unsurların diğer divanlarda ne şekilde ele alındığı, farkları ve ortak yanları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Divan tahlili alanında yapılan ilk çalışma Ali Nihat Tarlan'ın Şeyhî Divanı'nı Tedkik adlı eseridir. Ancak biz bu çalışmamızda daha sistemli olmalarını göz önünde bulundurarak Ali Nihat Tarlan'ın çalışmasından sonra hazırlanmış olan diğer dört divan tahlil kitabını esas aldık. Bunlar: Mehmed Çavuşoğlu, Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili; Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divanı'nın Tahlili; Cemal Kurnaz, Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili adlı çalışmalardır. Bu çalışmalarda divanlar Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat-Eşya olmak üzere dört ana başlık hâlinde incelenmiştir. Biz bu çalışmamızı hazırlarken üçüncü başlık olan "İnsan" maddesinden yararlandık. Garâ'ibü's-Sıgar'da yer alan insan unsurları bu çalışmalarda ele alınan insan unsurları ile mukayese edilmiş, benzer ve farklı görülen noktalar ortaya konulmuştur.

Nevâyî'nin hem kendi devrinde hem de kendinden sonraki dönemlerde yaşamış şairleri etkilediği ve kendisine nazireler yazıldığı bilinmektedir. Anadolu sahası şairleriyle de pek çok ortak söyleyişe sahip olduğu, ortak mazmunlar kullandığı görülmektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da sevgili ve âşık gerek fiziksel özellikleriyle gerekse huy bakımından Divan şiirinde kalıplaşmış olan ve yaygın olarak kullanılan özelliklerle örtüşmektedir.

Esas alınan diğer divan tahlillerinde olduğu gibi Garâ'ibü's-Sıgar'da da sevgili daima vefâsız ve zâlimdir. Bakışları ve gamzeleri delicidir; âşık için öldürücü vasma sahiptir. Sevgili nefesiyle can bağışlayan Mesih'tir. Güzellik ülkesinin ve âşığın gönül mülkünün sultânıdır. Âşık daima hasta ve zayıftır, aklını yitirmiştir, sevgilinin kapısında ağlayıp, inlemektedir. Sevgilinin saçları diğer divanlarda olduğu gibi Garâ'ibü's-

Sıgar'da da şekil, renk ve koku yönünden ele alınmıştır. Saçlar; âşığın gönüllü olarak içine düştüğü tuzaktır.

Sevgili ve âşık ile ilgili benzetme unsurları da diğer divanlarda görülen unsurlarla hemen hemen aynıdır. Sevgilinin ay yüzlü olması, ağzının gonca, yanağının gül, boyunun selvi oluşu tüm divanlarda sevgili tasvirinde karşımıza çıkan ortak ifadelerdir. Âşık her zaman kul, köle sevgili ise padişaktır. Sevgili gül olarak ele alındığında âşık bülbül, sevgili mum ise âşık pervâne, sevgili Leylâ ise âşık Mecnûn'dur. Bazı kavramlar hem genel olarak sevgilinin bütününe yönelik hem de sevgilide bulunan bir güzellik unsurunu anlatmak için benzetme yoluyla ele alınmıştır. Örneğin serv ve nihâl kelimeleri hem bütünüyle sevgilinin kendisini tanımlamak için hem de sevgilinin boyu yerine kullanılmıştır. Aynı şekilde peri ve melek ifadeleri hem sevgilinin yüz güzelliğini hem sevgilinin kendisini nitelemektedir.

Garâ'ibü's-Sıgar'da ve diğer divanlarda âşık durumunda olan şairin kendisi olduğu için sevgili, rakip ve diğer bütün unsurlar âşığın gözüyle aktarılır. Peri, melek, gül, kâfir, put, sanem, mum, ay, güneş gibi kavramlar sevgiliyi vafederken kullanılan ortak ifadelerdir.

Çalışmamızda bir konuyla ilgili olarak eser içinde geçen tüm beyitlere yer verilmemiş olup, ilgili madde başlıkları altında sadece örnek olarak seçilen beyitler aktarılmıştır.

Aşağıda Anadolu sahası divanlarında güzellik ve insana dair unsurların ele alınış şekilleri toplu olarak verilmektedir. Buradaki gayemiz bu unsurlarla Garaibü's-Sıgar'da tespit edebildiğimiz insan unsurlarının toplu olarak görülmesidir.

Güzellik Mefhumu Üzerine Benzetmeler

Necati Bey

Ay, âyet, eyvân, âyine, bâzâr, çarşı, bağ, bostan, çemen, bayram, bezm, bahar, cami, cihangîr, hürmen, hil'at, hân(sofra), deniz, serîr, şehbâz, kamer, kandil, şem, چراغ, kitap, Kâbe, gül, gülşen, genc (hazine), güneş, defter, mushaf, mülk, memleket, nûr.

Nev'î

Bahar, bağ, gülşen, bezm, meclis, devlet, mülk, kitap, nâme, âyet, deniz, gemi, bayram.

Ahmet Paşa

Bağ, bahar, gülşen, gül, çiçek, çemen, nur, güneş, ay, sabâh, gün, bezm, şem, kandil, bayram, sofrâ, bazar, gelin, ayine, libas, genc, mevc, deniz, su, mushaf, Kâbe, ayet, kilise, cennet, divan, devlet, saray, taht, iklim, Mısır, şehir, mülk, defter.

Hayâlî

Bahar, nevrüz, gülzâr, bağ, gül, güneş, ay, mum, bezm, sofrâ, Yusuf, Mısır, Ülke, deniz, akarsu, eyvân, at (rahş), ateş, âyîne, bayram, genc (hazine).

Sevgili İle İlgili Benzetmeler**Necati Bey**

Mâh, meh, gün, güneş, şeh, padişah, peri, melek, hûr, nev-bahar, gülşen, nihâl, gül, semen, gonca, lâle, serv, şimşâd, elif, Türk, Tatar, sanem, büt, çerâğ, Yusuf, fettân, cevher, Mesih, Hızır, Hümâ, şehbâz, kebk.

Nev'î

Yûsuf, İsa, Süleyman, Hızır, peri, melek, hûri, şem(mum), şeh, padişah, hakan, cân, tabîb, gonca, gül, fidan, serv, ay, güneş, yıldız, cüvan, tıfl, dürr, güher, câdû, sihirbaz, ahû, bahar, sabâh, su, gelin(arûs), sâkî, kâfir, put, sanem.

Ahmet Paşa

Yusuf, İsa, Süleyman, peri, melek, hûr, şem, şeh, padişah, sultan, server, can, tabib, mimar, serv, gül, bağ, gülistan, ay, güneş, zühre, tıfl, cüvan, güher, hokkabaz, kible.

Hayâlî

Gül, gonca, semen, servi, fidan, bahar, ay, güneş, mum, Leylâ, Yusuf, muğbeçe, put, sanem, peri, melek, hûri, padişah, kible, tabib, avcı, sülün, hümâ, güvercin.

Sevgilinin Saçları İle İlgili Benzetmeler**Necati Bey**

İp, kemend, dâr, yılan, ömr, yol, perîşân, serkeş, bulut, per(kanat), dâm, bend, zencîr, nerdibân, minber, lâm, dâl, çevgân, çengel, hindû, gölge, dûd, küfr, kâfir, gece, Leylâ, akşam, benefşe, reyhân, sünbül, semen, misk, şehbâz, hümâ, tâvus.

Nev'î

Rişte, târ, zencîr, silsile, yılan, çevgân, ömr, tesbih, dâm, kemend, urgan, halka, perde, belâ, fitne, bulut, perîşân, hümâ, akşam, gece, duman, gölge, gam, küfr, günah, anber, misk, reyhân, sünbül, semen, Tatar.

Ahmet Paşa

Rişte, zencir, silsile, yılan, çevgân, tesbih, kandil, cim, dal, lam, çengel, dâr, kemend, halka, sünbül, kalem, cadû, bağban, şehbâz, ebr, misk, semen, reyhân, gece, akşam, duman, menekşe, küfr, kâfir, zünnâr.

Hayâlî

Çenber, çevgân, zencir, tavk, dâm, dâr, yılan, zünnâr, lam, cim, dal, ömr, gece, gölge, küfr, günah, Leylâ, hindû, duman, tavus, hümâ, şehbâz, sünbüli reyhân.

Sevgilinin Kaşları İle İlgili Benzetmeler**Necati Bey**

Yay, keman, ay, hilâl, mihrâb, tuğrâ, tâk, nûn.

Nev'î

Mihrâb, kıble, hilâl, yay, keman, kılıç, tâk, balık, asâ, yılan, nûn, kadeh, sandal, cadu, sâhir, gece, belâ.

Ahmet Paşa

Hilâl, râ, nûn, keman, yay, hançer, mihrâb, kıble, tâk, çevgân, köprü, söz, haber.

Hayâlî

Hilâl, yay, keman, kılıç, tâk, mihrâb, balık, kanat, şahbâz, yazı, tuğra, karga (zağ), dalga (mevc).

Sevgilinin Gözleri İle İlgili Benzetmeler**Necati Bey**

Cellâd, âfet, mest, fettân, cadu, bîmâr, âhû, nergis, Türk, Tatar, kâfir, bâdem, şişe, sâgar, ases, câm.

Nev'î

Cadu, sâhir, mest, kâfir, kâtil, belâ, Tatar, Türk, âhû, fettân, şûh, bâdâm, nergis, sad (ص)

Ahmet Paşa

Cadu, sâhir, mest, bîmar, kâtil, cellâd, zâlim, âfet, nergis, badem, sad, âhû, ok, İsmâil.

Hayâlî

Şahbâz, cadu, cellâd, sehâr, nergis, kâfir, bâdâm, İsmâil, yazı, âhû.

Sevgilinin Yüzü Ve Yanağı İle İlgili Benzetmeler

Necati Bey

Gün, güneş, şems, mihr, ay, meh, kamer, şem, çerâğ, nûr, bahar, bağ, gülzâr, cennet, gül, semen, lâle, Kabe, mushaf, peri, melek, bayram (îd), seher, Rum, ayna, su.

Nev'î

Güneş, ay, gün, meh, kamer, mihr, gül, berg-i gül, lâle, bağ, bostan, gülşen, nev-bahar, ateş, çerağ, şem, ayna, su, deniz, Kabe, mushaf, defter, varak, cennet, bayram, sofrâ, bezm, devlet, hazine, melek, gümüş.

Ahmet Paşa

Güneş, ay, gün, subh, pertev, ayna, su, Rum, îd, Kabe, Mushaf, ayet, bahar, bostan, gül, semen, peri, melek.

Hayâlî

Güneş, ay, ayna, mum, levha, Rum, altın, hazine, ateş, gülşen, lâle, gül, semen, Yûsuf, peri, su, deniz, Kâbe, kilise, din, cennet.

Sevgilinin Boyu İle İlgili Benzetmeler

Necati Bey

Serv, Tûbâ, şimşâd, sanavber, nihâl, çınar, elif, sancak, kalem, belâ.

Nev'î

Serv, Tûbâ, nihâl, sancak, livâ, elif, bir, ömür, minâre, duman.

Ahmet Paşa

Serv, çınar, şimşâd, sanavber, Tûbâ, sidre, nihâl, gül, sancak, livâ, ok, kalem, elif, bir.

Hayâlî

Serv, elif, nihâl, sanavber, Tûbâ, sidre, semender, kıyâmet, ney-şekker.

Sevgilinin Ağız Ve Dudağı İle İlgili Benzetmeler

Necati Bey

Âb-ı hayat, hokka, piste, râz, sır, şeker, gül, gonca, gayb, mim, nokta, lal, yâkut, mercân, kevser, câm, kadeh, mey, kan, şerbet, bal, ilaç, Îsâ, Mesih, Hızr.

Nev'î

Gonca, gayb, sır, âb-ı hayat, hokka, şeker, şarap, kadeh, lal, yâkut, şerbet, bal, helva, Îsâ, kevser, meyve, fıstık, gonca, gül, kan, ateş, tûtî.

Ahmet Paşa

Gonca, gül, âb-ı hayat, kadeh, şeker, nokta, mim, hokka, şarap, meze, lal, yâkut, mercân, ilaç, şehd, hurma, helva, ateş, kan, Îsâ, râz, gayb.

Hayâlî

Îsâ, Hızır, âb-ı hayat, kevser, helva, şeker, bal, tûtî, fıstık (piste), mim, zerre, gonca, güher, kadeh, lal, kan, mercan, gül yaprağı.

Sevgili İle İlgili Bahsi Geçen Diğer Unsurlar**Necati Bey**

Bûse, söz, refât, kûy, eşik, ayağı toprağı.

Nev'î

Bûse, söz, refât, kûy, eşik, ayağı toprağı, ter, nefes, gölge, huy, selam, şefkat, cilve.

Ahmet Paşa

Bûse, söz, refât, kûy, eşik, ayağı toprağı.

Hayâlî

Bûse, söz, refât, kûy, eşik, ayağı toprağı, naz, cilve.

Âşık İle İlgili Benzetmeler**Necati Bey**

Bülbül, deli, divâne, Mecnûn, âşüfte, perişan, bî-dil, zâr, üftâde, derd-mend, sayru, hasta, mest, pervâne, şem, kurban, kul, bende, gedâ, dost, mihmân, müselmân.

Nev'î

Bülbül, tûtî, kumru, baykuş, hü mâ, gonca, gül, nergis, pervâne, mum, dolap, kadeh, kurban, av, balık, karınca, bende, kul, köle, esir, su, ırmak, bî-dil, deli, divâne, Mecnûn, Ferhâd, şeydâ, mest, gölge, zerre, toz.

Ahmet Paşa

Bülbül, tûtî, çınar, nergis, gonca, pervâne, şem, kurban, üftâde, bende, kul, derviş, ehl-i derd, divâne, şeydâ, Mecnûn, Ferhâd, ayine.

Hayâlî

Abdâl, deli, mahzûn, hasta, ölü, şehit, su, dolap, ney, kuş, bülbül, pervâne, semender, fidan, gül, benefşe, zerre, gölge, sarhoş, rind, hâme, Mecnûn, Ferhâd, Vâmık.

Yukarıda verdiğimiz hususların büyük bir kısmı Garâ'ibü's-Sıgar'da da görülmektedir. Buradan hareketle eserin Anadolu sahası divanlarından muhteva açısından büyük bir farkının olmadığı söylenebilir.

Divan şiiri klişelerinin pek çoğunun kullanılmış olduğunu görmekle birlikte Garâ'ibü's-Sıgar'da karşımıza çıkan ve bize göre orijinal olan bazı hususlar ise şu şekildedir:

Divan şiirinde sevgili daima acımasız ve vefâsızdır. Âşık ise zayıf bir profil çizmektedir ve her zaman acınacak hâldedir. Sevgilinin incinmiş olarak ele alınması alışılmış bir durum değildir. Ancak Garâ'ibü's-Sıgar'da bir beyitte sevgiliden dertli ve incinmiş olarak söz edilir. Aksine; her zaman hastalıklı ve zayıf olan âşık ise sıhhatlidir.

Şıhhatim âzürde cânânımda bolğay kâşki
Derdi anıñg tınmağur cânımda bolğay kâşki (443 /604-1)

Bir beyitte âşık kendi gönlünü sineğe benzetmektedir. Bu durum gönlün diğer divanlardan farklı olarak ele alındığını gösterir.

Köñgöl kuşu dur anıñg zülf-i tâb-dârı bile
Cibin ki bağlîğ irür 'ankebüt târı bile (420 /571-1)

Divan şiiri geleneğinde âşığın çektiği tüm cefâya rağmen sevgilisinden asla vazgeçmediği bilinmektedir. Ancak Nevâyî'nin bir beytinde âşığın çektiği cefâdan dolayı başını alıp gitme isteği taşıdığını görmekteyiz.

Diyârım ehli birle yârdın başımğa yüz miñnet
Ni tañg başım alıp kitsem koyup yâr u diyârımnı (483 /664-6)

Genellikle sevgilinin gözleri, saçları, bazen de sevgilinin kendisi tavusa benzer. Ancak kaşların tavusa benzemesi diğer divanlarda rastlamadığımız bir benzetme unsurudur.

Vesme üzre zer varaklık ikki kaçınğ yüz üzre
Cilve-ger bolğan iki tāvūs irür gül-zār ara (44 /24-7)

Divan Edebiyatında âşığın sevgiliyi tanıdığı gün mübarek bir gün olarak ele alınır. Âşık ne kadar acı çekerse çeksin sevgiliyi tanımak onun için mutluluk kaynağıdır. Ancak Ali Şir Nevâyî’de bu durumun daha farklı algılandığını görmekteyiz. Zira âşık sevgiliyle tanıştığı günü belâlı bir gün olarak niteler.

Körgeli hüsünüñni zār u mübtelâ boldum sañga
Ni belâlıg kün idi kim āšnā boldum sañga (39 /17-1)

Bir beyitte sevgiliye hitap şekli olarak “ciğer pergalesi” ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz. Günümüzde kullanılan “ciğerimin köşesi, ciğerimin içi, ciğer param” gibi ifadeler de aynı anlamı taşımaktadır.

Ol ciger pergālesi eşkim ciger-gün kıldı lā
Şād itey dip nā-tuvān köñglümni maḥzūn kıldı lā (435 /591-1)

Başka bir beyitte âşık sevgilinin yüzündeki tüyleri süslü bir kelebeğe, kendisini de bu kelebeğin peşinden koşan çocuğa benzetmektedir.

Ƙalağay şafhada rıƙ‘añğnı körüp aƙtı yaşım
Ʀıfl dik kim yögürür körse mülevven köpelek (264 /342-2)

Ayrılık âşığın siyah olan yüzünü kırmızı hâle getirmiştir. Âşık yüzü kara olmaktan kurtulduğu için bu duruma şükretmektedir. Âşığın yüzünün kırmızı olması az görülen bir durumdur. Divan şiirinde genellikle âşığın yüzü karadır.

‘Arızımdın guşsa kâcınıñ sevādın kıldı al
Şükr kim ƙutƙardı mundaƙ yüz ƙaralığdın mini (480 /660-5)

Diğer tahlil kitaplarında âşığın yaşadığı maddî ve manevî hâller işlenirken içinde bulunulan olumsuz durumlar söz konusu edilmiş, ancak mutluluk, sevinç gibi kavramlara ait herhangi bir madde başlığı açılmamıştır. Biz bu çalışmamızda âşığın

içinde bulunduğu hâlleri ele alırken şâdlık kavramını da ekleme gereği duyduk. Bu madde başlığı altında yer verdiğimiz beyitlerden birini örnek gösterecek olursak:

Seferdin ol perî yitti min-i maḥzûnnı şâd itti
Köngüldin iski gam kitti ten içre yeŋgi cân kildi (448 /612-2)

Divan şiirine baktığımızda ağırlıklı olarak yer verilen insan unsurunun sevgili olduğu görülmektedir. Ancak Garâ'ibü's-Sıgar'da âşık da sevgili kadar önemli yer tutmakta, hem yaşadığı hâllerle hem de fiziksel özellikleriyle ele alınmaktadır.

Âşık maddesinde en geniş yer tutan unsur ise gönüldür. Başlı başına Divan şiirinin ana mefhumlarından biri olan gönül Garâ'ibü's-Sıgar'da göz, can ve ten ile birlikte ele alınmaktadır.

Garâ'ibü's-Sıgar ile Anadolu sahası divanları arasında görülen farklar ve ortak noktalar örnek beyitlerle yukarıda tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre Garâ'ibü's-Sıgar'ın diğer divanlarla muhteva bakımından çok büyük bir farkı olmadığı söylenebilir. Belirlenen en büyük farklılık söyleyiş özelliği ve dildeki değişimlerdir.

KAYNAKLAR

- Batıslam, H.D. (2003). "Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm" *Folklor Edebiyat*, Ankara C. IX., S.34, 186-199
- Canım, R. (2002). "Türk Kültür ve Edebiyatında Ali Şîr Nevâyî Ve Türkiye'de Ali Şîr Nevâyî Çalışmaları" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:19, Erzurum
- Çavuşoğlu, M. (1971). *Necati Bey Divanının Tahlili*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Çavuşoğlu M. (1976). "Kanunî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar" *Atsız Armağanı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 75-90
- Çelebioğlu, Â. (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Çetindağ, Y. (2005). "Ali Şîr Nevaî'nin Osmanlı Şiirine ve Kanunî Sultan Süleyman'a Tesiri ve Sebepleri Üzerine" *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul XXVI, 223-235
- Çetindağ, Y. (2011). *Ali Şîr Nevaî*, Kaynak Yayınları, İstanbul
- Erdoğan, M. (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitapevi Yayınları, İstanbul
- Gönel, H. (2010). "Divan Şiirinde Sevgiliye Dair" *Turkish Studies*, Volume 5/3, 1-23
- Güney, K. Z., Güney A. N. (1999?). *Osmanlı Süsleme Sanatı*, SFN Ltd. Şti., Ankara
- Kaplan, M. (1996). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri*, Dergah Yayınları, İstanbul
- Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Kut. G. (1989). Ali Şîr Nevai, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 449-453
- Kut. G. (2003). *Ali Şîr Nevai, Garâ'ibü's-Sıgar*, TDK, Ankara
- Levend A. S. (1943). *Divân Edebiyatı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- Levend A. S. (1965). Ali Şîr Nevaî, C. I, Hayatı, Sanatı ve Kişiliği, TTK, Ankara
- Mermer, A. (1991). *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara
- Okuyucu, C. (2011). *Divan Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul
- Onay, A.T., Kurnaz C. (haz.) (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, L&M Yayınları, İstanbul
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nevî Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Şentürk, A. A. (1995). *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair*, Enderun Kitabevi, İstanbul
- Şentürk, A. A. (1996). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfi yahut Zâhid Hakkında*, Enderun Kitabevi, İstanbul
- Tolasa, H. (2001). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Tökel, D.A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara

KAVRAM DİZİNİ

A

- Ağız, 16, 35, 38, 39, 64, 94, 96, 144
 Âh, 13, 19, 42, 50, 70, 75, 96, 106, 114,
 115, 124, 131, 138
 Akıl, 91, 96, 125, 139
 Arzu, 40, 82, 87, 127, 128, 133, 136, 137
 Âsitân, 70
 Âşık, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 22,
 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 36, 37,
 40, 42, 43, 47, 48, 50, 52, 54, 55, 58, 60,
 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 71, 72, 73, 74,
 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 86, 88, 89,
 90, 91, 92, 94, 97, 98, 99, 101, 102, 103,
 107, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 116,
 117, 119, 120, 122, 123, 124, 128, 129,
 130, 131, 132, 135, 136, 137, 138, 140,
 141, 146, 147, 148
 Aşk, 13, 26, 27, 31, 36, 53, 66, 74, 75, 77,
 78, 79, 82, 86, 88, 90, 91, 93, 96, 97,
 102, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 125,
 126, 127, 128, 129, 139
 Ateş, 14, 16, 22, 34, 42, 44, 46, 51, 58, 59,
 82, 100, 110, 114, 117, 121, 123, 127,
 128, 142, 144, 145
 Ay, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 27, 56, 75, 77,
 86, 100, 109, 116, 141, 142, 143, 144
 Ayak toprağı, 68
 Ayrılık, 19, 87, 96, 107, 111, 121, 122, 123,
 132, 137
 Ayva tüyleri, 19, 43, 52, 54, 79, 101

B

- Bahar, 14, 15, 42, 58, 59, 71, 91, 112, 131,
 132, 141, 142, 144
 Bahçe, 12, 15, 21, 90, 99, 100, 112, 116,
 131, 136
 Bayram, 32, 54, 58, 61, 71, 141, 142, 144
 Belâ, 12, 18, 57, 117, 119, 126, 128, 138,
 142, 143, 144, 147
 Ben, 52, 53, 106
 Benefşe, 57, 65
 Beyaz, 14, 57
 Boy, 37, 40, 41, 42, 97, 125
 Bülbül, 20, 21, 74, 76, 79, 80, 85, 87, 141,
 145

C

- Can, 13, 19, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 44,
 45, 46, 48, 49, 50, 54, 65, 79, 80, 82, 83,
 89, 98, 99, 100, 117, 123, 131, 136, 137,
 140, 142, 148
 Cefâ, 13, 18, 21, 63, 92, 101, 120, 124, 127,
 131, 132, 136, 137
 Cehennem, 14, 29, 120
 Cennet, 14, 16, 28, 100, 116, 138, 142, 144
 Cevr, 13, 72, 74, 101, 124, 131, 137
 Ciğer, 101, 105, 129, 147
 Cilve, 17, 32, 33, 34, 35, 37, 42, 56, 69,
 110, 136, 145
 Cism, 81, 90, 99, 101, 102

Ç

- Çene, 15, 49, 101
 Çiçek, 37, 107, 112, 142
 Çocuk, 31, 34, 94, 108, 126
 Çöl, 20, 78, 118, 122, 137
 Çukur, 49, 66, 90, 101

D

- Delilik, 93, 97, 99, 125, 126, 130, 134
 Dert, 90, 123, 126, 127, 130, 131
 Diken, 122, 137
 Dilenci, 90, 103, 134
 Divâne, 33, 34, 35, 38, 86, 91, 95, 126, 145
 Divânelik, 27
 Dudak, 15, 43, 45, 48, 52, 104, 105, 129,
 131
 Düşman, 110, 123

E

- Ejderha, 91
 Elif, 40, 41, 44, 97, 142, 144
 Endâm, 14, 40
 Eşik, 70, 145
 Eziyet, 14, 17, 30, 55, 72, 74, 99, 123, 125,
 128, 135

F

- Felek, 21, 30, 32, 45, 55, 74, 75, 79, 100,
 108, 111, 113, 114, 124, 128, 130, 136
 Feryâd, 19, 20, 22, 34, 75, 76, 113, 115
 Fıstık, 39, 144, 145
 Fidan, 41, 90, 97, 142, 145

Figân, 96, 113, 116

G

Gabgab, 49
 Gam, 14, 16, 18, 54, 66, 74, 80, 81, 85, 95,
 99, 102, 120, 121, 126, 127, 128, 142
 Gamze, 16, 47, 49, 51, 54, 88, 93
 Gece, 16, 17, 18, 60, 66, 75, 79, 82, 107,
 113, 130, 137, 142, 143
 Gedâ, 76, 77, 145
 Gonca, 21, 39, 45, 57, 59, 88, 94, 141, 142,
 144, 145
 Gölge, 130, 136, 142, 143, 145
 Gönül, 13, 22, 24, 28, 32, 39, 40, 41, 49,
 52, 61, 63, 64, 65, 67, 70, 77, 80, 82, 83,
 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 98,
 116, 117, 133, 136, 140, 148
 Göz, 21, 22, 23, 50, 51, 54, 70, 83, 105, 148
 Gözyaşı, 12, 19, 23, 62, 70, 75, 83, 105,
 107, 108, 109, 110, 113, 123, 132, 138
 Gül, 12, 13, 14, 15, 20, 21, 28, 34, 40, 41,
 42, 43, 45, 56, 57, 59, 60, 68, 69, 71, 73,
 76, 79, 85, 89, 91, 100, 102, 105, 112,
 116, 122, 129, 131, 136, 141, 142, 144,
 145
 Gülşen, 41, 112, 141, 142, 144
 Güneş, 16, 19, 21, 22, 23, 28, 60, 61, 128,
 130, 141, 142, 144
 Güz, 21, 89, 100, 111, 112, 116
 Güzel, 10, 13, 14, 17, 19, 20, 21, 25, 28, 29,
 34, 35, 36, 41, 58, 60, 74, 76, 94, 112,
 125, 126, 131, 138
 Güzellik, 10, 11, 15, 16, 28, 29, 32, 36, 38,
 40, 43, 48, 49, 51, 54, 57, 58, 61, 69, 77,
 82, 140, 141

H

Hasret, 47, 74, 75
 Hasta, 47, 82, 84, 86, 93, 113, 119, 129,
 140, 145
 Hastalık, 85, 128
 Hayal, 39, 43, 44, 53, 54, 58, 70, 85, 86,
 101, 105
 Hazine, 31, 40, 85, 125
 Hecr, 29, 82, 98, 114, 122, 124
 Hızır, 46, 100, 142, 145
 Hilâl, 17, 28, 54, 55, 97, 143
 Hindû, 66
 Hûb, 13
 Hûri, 28, 29, 142
 Huy, 10, 119, 127, 140, 145
 Hükümdar, 15

İ

İlaç, 89, 124, 126, 129, 137, 144, 145
 İnci, 19, 28
 İnsan, 10, 18, 135, 140, 141, 148

K

Kabe, 16, 90, 144
 Kadeh, 31, 45, 77, 122, 143, 144, 145
 Kâfir, 11, 13, 23, 24, 30, 51, 141, 142, 143
 Kâkül, 57
 Kalem, 102, 111, 143, 144
 Kalp, 16
 Kan, 20, 21, 25, 26, 27, 46, 70, 74, 83, 88,
 95, 96, 102, 105, 107, 109, 111, 112,
 122, 126, 129, 130, 144, 145
 Karanlık, 12, 29, 60, 66, 90, 107, 117, 121
 Karınca, 91, 102, 145
 Kaş, 15, 51, 52, 54, 55, 56
 Kâtil, 13, 25, 26, 27, 56, 119, 143
 Kelebek, 108
 Kemik, 95, 110
 Kılıç, 27, 52, 97, 99, 104, 120, 121
 Kırmızı, 14, 20, 39, 43, 45, 46, 48, 50, 58,
 61, 69, 87, 88, 101, 105, 106, 109, 112,
 126, 147
 Kıskaçlık, 25, 26, 70, 83, 135
 Kısmet, 26
 Kıyâmet, 29, 144
 Kibr, 14, 32
 Kilise, 24, 36, 142, 144
 Kirpik, 27, 51, 54, 56, 111
 Köle, 43, 69, 76, 77, 81, 103, 134, 141, 145
 Kulak, 57
 Kuş, 49, 67, 74, 80, 101, 145
 Kûy, 71, 82, 125, 137, 145
 Kuyu, 49
 Küfr, 36, 142, 143
 Kül, 37, 111, 117
 Külbe-i ahzân, 114
 Külhan, 34, 136

L

Lâle, 13, 15, 16, 20, 34, 35, 59, 69, 95, 106,
 112, 142, 144
 Leylâ, 27, 48, 78, 141, 142, 143
 Lütuf, 14, 17, 72, 74, 124, 137

M

Matem, 130
 Meclis, 45, 81, 94, 141
 Mecnûn, 27, 33, 74, 78, 86, 93, 108, 141,
 145
 Melek, 13, 28, 126, 141, 142, 144

Mercan, 28, 46, 106, 110, 145
 Merhamet, 23
 Merhem, 93, 103
 Mesih, 23, 29, 30, 46, 136, 140, 142, 144
 Mest, 31, 46, 47, 51, 52, 74, 76, 122, 124,
 137, 143, 145
 Meşşâte, 111
 Mey, 31, 47, 62, 92, 94, 122, 126, 130, 138,
 144
 Mihnet, 124
 Misafir, 70, 93
 Muğbeçe, 31, 142
 Muhabbet, 18
 Mum, 12, 79, 80, 90, 113, 123, 141, 142,
 144, 145

N

Nâle, 113
 Naz, 13, 37, 69, 77, 145
 Nefes, 12, 29, 30, 116, 126, 129, 145
 Nergis, 15, 51, 52, 74, 143, 145
 Nihâl, 32
 Nokta, 53, 144, 145
 Nun, 35, 53, 100

O

Ok, 13, 16, 39, 50, 86, 93, 94, 100, 103,
 143, 144

P

Padişah, 32, 76, 110, 123, 142
 Peri, 32, 33, 35, 58, 62, 78, 94, 125, 126,
 141, 142, 144
 Pervâne, 12, 37, 79, 80, 123, 141, 145
 Put, 36, 141, 142

R

Rakip, 10, 69, 75, 82, 135, 136, 137, 140,
 141
 Renc, 56, 84, 98, 123, 124
 Reyhan, 54, 101
 Ruh, 98, 101
 Ruhsâr, 13
 Rüzgâr, 14, 75, 92

S

Sabâ, 20, 37, 42, 65, 66, 68, 70, 71, 92
 Sabah, 14, 61, 130, 142
 Sabır, 15
 Saç, 63
 Sâki, 101
 Sanem, 13, 36, 141, 142
 Sel, 19, 37, 107, 110

Selvi, 13, 14, 15, 16, 28, 37, 41, 42, 43, 59,
 80, 85, 110, 141
 Semender, 94, 117, 120, 144, 145
 Serv, 141, 142
 Sevdâ, 66, 85, 117, 119, 120
 Sevgili, 10, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22,
 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35,
 37, 38, 41, 42, 52, 56, 59, 65, 68, 69, 72,
 74, 75, 76, 77, 80, 83, 85, 86, 92, 95, 98,
 99, 100, 103, 109, 111, 116, 124, 129,
 130, 131, 132, 134, 135, 136, 140, 141,
 146, 148
 Sıcak, 121
 Sır, 19, 38, 144
 Sihirbaz, 38, 142
 Siyah, 13, 36, 52, 57, 63, 65, 66, 67, 106,
 112, 147
 Soğuk, 106, 121
 Söz, 13, 16, 57, 73, 78, 120, 132, 143, 145,
 146
 Sultan, 13, 32, 77, 142
 Süheyl, 62, 63
 Sülün, 40, 142
 Sünbül, 14, 15, 65, 67, 94, 142, 143

Ş

Şâdlık, 131
 Şarap, 47, 62, 92, 126, 129, 130, 139, 144,
 145
 Şeker, 16, 48, 144, 145

T

Tavus, 37, 56, 143
 Ten, 19, 31, 44, 57, 82, 98, 100, 101, 103,
 104, 110, 124, 131, 134, 148
 Toprak, 19, 44, 68
 Turna, 37
 Tuz, 104, 105, 133
 Tuzak, 15, 63, 65, 99

U

Uyku, 51, 74, 79, 105, 113, 116

Ü

Ümit, 34, 94, 126, 132

V

Vefâ, 13, 14, 37, 106, 124
 Vefâsızlık, 13
 Virâne, 40, 85, 115
 Vuslat, 38, 98, 99, 107, 131, 132, 133
 Vücut, 101, 121

Y

Yağmur, 70, 132
 Yanak, 52, 54, 58, 59, 61
 Yaprak, 45, 59, 68, 100, 102, 105
 Yâr, 11, 13, 71
 Yara, 19, 35, 90, 100, 103, 114, 133, 134
 Yas, 81, 113
 Yay, 13, 15, 54, 95, 143
 Yılan, 68, 89, 142, 143
 Yıldız, 56, 62, 107, 109, 114, 127, 142
 Yusuf, 114, 142
 Yüz, 125

Z

Zâhid, 10, 137, 138
 Zahm, 133
 Zahmet, 41, 125
 Zâlim, 13, 15, 30, 143
 Zenahdân, 49
 Zerre, 17, 145
 Zevk, 12, 13, 87
 Zindan, 49
 Zulm, 15, 17, 24, 52, 72, 125
 Zülf, 63, 66
 Zünnâr, 24, 36, 143

ÖZGEÇMİŞ

- Adı Soyadı** : Esmâ ACAR
- Anne Adı** : Şengönül
- Baba Adı** : Abdullah
- Doğum Yeri ve Tarihi** : Denizli 02.10.1986
- Lise Eğitimi** : Ankara Yıldırım Beyazıt Anadolu Lisesi (Mezuniyet : 2004)
- Lisans Eğitimi** :
Pamukkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Mezuniyet : 2008)
- Yüksek Lisans Eğitimi** :
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
Tezsiz Yüksek Lisans Programı (Mezuniyet : 2009)
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD Eski
Türk Edebiyatı Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi.
- Çalıştığı Yer ve Görevi** : Çankırı Karatekin Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü Araştırma Görevlisi
- Yabancı Dil** : İngilizce (Orta)